

ОРОН НЮТАГАА СУУРХУУЛХАЛ ОЮУН БЭЛИГТЭЙ ЭДИРШҮҮЛ

12 н.

СООДОЙ ЛАМЫН СОЛО

6 н.

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүтэдэ арадай сонин

2014 оной октябриин 22
Среда
№ 40 (21990)

Гарагай 4
www.burunen.ru

Буряад-монголшуудай бата харилсаан

СЭЛЭНГЭ АЙМАГАЙ ЯРУУ НАЙРАГШАД БОЛОН СЭТГҮҮЛШЭД АЙЛШАЛБА

АВТОРИЙ фото-зураг

Буряад Республикын Үндэһэтэнэй номой санда уржадэр Монгол найхан оронһоо ерэнэн яруу найрагшадтай уулзалга болобо. Айлшад Монгол Улсын Сэлэнгын аймагай засаг дарга С.Бүрэнбатын амаршалгын мэндын бэшэг хүргэн дамжуулба. Яруу найрагшад Согтожаргал, Пүрэвринчен, Ракшаа, Дабаадорж-гүйай, Нарансэсэг, Ганболод, «Сэлэнгийн мэдээн» сониной сэтгүүлшэн М.Мягмар, Амарсайхан болон бусад уран зохёолшод хүндэтэй угтуулжа, номой сангай танхим соо анда нүхэдэй найхан хөөрэлдөөн, амаршалгын үгэнүүд зэдэлбэ.

Хакас Республикын Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ Л.В.Костякова монгол туургатанай яруу найрагшадтай уулзажа танилсаһандаа баяртайб гээд мэдүүлбэ.

Буряадай Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ М.Р.Чойбонов,

«Байгал» сэтгүүлэй редактор Г.Х.Дашеева, Буряадай Үндэһэтэнэй номой сангай таһагыг даагша Р.Г.Батомункуева, Ч.Ц.Гуруев гэгшэдтэ Сэлэнгын аймагай засаг дарга С.Бүрэнбатын гар табилгатай «Жуух бичиг»-«Хүндэлэлэй бэшэг» барюулагдаба.

Хаяа хадхажа, хүршэ хүбөө һуудаг Сэлэнгэ аймагай яруу найрагшад Буряадай Зэдын аймагай Инзагата нютаг айлшалхаа тэрэл үдэшэндөө зорибо.

Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВА.

«ШАМБАЛЫН СЭСЭГҮҮД» - гайхалтай ном. Буряадай элитэ уран зохёолшо Цырендулма Дондогойн «ШАМБАЛЫН СЭСЭГҮҮД» гэнэн ном «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай 16-дахи кабинеттэ худалдажа абыт гэжэ уряалнабди. Поэдэй өөрын шүлэгүүдһээ гадна оршуулгануудын, зохёохы ажал ябуулга тухайн шэнжэлэлнүүд үгтэнхэй. Илангаяа сэнтэйнь гэхэдэ, Ц.Дондогойн шажан мүргэл тухай, жэшээлбэл, «Ямандагын хубилгаан», «Агууехэ хубилгаан», «Милын дуулал» гэхэ мэтэ һонирхолтой бүтээлнүүдһын бии. «Найман гэгээн» мун лэ үгтэнхэй.

Энэ хаягаар хандахада болохо:
г.Улан-Удэ, ул.Каландаришвили, 23,
Дом печати, кабинет 16
(телефон 21-50-52)

ПОЧТА РОССИИ
с 1 сентября 2014 года
ОТКРЫВАЕТ ПОДПИСКУ
на периодические издания
России и Зарубежья
на 1 полугодие 2015 года

Подписка
принимается во всех
отделениях почтовой
связи республики

Лучшие условия доставки:
- на домашний адрес
- на абонентский ящик
- до востребования
- на адрес предприятия

Ветеранам и участникам Великой Отечественной войны, инвалидам 1 и 2 группы скидка 20% на услуги связи

тел. 8(3012) 21-45-38; 21-42-11; 21-63-90

Регионууд хоорондын "дүхэриг шэрээгэй" хөөрөлдөөн

“НЭГЭДЭХИ ДЭЛХЭЙН ДАЙН БАЙГАЛАЙ РЕГИОНОЙ ТҮҮХЭДЭ”

гэж нэрлэгдэн регионууд хоорондын "дүхэриг шэрээгэй" хөөрөлдөөн тээмэндэ Буряад Республикын Правительствын тусхай зал соо эмхидхэгдэж, хүршэ Забайкалин хизаарай, Эрхүү можын болон Буряад ороймнай архивуудай ажалшад, эрдэмтэд, түүхэшэд, вузуудай болон ссузуудай багшанар олоороо суглархан, олон һонин асуудалнуудые зүбшэһэн байна.

"Дүхэриг шэрээдэ" хабаадагшадые Буряад Республикын Правительствын түрүүлэгшын социальна хүгжэлтын талаар орлогшо Владимир Матханов, республикын Арадай Хуралай хорооной түрүүлэгшэ Цыденжап Батуев гэгшэд хани халуунаар эндэ сугларагшадые амаршалба. "Түүхын хуудаһануудые ирахадаа, хэдэн миллион хүниие үгы хэһэн, экономика талаһаа олон ороние нилээд ехэ хохидолдо оруулһан, тиин удаа дараалан Россия хубисхал болон граждандайе һүйдхэһэн тэрэ түрүүшын дэлхэйн дайниие үнэн зүбөөр сэгнэхэ,

тиихэдэ түүхэдэ үлэһэн "сагаан толбонуудые" элирхэйлхэ, дүүрэн үдхатайгаар түүхэ шэнжэлхэ шухала", гэжэ Владимир Эдуардович онсолбо. "...Түүхэ юундэһе нургангүй, һайн жэшээдэ нурганһан, тэрээндэһэн бүхы ороноуд анхаралаа хандуулһан байбал, дайн дажарнууд болохогүй һэн. Дайшалхы тэмсэлнүүд мүнөөшье үргэлжэлһөөр, эндэ холо ошонгүй, Украинын байдалда тогтохоор. Манай гүрэнэй политика дэмжээгүй зарим зон эсэргүүшүүлэй жагсаалда тээмэндэ ябажа байна бшуу. Тиймэһээ эдэ бүгэдые хараадаа абан, "дүхэриг шэрээгэйнгээ" хөөрөлдөөндэ ерэһэн бүхы хабаадагшадта һайн ажаллахые хүсэнэб", гэжэ Цыденжап Бимбевич тэмдэглэһэн байна.

"5-ая Сибирская стрелковая дивизия в Верхнеудинске" гэхэн темээр түүхын эрдэмэй кандидат, Буряад Республикын Правительствын болон Толгойлогшын Захиргаанай хүтэлбэрилэгшын орлогшо, Үндэһэтэд хоорондын болон эрхэтэдэй үүсхэлнүүдые хүгжөөлгөөр хорооной

түрүүлэгшэ Михаил Харитонов элидхэхэдэ, "Зүүн тээгээ шанга дайсад – япон сэрэгшэдтэй болоходоо, 1906 ондо 20 мянган сэрэгшэтэй 5-дахы стрелково дивизи баһал 20 мянган ажаһуугшадтай Верхнеудинскда (гулваанинь И.В. Титов) байгуулаа һэн, тийгэжэ хотодо сэрэгэй параднууд, балнууд болодог, Верхнеудинскын зоние эдэе хоолоор хангаха, хамгалха ажалда, казарма, хүмэнүүдые барилгада сэрэгшэд хабаадаг болоо бэлэй. Баруун гүрэнүүдтэ 1-дэхи дэлхэйн дайнда хабаадаһан энэ дивизи хаа-хаангүй эрэлхэг зориг харуулжа, баатаршалга гаргаһан байна. Тиихэдэ Брусиловска дабшалта хэһэн Забайкалин хасагуудай нэрэнүүд мартагданагүй", - гэжэ тодорхойлһон юм.

"Документы Государственного архива РБ по истории Первой мировой войны как исторический источник" гэхэн темээр түүхын эрдэмэй доктор, РБ-гэй Гүрэнэй архив гэхэн ГБУ-гай директор Б.Ц. Жалсанова элидхэжэ, олон тоото баримтата

документнүүдые, урданай, тэрэ үеын фото-зурагуудые харуулһан байна. Харин "История Первой мировой войны в документах Государственного архива Забайкальского края" гэхэн темэдэ элидхэлээ зориулһан Забайкалин хизаарай Гүрэнэй архивай ГКУ-гай директор П.М. Мирончук, тийхэдэ "Первая мировая война по документам Государственного архива Иркутской области" гэхэн темэ элирхэйлһэн Эрхүүгэй областной архивай гол архивист А.С. Сердюкова гэгшэд олоной һонирхол татаа. Буддын шажантан, тэрэ тоодо дээдэ зиндаатай хамба лама Д. Итыгилов горитойхон хубитаяа хатуу, шэрүүн дайнай жэлнүүдтэ мүнхэ, зөөри фронт руу өөһэдынгөө сэрэгшэдтэ, шархатаһан зондо ябуулһан, хаанта засагай зүгһөө олон шагналда хүртэһэн байна. Бүхэй үдэр шахуу үргэлжэлһэн "дүхэриг шэрээгэй" хөөрөлдөөе "Российское общество историков-архивистов" гэхэн Буряадай региональна эмхиин түрүүлэгшэ Василий Митрофанович Пыкин хүтэлбэрилбэ.

Бэлигма ОРБОДОВА.

Буряад хэлэнэй габшагай нара

ЗАНШАЛТА ДИКТАНТ БЭШЭЛГЭ

Буряад орондомнай бүргэн дэлсэтэйгээр тэмдэглэгдэжэ байһан буряад хэлэнэй һайндэрэй үедэ Исая Калашниковай нэрэмжэтэ түбэй хотын номой сан болон 12-дохи номой сангай - филиал Россиин Федерациин Гүрэнэй Дүүмын депутат М.В.Слипенчугай тэдхэмжээр заншалта «Эрхим диктант» гэжэ мурьсөө эмхидхээ. Энэ сээжэ бэшэлгэ Россиин Федерацида боложо байһан Соелой жэлдэ зорюулагдаба.

Цымжид БАЗАРОВАГАЙ фото-зураг

Түрэл хэлэндэ һонирхол дээшлүүлхэ, буряад хэлэнэй асуудалнуудта, хүгжэлтэдэ анхарал хандуулха, дуратайшуулда эрдэм мэдэсээ шалгаха арга боломжо үгэхэ гэжэ гол зорилго эмхидхэгшэд табиһан байна, - гэжэ 12-дохи номой сангай мэргэжэлтэн, буряад хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Цымжид Бадмажаповна Базарова тэмдэглээ.

Анха түрүүн 2012 ондо үнгэргэгдэһэн харалганда 26 – наа 80 хүрэтэр наһатай, элдэб мэргэжэлтэй арбаад гаран уншагшад, эдэбхитэйшүүл, буряад хэлэндэ дуратайшуул сугларжа бэшээ һэн.

Хоёрдохи харалган 2013 ондо Түбэй хотын номой сангай 12-дохи филиалда үнгэрөө бэлэй. Тэндэ номой сангай урилгаар Октябрьска районой 47 ажаһуугшад буряадаар диктант бэшэжэ, мэдэсээ шалгаа. Тэрэ мурьсөөн Улаан - Үдэ хотын Октябрьска районой 75 жэлэй ойдо зорюулагдаа һэн. 18-наа 76 наһа хүрэтэр элдэб мэргэжэлтэй, ондоо яһатанай зон эдэбхитэйгээр сугларжа бэшээ.

Мүнөө жэл октябриин 14-дэ Түбэй хотын номой санда Улаан-Үдэ хотын 79 ажаһуугшад сугларжа, мэдэсээ шалгаба.

Мурьсөөнэй эхиндэ амаршалгын үгэнүүдые Гүрэнэй Дүүмын депутат М.В.Слипенчугай түлөөлөгшэ Р.Д.Морохоева, Буряадай Засагай газарай үндэһэ яһатанай хоорондохи харилсаанай хорооной алба тушаалтан Б.В.Гындынцыренов хэлэбэ.

Диктантын текст Самбу Норжимаевай «Гурбан ногоон» гэжэ трилоги тухай толилолгоһоо абтагдаа. Эдэ үнгэрһэн 3 мурьсөөнүүдэй диктантын текстүүд буряад уран зохёолшодой номууд тухай байдаг заншалтай. Түрүүшын диктантын текст тэрэ үедэ шэнээр хэблэгдэһэн Эрдэни-Хайбан Галшиевай «Бэлигэй толи» гэжэ ном тухай, 2013 ондо диктантын текст Цыдып Цырендоржиевай «Хододоо үдэр байдаггүй...» гэжэ роман тухай байгаа.

Буряад орондоо мэдээжэ, дүршэл ехэтэй багшанар Жамбуева Жамбалма Дондоковна, Цыренова Цыпилма Будаевна, Цыдыпова Соелма Жигмитдоржиевна гурбан диктантнуудые анхаралтайгаар шалгаа.

21-һээ 82 наһа хүрэтэр элдэб мэргэжэлтэй хабаадагшадтай һайнаар бэшэһыень жюри онсо тэмдэглээ. Буряад хэлэнэй мэргэжэлтэд хабаадаха эрхэгүй байба.

Жюриин диктант шалгаха үедэ хабаадагшадта халуун сай дурадхагдаа, буряад кино харуулаа, буряад шүлгүүд, дуунууд зэдлээ.

Дүн согсологдожо, илагшад тодорбо. Буряадай гүрэнэй университетэй оюутан Лыгденова Зоя Жамсаевна – нэгэдэхи һуури, Бухаев Владимир Очирович ба Галсанова Цырендулма Очировна – хоёрдохи һуури, Балданова Цындыма Цыдыповна, Ешеева Цыпилма Ешеевна гэгшэд гурбадахи һуури эзэлэб. Энээнһээ гадна Дашиева Дулгарма Дашиевна – "Үндэр наһатай", Хормонов Сергей Валерьевич – "Эгээл залуу", Лиджиева Светлана Түмэнбаировна – "Эдэбхитэй хабаадагша", мүн "Гурбадахияа бэрхээр бэшэгшэ" гэхэн тусхай шангуудта хүртэбэ.

Гүрэнэй Дүүмын депутат Михаил Викторович Слипенчугай тэдхэмжээр бүхы мүнгэн шангууд барюулагдаа. Диктантын дүнгүүдые согсолходоо, буряадаараа уран гоёр хэлэжэ, бэрхээр бэшэжэ шадаха зон олон гэжэ тэмдэглэмээр байна, - гэжэ эмхидхэгшэдэй зүгһөө Цымжид Базарова тэмдэглэбэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

Һүүлшын һонин

МОНГОЛДО ЯАРМАГ ҮНГЭРХЭ

Октябриин 31-һээ ноябриин 2 болотор Улаан-Баатар хотодо Уласхоорондын яармаг үнгэрхэ. Энэ үзэмжэдэ Россиин болон Монгол гүрэнэй үйлэдбэрилэгшэд хабаадаха.

Росси болон Монголой эдээнэй яармаг хадаа хоёр гүрэнүүдэй наймаагай болон экономикын харилсаа байгуулха гэхэн зорилготой заншалта хэмжээ ябуулга болонхой. Яармаг Монгол орой үйлэдбэринүүдтэй ажалай харилсаа тогтоохо, тэдэнэй үйлэдбэрилһэн эдээнэй зүйлнүүдтэй танилсуулхын тула эмхидхэнэ. Улаан-Үдын яармаг болон Монгол Улсын наймаа болон үйлэдбэрийн Палатын үүсхэлээр энэ яармаг эмхидхэгдээ. Энэ хэмжээ ябуулга Монгол доторхи Россиин Федерациин элшэн сайдын яаман, Монгол Улсын засаг түрэ болон Улаан-Баатар хотын захиргаан дэмжэбэ.

БҮХЭДЭЛХЭЙН ЭДЭЭ ҮЙЛЭДБЭРИЛЭГШЭДЭЙ ҺАЙНДЭР

Эдэе хоолой зүйл үйлэдбэрилэгшэдэй бүхэдэлхэйн үдэртэ дашарамдуулан, Буряад Улсын эдээнэй болон эд бараагай зүйлнүүдые үйлэдбэрилэгшэд хэгдэһэн ажалайнгаа дүн согсолжо, саашанхи түсбүүдые хараалһан байна.

Буряад Республикын хүдөө ажахын болон эдэе хоолой яаманай сайд Даба-Жалсан Чирипов хүдөө ажахын үйлэдбэрилэгшэд үйлэдбэрилхэ эдэе хоолой эд нютагайнгаа өөһэдын хүдөө ажахынхидые дэмжэжэ, тэдэнһээ худалдан абаха шухала гэжэ тэмдэглээ.

Республикын эдэе хоол буйлуулдаг үйлэдбэриие 400 эмхинүүд ябуулдаг. Тэдэ эмхинүүдтэ хамта дээрээ 400 хүн ажалладаг. Эдэе хоол гаргадаг, хүдөөгэй үйлэдбэри буйлуулдаг 11 халбаринууд болоно. Республикын һан руу налог түлбэрийн 9 процентнь бүхы үйлэдбэрийн ашаар оруулагдана, тийгэжэ жэл бүри 1 миллиард 200 миллион түхэригэй налог татагдана.

Буряад орондо мяханай халбари эгээл эдэбхитэй хүгжөөгдэнэ. Мяханай зүйлнүүдые буйлуулгаар республика өөһэдыгөө хангадаг. Һүнэй "Молоко Бурятии" гэхэн үйлэдбэри "Тетра-пак" гэхэн үндэр оньһото түхээрлэгэ нэбтэрүүлжэ, үйлэдбэриее 2,5 дахин дээшлүүлээ гэжэ хүдөө ажахын болон эдэе хоолой яаманай мэргэжэлтэд мэдээсэбэ.

ЖЭМЭСТЭ УРГАМАЛ ТАРИДАГ ТАҢАГАЙ 65 ЖЭЛЭЙ ОЙН БАЯР

Буряадай Хүдөө ажахын шэнжэлэлгын эрдэмэй институтдай жэмэстэ модонуудые ургуулаад, саашань худалдан тараадаг таһаг 65 жэлэйнгээ ойн баяр тэмдэглээ. Энэ түүхэтэ он жэлнүүдэй хугасаада Буряад орондо ондоо газарһаа асарагдаһан 1700 шэнэ ургамалнууд даххаагдаһан байна. Жэмэстэ модо болон элдэб ургамалнуудай шэнэ 51 сорт байгуулагдаад, тэдэнэй 37-ниинь Зүүн Сибириин бүсад дэбисхэрнүүдтэ нэбтэрүүлэгдэһэн байна.

Буряадай эрдэмтэдэй энэ ажал ехэ хүшэр юм. Шэнэ сорт байгуулхын тула аяар 15-25 жэлэй хугасаада ажал ябуулха хэрэгтэй. Нэгэ сорт байгуулхын тула нэгэ эрдэмтын бүхы ажалай хаһа ябашана бшуу. 65 жэлэй туршада жэмэстэ модо ургуулга һайжаруулагдадай гурбан үе хүдэлжэ гараһан байна. Баяр ёһололой үедэ Буряадай энэ таһагай шэнжэлэлгэнүүд Сибириин дэбисхэр дээрэ түрүүшүүлэй тоодо юм гэжэ онсо тэмдэглэгдээ.

Элдэб жэмэстэ модонуудые дадхаан нэбтэрүүлгын ехэ ажал дүүргэгдээд, манай эндэхи шэрүүхэн байгааһын уларилтай тааралдуулан, хорогуй эдээнэй зүйлнүүдые буйлуулха гэхэн түсбүүдые урдаа табинхай.

Цырегма САМПИЛОВА.

БУРЯАДТАМНАЙ БҮТЭЭГДЭНЭН ЭД БАРААНДА, ЭДЕЭ ХООЛДО – ҮРГЭН ХАРГЫ

Баруунай гүрэнүүдэй хашажа, хааж, элдэбын “санкци, эмбарго” гэлдэжэ байхадань, манай гүрэн түрэ экономикаёо хүгжөөжэ, өөһэдөө өөһэдыгөө хангаха ёһотойбди гэжэ гүрэнэй засагай зүгһөө бүхы түхэлэй үйлэдбэринүүдтэ дэмжэлгэ, тунхаламжа али болохо хэмжээндэ үзүүлэгдэхээр хараалжа байханаа мэдүүлэжээ. Манайшье республикада иимэ хүдэлөөн үргэнөөр ябуулагдана. Тэдэнэй нэгэн гэхэдэ, “Буряадта бүтээгдөө” (“Сделано в Бурятии”) гэжэ үргэн ехэ үйлэ хэрэг болоно.

“БУРЯАДТА БҮТЭЭГДӨӨ”
ЭНЭ жэлэй июль нараһаа Буряадтамнай гаргагданан бүхы эд бараан, эдеэ хоолой зүйлнүүд “Буряадта бүтээгдөө” гэхэн хүлдэ тэмдэг доро дэлгүүртэ гарана. Энээнэймнай удха ехэ үргэн - үйлэдбэрилэгшэдэй, олзын хэрэг эрхилэгшэдэй, малша, таряаша зоной ажал хэрэгтэ сэхэ нүлөөлхэ аргатай үйлэ хэрэг болоно. Гаргаһан, бүтээһэн зүйлнүүдэ наймаанда дурадхадан, найн шанартай, алишье талаараа бээдэ тунхатай гэжэ харуулжа, олондо ойлгуулжа шадан хэрэгтэй. Мүнөө сагта реклама хэрэглэжэ шадангүй болобол, ямаршье дээдын шанартайгаар гаргаһан зүйл байбашье, наймаа боложо шадангүй хуушарха, шанараа гэхэ, хямдарха, тийһээр хаягдаха болохо. Тиймэнэ үйлэдбэрилһэн эд бараагаа, эдеэ хоолоо үргэн олоной үзэмжэдэ табихадан, мүнөө сагай бүхы түрүү арга хэрэгсэлнүүдэ хэрэглэжэ шадан хэрэгтэй. Тэрэ тоодо “Буряадта бүтээгдөө” гэжэ бэлэн гаршаг доро өөрынгөө бүтээһэн зүйлнүүдэ миингээр табиха арга олгодоно ха юм.

ХҮЛДЭ ТЭМДЭГ
БҮТЭЭГДЭНЭН эдэй нютаг нугые танигдахаар, эли тодоор харуулһан, нүдэндэ торолдомо фото гү, али уран зурагтай, холоһоо харагдаха шанга ялагар үнгэтэй, түхэл маягаараа илгарһан, уран гоёор шэмэглэгдэһэн байбал, олоной анхарал татаха. Харин энэ “Буряадта бүтээгдөө” гэхэн хүлдэ тэмдэг бүхы зүйлнүүдтэ ехэл таараха, бүлтанай анхарал хандуулха найн арга олгоно. Энэ тэмдэг элдэб үнгөөр - Буряад Республикымнай нэгэ хүлдэ болохо алтан наранай шара үнгэ бата бүхэ байдал, урагшаа ханаае, эрмэлзэл зориг, шэнэдхэл тэмдэглэнэ. Сэнхир хүхэ үнгөөр, оёоргүй гүнзгы, сэбэр сэгсэ Байгал далайнгаа хүр хүлдөөр үргэнэбди. Эдир залууе, ариг сэнбэр байгаалияа, оршон байдалаа ногооноор тэмдэглэнэбди. Сагаан сэдхэл, сагаан ханаае, сагаан эдэ дун сагаанаар ойлгуулнабди. Хүлдэ тэмдэгтэй зурагыншье ехэ гүнзгы удха шанартай - дээшээ дэлиһэн бүргэд шубуунай далинуудтал зураглагданан “Заа” гэжэ ойлгосо баһал “хэгдээ, бүтээгдөө” гэхэн удхатай, үшөө найнаар ойлгоходо, “зүрхэн” тэмдэг, бүхы юумэ эндэһээл удхатай гэхэн ойлгосо мүн лэ даа. Мүн баһа Буряадайнгаа залуу талаан бэлигтэйшүүлээр магтаал дүү зохёолгоо. Теэд энэнь мүнөө дээрээ гансал ород хэлээр лэ зэдэлнэ. Тэрээн соо Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй амтатыйшье, хоолтойшье хартаабха, буряадуудай эдеэнэй омогорхол - бууза, хүн саган эдеэн, гэршүүхын хүрлээ, Боргойн суута хониной мяхан - гээд лэ түрэл Буряадтамнай болбосоруулагдадаг эдеэ хоолой зүйлнүүд ехээр магтагдана.

Энэ магтаал шагнаад байхадан, үнэхөөрөөшье, иимэ баян тарган дайдада байгаад, иимэбди, тиймэбди гэжэ нуужа байлггүй, урагшаал тэгүүлхэл хэрэгтэй гэжэ хүнүүд ойлгохол даа гэжэ ханагдана.
Тийгээд лэ баһа энээхэн тэмдэгээр ябуулжархихадам, бүхы юумэн бүтэшэбэ даа гээд налайжа нуухагүйл даа - “өөрөө хүдэлөөгүйдэ, өөхөн хаанаһаа ерэхэб даа?” гэжэ мэдээжэ ха юм. Мүн баһа тийгээшье хаа, “үглөөдэрэй өөхөнһөө мүнөөдэрэй уушхан дээрэ” гээд лэ ябадаг сагнай хойшоо гаража, “мүнөөдэр - сэнтэй, үглөөдэр - хэрэггүй” гэхэн шэнэ хүүртэ орохо болоод байнабди. Тийгээд лэ энэ сагай эрхээр “саг сагтаа, сахилза хүхэдөө” гэхэнэ удхатай энэ дэлгүүрэй харилсаанда тааруулжа, бүхы ажал хэрэгтэ ябуулхаяа оролдоел даа.
Энээхэн үнгэрһэн хугасаагай үедэ энэ тэмдэгтэй ашаар яһала ехэ ажал ябуулагдаа: “Амаралтын үдэрэй яармагүүд”, “Хилээмэнэй хайндэр”, “Сагаан эдеэнэй хайндэр”, “Дэлээтэй үүдэн” (томо-томо “Сэлэнгын ЦКК”, “Улаан-Удэстальмост” гэхэн үйлэдбэринүүдтэ, Улаан-Үдын авиазаводтой ойн баярай үдэрнүүдтэ залуу үетэниие оруулжа танилсуулаа) гээд лэ, Улаан-Үдэдэшье болон аймагүүдтэ түбүүдтэ хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэжэл байна. Ноябрьрин 14-дэ республика дотороо Хүдөө ажахын ажалшадтай хайндэр тэмдэглэхэбди. Теэд эдэ хэмжээ ябуулгануудта хэд эдэбхитэйгээр хабааданб гэхэдэ, үшөө саагуур асуудалнууд гараад лэ ерэнэ. Юундэб гэхэдэ, ехэнхидээ ниислэл хотын хажуугаархи нютагуудтахи ажахынүүд, үйлэдбэринүүд лэ хабаадана ха юм.

МАЛАЙМНАЙ ТОО ТОЛГОЙН ҮСӨӨРЭЛГЭ
ҮШӨӨ тийхэдэ улас түрын талаһаа хэды ехэ, багашье хаань тунхаламжын үзүүлэгдэжэл байхадан, эбэртэ бодо малаймнай болон адуун хүрэгтэймнай тоо толгой олошорхын орондо эридээр доошолжо байна. Жэшээлхэдэ, 2009 ондо үүлтэртэ мал үдхэдэ Буряадтахи 32 ажахынүүдта малайнгаа тоо олошоруулхыень федеральна һан жасаһаа 85 сая (млн) 400 мянган түхэриг, 2010 ондо 33 ажахыда - 78 сая түхэриг, 2011 ондо 34 ажахыда - 76 сая түхэриг үгтөө һэн. Тийхэдэ 2013 ондо Россиин Федерациин бүхы мого хизаарнуудта 72,3 тэрбүм (млрд) түх., 2014 ондо - 57,6 тэрбүм түхэриг мал ажахыда болон болбосоруулгын үйлэдбэринүүдтэ шэглүүлэгдэ һэн. Энэ 2020 он болотор үргэлжэлүүлэгдэхэ. Мүн баһа мал үдхэхэ ажахынүүдта малай байранууды шэнэлхын болон шэнээр байранууды барихын тулада 2013 ондо 4,9 тэрбүм түхэриг, 2014 ондо - 6,7 тэрбүм мүнгэн шэглүүлэгдээ.

Мухар-Шэбэрэй аймаг «Аскра» колхозой залуу ажилчин

Энэ баһал 2020 он болотор үргэлжэлхэ юм. Буряадтамнай республикаһаа гадуур мяханай үүлтэртэ эбэртэ бодо мал худалдажа абаһанай 90 процентыень харуулха. Мүн баһа мал үүсэлхэ болон мяхаяа саашадань болбосоруулха болон малай хоол бэлдэлгын хэрэгтэ оһоһожоруулагдамал хэрэгсэл, тусхай техникэ худалдан абалгада субсиди үгтэхэ.
Теэд лэ мүнөө сагай дулаанда тааруухан малнуудаа бултыень тушаажархихаар малшаднай эрмэлзэжэ байна гэхэн сошордомо мэдээн баһа дуулдана. Мүнөө малаа хороожорхёод, саашадаа юугээрээ, хайшан гэжэ байхаяа бодохогүй юм гүбди? Мүнөөдэр эдижэрхёод, үглөөдэр хүүлын хүхөөд нуухамнай гү? Эдэ мэтые “саадахи, наадахияа” ойлгохо улад - аха захатан хэлэжэ, ойлгуулжа үгэдэг хаань, найн лэ байгаа.

ОЛОНДО МЭДЭЭСЭЛ ТАРААГШАДТАЙ ХАРИЛСААНАЙ АША ТУҢА

ИИГЭЖЭ, тийгэжэ байна гээд, “хонхын жэнгирээе дуулаад, хаанаһаа ямар абыан гарабб гэжэ ойлгонгүй” бидэшни (сонин сэтгүүлнүүдтэй, радиотелевидениин сурбалжалагшад) бэшэжэшье, хэлэжэшье, харуулжашье болохобди.
- Мүнөө сагта сурбалжалагшадтай, сэтгүүлшэдтэй эб хамта хүдэлхэ гээшэ ехэ шухала болонхой. Эдэмнай газетэ, журналда бэшэхэдэ, радиогоор дамжуулхадан, телевиденээр харуулан хөөрэхэдөө, тэнгэридэ хүрэтэр үргэжэ гү, али дахин үндыжэ бодохогүйгөөр, хараһаань сагаархагүйгөөр шорой шабарта зууража хаяха бшуу даа, - гэжэ Буряадай Хүдөө ажахын яаманай сайд Даб-Жалсан Чирипов мэдүүлээ. Тиймэнэ сурбалжалагша, сэтгүүлшэдтэй ходо харилсажа, найнаа үргэжэ, муугаа даража байхые сайд уряалба.
МЭРГЭЖЭЛТЭД ДУТАЛДАНА
ТИИХЭДЭ хүдөө ажахыдамнайшье, болбосоруулдаг үйлэдбэринүүдтэшье мэргэжэлтэд яаха аргагүй дуталдана.

Бэшүүрэй аймагай ЗАО «Билютайское»

Буряадай хүдөө ажахын дээдэ хүргүүли, Зүүн Сибириин технологическа дээдэ хүргүүли болон мэргэжэлтэды бэлдэдэг тусхай дунда хүргүүлинууды дүүргэжэ, жэлдээ дүүргэжэ гараһан оюутаднай хаанаа ябашадаг юм гэхэн асуудал гараад ерэнэ. Дээдэ хүргүүли дүүргэһэн үнэмшэлгэтэй болоод лэ, ехэнхи залуушуулнай наймаа аралжаа руу, элдэбын кафе, ресторонуудта хүдэлхээ ябашана. Иихэдэ тэдэ хүргүүлинуудта мэргэжэлдэнэ муугаар хүргана гээшэ гү, хэрэгтэй дүй дүршэл оройдоо олгоногүй гү?
- Энэ хүндүүлхэй байдалһаа гараха арга бии гээд, - Буряадай Эдэе хоолой болон болбо-

соруулгын промышленностин директор Эрдэни Бадмаев батална. - Бүхы тусхай дунда, дээдэ хүргүүлинуудта мүнөө үеын хуралсал - «дуальное обучение» гээшье дэлгэрүүлхэ шухала. Энэмнай хадаа хуралсалай үедэ оюутад сэхэ предпряти дээрэ хүдэлжэ, практикага гараха, тийхэдэ дүй дүршэлтэй болохоһоо гадна хүдэлһэнэйнгөө түлөө салын абажа байха. Хүдэлхэ ажахытатая иигэжэ дүтөөр танилсаһан, ажаллаха дүй дүршэлтэй, шэлэһэн ажалдаа дуратай, таараха салын абаха хүн лэ ажахынүүдта хүдэлхээ ерэхэл даа.

Сэнгэ РИНЧИНОВ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2014 оной октябрийн 20 - 24

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

20.10 9.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай Асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

20.10 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуудай политикын, олонийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ наймадахи сесси дээрэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

20.10 11.00 Бага танхим

III. ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН ОРЛОГШО В.А.ПАВЛОВАЙ ДЭРГЭДЭ

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2015 ондо болон саашанхи үедэ бэлүүлхэ хуули түлбэлгын хүдэлмэрийн багсаамжалагдаһан программа тухай

2. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2015 оной хүдэлмэрийн түсэб тухай

3. Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй 2015 оной хүдэлмэрийн түсэб тухай

21.10 15.00 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

"Республикын 2014 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

20-23.10 Бага танхим

"Республикын 2014 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулин түлэбтөөр олоной үмэнэ хэлсэлгэнүүдэй зууршалгануудай түлэб бэлдэхэ тухай

23.10 10.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай

Гүрэнэй байгуулалтын, нотагай өөһэдүн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай"

Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

22.10 11.00 каб.309

"Буряад Республикын хуулинуудай албан ёһоной

тайлбарилга тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

23.10 14.00 каб.303

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай Асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Гүрэнэй болон муниципальна мэдэлэй газарай участогуудые түлбэригүүгөөр үмсэдэ үгэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

21.10 10.00 каб.119

"Газарай хуулинуудые бэлүүлгын зарим асуудалнууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай (хүдөө ажыхын газарнуудай эрьесэ гуримшуулгада хабаатай)

22.10 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуудай политикын, олонийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

"Соёл тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

21.10 14.00 каб.212

"Хани барисаанай байшангай ажаябуулга болон хүгжэлтын хараа боломжонууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай

22.10 14.00 каб.212

"Буряад Республикада Соёлой жэл үнгэргэлгын зарим тэды дүнгүүд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай

23.10 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай

Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Страховой пенсинүүд тухай" Федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 601376-6 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай (хүдэлдэг пенсионернүүдэй наһатай болоһоной страховой пенсидэ жэл бүхэндэ нэгэ дахин нэмэгдэн түлэгдэдэг түлбэри тухай)

2. "Россиин Федерацида гүрэнэй пенсионно хангалга тухай" болон "Зарим бүлэгэй эрхэтэдэй ажалай пенсинүүдэй страховой хубиеннь түлэхэ гаргашануудые тэхэрюулэн бусаахын тула Федеральна бюджетдээ Россиин Федерациин Пенсионно жасада үгтэдэг мүнгэн тухай" федеральна хуулинуудта хубилалтануудые оруулха тухай" 601379-6 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

3. "Россиин Федерацида хуралсал тухай" Федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" федеральна хуулин түлэбтэ Россиин Федерациин Федеральна Сүглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха тухай Хойто Осети-Алани Республикын Парламентын үүсхэл тухай

20.10 14.00, 14.30, 15.00 каб.218

"Буряад Республикада хуралсал тухай" Буряад Республикын Хуулине хургуулиһаа урид хуралсалай талаар бэлүүлгын ябаса тухай

22.10 15.00 каб.218

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:

Буряад Республикын Ажаһуугшадые социальна хамгаалгын министрствэтэй болон "Политическэ хамалган хашалганһаа хохидогшодой Бурядай эблэл" гэнэн нютагай олонийтын эмхитэй сүг хамта

"Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай зарим бүрин этигэмжэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулин 21-дэхи статья бэлүүлгын ябаса тухай

21.10 10.00

"Тусхай албан" муниципальна бээ даанги эмхи зургаан Улаан-Үдэ хото

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдэ ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Байгал далайн эрье шадархи аймагуудай шийдхэгдээгүй асуудалнууд: экономика болон экологическа таланууд" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай

20, 21.10 10.00 каб.203

"Буряад Республикада үйлдбэрийн болон хэрэглэлгын үлээдэһэ хаядаһанууд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй тогтоолой түлэб тухай

20.10 11.00 каб.203

"Буряад Республикада гүрэнэй холын хараатай түсэблэлгэ тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

21.10 10.00 каб.203

"Россиин Федерациин налогууд болон суглуулбари татабаринууд тухай хууляар Россиин Федерациин субъектнүүдэй мэдэлдэ дамжуулагдаһан Буряад Республикада налогово гуримшуулгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

21.10 14.00 каб.203

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэхи олон квартиратай гэрнүүд соохи хамтын хэрэглэлэй зөөрийн капитална заһабари эмхидхэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

21.10 14.00 каб.203

IV. ОЛОНОЙ ҮМЭНЭ ХЭЛСЭЛГЭНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

"Республикын 2014 оной болон 2016-2017 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

24.10 10.00 Ехэ танхим

V. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ"

Буряад Республикын Арадай Хуралай

дэргэдэхи Залуушуудай палата

(түрүүлэгшэнь И.Н.Зубарев)

Залуушуул ба спорт

24.10 14.00 Бага танхим

ПОЛОЖЕНИЕ

о проведении Акции «Стань участником республиканского проекта «День бурятского языка в Республике Бурятия»»

1. Общие положения

1.1. Акция «Стань участником республиканского проекта «Праздник бурятского языка в Республике Бурятия»» (далее Акция) является сетевым культурно-образовательным событием и проводится в рамках мероприятий, посвященных Дню бурятского языка в Республике Бурятия.

1.2. Акция «Стань участником республиканского проекта «Праздник бурятского языка в Республике Бурятия»» — замечательная возможность для всех школьников, студентов и педагогов республики внести свой культурный вклад в сохранение и развитие бурятского языка как национальной ценности.

1.3. Суть Акции заключается в том, что дети и молодежь пишут рукописное письмо на бурятском языке. Его содержание – это предмет творчества участников. Главное – с помощью этих писем передать частицу нашей любви к родному языку и призыв беречь и развивать бурятский язык.

1.4. Организатором акции является ГБОУ СПО «Бурятский республиканский педагогический колледж».

1.5. Акция проводится совместно с РОО «Ассоциация учителей бурятского языка Республики Бурятия».

2. Цели и задачи акции:

2.1. Мотивация детей и молодежи к изучению бурятского языка; обеспечение передачи языковых традиций в семье.

2.2. Популяризация бурятского языка и воспитание интереса к культурному наследию бурятского народа.

2.3. Побуждение детей и юношества к социальной активности и ответственности в деле сохранения и развития бурятского языка.

2.4. Распространение лучших образцов владения бурятским литературным языком;

2.5. Повышение лингвистической компетентности участников акции.

3. Участники Акции:

Участники Акции: принять участие в Акции могут образовательные организации, дома детского творчества, общественные организации — все, кто разделяет идею сохранения и развития бурятского языка как государственного языка Республики Бурятия.

4. Оргкомитет акции:

4.1. Организационный комитет осуществляет подготовку и информационную поддержку участникам акции.

4.2. Связь с оргкомитетом осуществляется по электронной почте: zhalsanova@bk.ru

4.3. На местах формируются организаци-

онные группы, которые проводят акцию в образовательных организациях.

5. Формат проведения акции:

5.1. Акция проводится в период с 10 октября по 30 октября 2014 года.

5.2. Как можно стать участником Акции: проявить инициативу; отправить организаторам заявку на участие в свободной форме и анонс о мероприятиях на местах.

5.3. Заявку на участие в Акции направить до 30 октября 2014 года на электронный адрес: zhalsanova@bk.ru Жалсановой Людмиле Дашидоржиевне (тел. 89244521912).

В заявке указать: название организации; ФИО руководителя организации и координатора мероприятий; примерное количество участников акции; телефон; эл. адрес ОУ.

5.4. В организациях, присоединившихся к акции, среди потенциальных участников распространяется информация о сроках и формате акции, а также сведения об адресате (образовательная организация, дом престарелых, детский приют и др.), которого организация выбирает самостоятельно.

5.5. Участники должны написать письмо на бурятском языке. Письмо вкладывается в конверт и на нём пишется фамилия, имя автора и обратный адрес и сдают их координа-

тору акции в вашей школе. При накоплении достаточного количества писем координатор отправляет адресатам.

5.5. Приветствуется проведение мероприятия торжественной передачи писем.

6. Требование к участнику акции:

6.1. В ходе проведения акции участникам предлагается создать обращение на бурятском языке в виде письма – урезл, письма - ... и т.д. в адрес ровесника, студента ссуза или вуза, ветерана войны и труда и т.д.

6.2. При подготовке обращения приветствуется творческий подход, художественный вкус и выразительность, соответствие тематике, оригинальность и эстетичность оформления, объем письма произвольный.

6.3. Каждое обращение должно быть подписано и сопровождено любой другой информацией, которую автор желает сообщить о себе адресату.

7. Итоги акции

7.1. По итогам акции оргкомитет на официальном сайте Педагогического колледжа публикует количественные данные об участии и фотографии с мероприятий в рамках акции.

7.2. Итоги акции сообщаются оргкомитету Праздника бурятского языка.

Буряад хэлэнэй хуби заяан

“ТАБАН СЭСЭН” СЭСЭЭ БУЛЯАЛДАА

Буряад хэлэнэй габшагай нара Буряад ороной дэ-бисхэр дээрэ хаа-хаанагүй үнгэргэгдэж байна. Энэ хэмжээнэй шугамаар “Табан сэсэн” гэхэн харалган Улаан-Үдэдэ үнгэрөө.

“Табан сэсэн” харалган заншалта болон тодорлоод, 2-дохи жэлээ эмхид-хэгдэнэ. Нёдондо үнгэрхэн харалган-да Улаан-Үдэ хотын 27 нургуулинууд хабаадаа нэн. Харин мүнөө жэл 25 нургуулинууд хабаадаа. Харалганай түрүүшын үдэр 9 нургуулинууд шэлэг-дээд, түгэсхэлэй мурьсөөндэ гурбан нургуулинууд тодороо. Эдэ 32-дохи дунда нургуули, 29-дэхи гимнази бо-лон 20-дохи дунда нургуули болон.

Жюриин түрүүлэгшэ, Улаан- Үдэ хотын захиргаанай нуралсалай тала-ар хорооной буряад хэлэнэй методист Ульяна Мангутовагай хэлэхээр, мүнөө жэлэй харалганай асуудалнууд нэгэ бага ондоо болгогдоһон байна.

- Үхибүүд энэ харалганда мүнөө жэл ехэ оролдосотойгоор бэлдэнэ байна. Харалганнай буряад хэлэн дээрэ үнгэрнэгүй. Юуб гэхэдэ, Улаан- Үдэ хотын нургуулинуудай нуралсгал буряад хэлэндэ муу ха юм даа. Тиймэнэеэ буряад орондо ажаһуужа байһан үхибүүд буряад арадай түүхэ, ёһо заншал, нютаг газарай нэрэ, онсо баялигуудыень шэнжэлжэ, үзэжэ, эр-дэм мэдэсэеэ элбэгжүүлхын тула энэ харалган үнгэргэгдэнэ,- гэжэ Ульяна Ешеевна тэмдэглэе.

Хотын гурбан нургуулиин нуралсгалд хүбэлгэн бэрхээр харалганай асу-удалнуудта дары түргэн харюуса-хые оролдобошье, илагшадые жюри элирүүлэе.

Зүб харюу, түргэн харюусаха, то-дорхой харюу, бэээ найнаар абаад байха, хүнтэй харилсалгын журам гэхэ мэтэ шэнжын шэглэлээр жюри абтаһан баллнуудые тоолоод, Улаан-

Р-Н БАЗАРОВАЙ болон авгорай фото-зурагууд

Үдэ хотын 20-дохи нургуули аһан олон балл абажа шалгараа гэжэ мэдэсэбэ. Хоёрдохи нуурида 29-дэхи гимнази гараа, харин гурбадахи нуури 32-дохи нургуули эзэлэе.

Энэ “Табан сэсэн” гэхэн харалгыё Улаан-Үдэ хотын захиргаан 32-дохи нургуулитай суг хамта эмхидхэдэг.

Нёдондо үнгэргэгдэнэ түрүүшын харалганай түгэсхэлэй тэмсэлдэ 32-дохи ба 42-дохи дунда нургуулинууд сэсэе буляалдаад, 42-дохи нургуули илан гараа нэн гэжэ һануулая. Ти-ихэдэ гурбадахи нуури эзэлхэн 20-дохи нургуулиин команда түгэсхэлдэ хабаадаагүй нэн. Харин мүнөө жэл

тэдэнэр эдэбхитэй хабаадажа, мүнөө жэл илабад. Энэ нургуулида буря-ад хэлэндэе түшэглэдэг үхибүүдые хүмүүжүүлхые оролдодог байна.

21 жэлэй туршада 20-дохи дун-да нургуулида Людмила Дамбаевна Жигжитова буряад хэлэнэй багшаар ажаллана.

- Манай нургуулида буряад хэ-лэн 2-дохиноо 8-дахи класс хүрэтэр үзэгдэдэг нэн, теэд мүнөө жэлһээ 5-дахиһаа 8-дахи хүрэтэр заагдадаг болоо. Зүгөөр эхин шатын классуудай гэртэхин буряад хэлэ үхибүүдтэе шудалуулха һаналтай байжа, мэдүүлгэнүүдые нургуулиин захирга-анда үгэнэн байгаа. Тийгэжэ долоон хоногой нэгэ час үгтэбэ. Буряад хэлэ шудалха дуратайшуул факультативна аргаар үзэдэг болохонь, - гэжэ багша мэдүүлбэ.

Мүнөө сагта буряад хэлэ шудал-ха гэхэн эрмэлзэл һайшаалтай. Хэды нургуулинуудта хэшээлнүүдые бии болгобошье, энэнь багал даа. Долоон хоногой хоёр лэ удаа буряад хэлэеэ шудалаад, гэртэе, газар, ажабайдал-даа хэрэглэнгүй байхадаа, тэрэ дары мартажархихал даа. Харин багшанар-та хэсүү, арай гэжэ зааһан юумэнш-ни дары мартагдаад лэ, дахин тэрэ-нээ дабтажа байхадаа, хэзээ буряад хэлэн һайн шанартайгаар шудалаг-дахаб даа. Тиймэнэеэ хотын багша-нарай тэмдэглэнээр, түрэлхид гэртэе буряадаар дуугаржа нуралса ёһотой. Буряадаар дуугаржа шадахагүй һаа, үхибүүдтэйгээ суг шудалжа эхилхэл хэрэгтэй. Үгы болобол, ямар үрэ дүн гарахаб даа.

Октябриин 24-нэй үдэр 16 сагта Буряад драмын театрай тайзан дээрэ буряад хэлэнэй габшагай һарын хэмжээнүүдтэ илагшадые ёһолхоор хараалагдана.

Цырегма САМПИЛОВА.

ГАЙХАМШАГ ОПЕРОДО ШЭНЭ АМИ ОРУУЛАГДАБА

Буряадай оперо болон баледэй театр “Иигэдэг байгаа бүхы эхэнэрнүүд” гэхэн Моцартын бүтээлээр шэнэ театральна хаһаа эхилбэ.

Энэ оперо аяр 224 жэлэй саана бэшэгдэнэ. Зүгөөр тэрэнэй удха, зүбшэгдэхее табигдаһан үйлэ хэрэгүүд эндэл, Буряад орондо, ушарһан мэтээр һанагдана.

Вольфганг Амадей Моцарт Италиин Лоренцо да Понте гэхэн бэлигтэй драматург - шүлэгшэнэй үгэнүүд дээрэ зохёһон мэдээжэ гайхамшаг оперо ажабайдалай шууяата ябадалай гү, али хүгжэмшэнэй өөрын намтарай ушараар табигдаа гү, мүнөөшье болотор эли бэшэ.

Энеэдэтэй гү, али сэдхэлээ хүдэлгэмөөр, жэшээ боломоор ябадалай панхаруутаха болон хуурмаг үгэнүүдтэ этигэнэнэй хойшолон. Дүнгыень гар-гажа, шиидхэхын аргагүй. Иигэдэг лэ ха юм даа, бүхы эхэнэрнүүд.

“Иигэдэг байгаа бүхы эхэнэрнүүд гү, али инаг ду-ратайшуулай нургуули” гэхэн шэнэ бүтээл дээдын мэргэжэлтэд найруулаа: Москва хотын Ехэ театрай дирижёр Филипп Чижевский, немец сценограф Марк Богартс, улаан-үдынхидтэ мэдээжэ болоһон немец найруулан-табигша Ханс-Йоахим Фрай бо-лон бусад элитэ айлшад.

Найруулгын гол рольнуудые Буряадай габьяата артистнар: Ольга Жигмитова, Мунхзул Намхайн, Марина Коробенкова болон Баиржаб Дамбиев гэг-шэд гүйсэдхэнэ.

Германиһаа уригдһан режиссер домог түүхэтэ үйлэнүүдые мүнөө боложо байһандал хэргээнэ. Аяр холын Неапольда бэшэ, харин манай Улаан- Үдэдэ боложо байһандал харуулна. Нэгэ инаг дура-тайшуул бэшэ, инаг дуранай охиндо абтаһан арба-ад хүнүүдые нэмэнхэй.

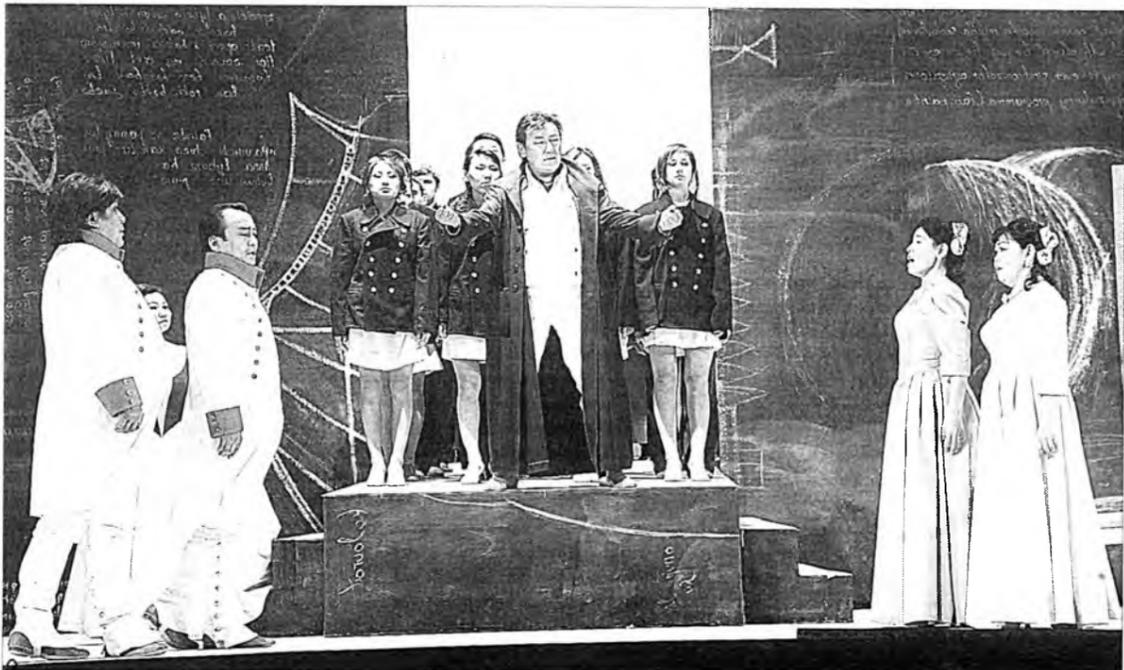
Бельгииин сценограф Марк Богартсын хэлэхээр, хүн бүхэн өөрын бэеын хэлэтэй. “Үе мусын хэлэн

хүдэлһөөр, онсо хатар болоһоно. Энээн дээрэ ехэ ажалланабди. Энэ үйлэ буряад артистнарта шэнэ, һонин байшоо. Юуб гэхэдэ, эндэтнай ехэнхидээ ду-ушад зогсоод лэ, дууладаг ха юм даа,” - гэжэ тэрэ мэдүүлэе. Моцартын хүгжэм үнэн боложо байһан үльгэр мэтэ. Энэ найруулгын хүгжэмые Филипп Чи-жевский байгуулаа.

- Моцартдо бүхы үйлэ шухала, бүхы хүгжэмтэ зэмсэгүүдэй гүйсэдхэхэ хүгжэм гол үдхатай. Энэ найруулгада зорюута шэнэ хүгжэмтэ зэмсэг худал-дагдажа абтагдаа. Энэнь хадаа “Роланд-с30” гэхэн тусхай электронно клавиесин гээшэ, - гэжэ Ехэ теа-трай дирижёр мэдүүлбэ.

Шэнэ оперын найруулгада Красноярск, Иркутск, Санкт-Петербург, Москва хотонуудһаа хүгжэмшэд уригдаа. Мүн Москвагай болон Германиин теа-тральна шүүмжэлэгшэд энэ премьерэдэ ерэжэ, шэнжэлэн хараа бшуу.

Цырегма САМПИЛОВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

СООДОЙ ЛАМЫН СОЛО

Хурамхаанай аймагай Элхэн нютагта түрэнэн бодолнууд

**ГУРБАЛЖАН
ДУХЭРИГ СОО**

Эртээрэй Хурамхаанай аймагаар ябахандаа, Элхэн нютагта хүрөө нэмди. Уран найханай талаар эрхим бүлгэмүүдэй тоодо ородог "Уржал" гэнэн фольклорно бүлгэмэй толгойлогшо Ирина Доржиевна Монтоевагай урилгаар ерэнэн бидэнэр Соёлма Доржиевна Раднаеватай, Эржена Бадмацыреновна Чойнжуроватай, Галина Баторовна Малановатай, Соли Прокопьевна Раднаеватай, Баярма Дандаровна Галсановатай танилсан хоёрлэдэжэ байтараа, хэн нэгэниинь иигэжэ хэлэбэл даа:

- Гурбан тээхээ нангин шүтөөнүүдээр хүрээлэгдэнэн газар юм, Элхэмнай. Баруун хойноһоо Янжам бурхантай, зүүн хойноһоо Бархан уула шүтөөнтэй, зүүн урда зүгһөө Соодой ламын субаргатай – иимэ өөрсэ янзын, өөр хүсэтэй газарта ерээд байнабди гэжэ мэдйт. Гурбан тээхээ жэгнэнэн элшэ мэдэрнэ гүт даа, хэды соо тэсэхэ аргатай гээшэбта? – гээд, манай фотокорреспондент Радна-Нима Балданович Базаровта зулгилан, шогтой энээдэтэйгээр хандаха юм.

ҮЙ ЕХЭ ЭЛНЭТЭЙ ТООНТОНЬ

Уданшьегүй редакциингаа машинаар Элхэн нютагһаа урагшаа, урда Хүнтэйн үндэрлигтэ бодхоогдоһон, бүри холоһоо сайбалзан харагдаһан субарга тээшэ зорёо бэлэйбди. Баргажан голой нэрюун амисхаал тойроод тунга ногоондо халюурһан дайдые эльбэһэндэл, элбэг дэлбэг хэшэг юрөөн нэрьеһэндэл, амилханда онсолиг аятай даа. Нүгөө эрьедэнь гараад саашалхандаа, одоол энэ нютагые Элхэн гэжэ нэрлэһэн үнэн ушарынь эли болоодхино. Юрэ элхэн зүрүүд бэшэ, харин манхан ехэ элхэн дайда далбайна. Машинамнайшье үгсүүр өөдэ дүүлин татаад, аргам халаа гэнэндэл зогсоолой. Жолоошомнай – нютагай хүбүүн Будажаб Михайлович Бадмаев бидэнээ буулгаад, машинатайгаа амьяараа "хэлсээ" баталжа, аалиханаар өөдөө дугшуулба. Элхэ махан алхалха зууранда Монголдо шагнаһан дүү сэдхэлдээ нэргэнэб:

*Тооһо тортоггүй торгон элхэндэ
Тойгтоны зам зурайна,
Бузар тогтодоггүй бурхан*

*элхэндэ
Толгойтоны нюдэ торолдоно.
Дээшээ гилбэртэн зүмбэрлэжэ
Доошоо гэгэлзэн нургилнаа аа.*

*Ай ехэ элхэ, ай майгүй
ехэ элхэ
Үй ехэ элхэ, үй майгүй
ехэ элхэ
Шуумал бурхадай дүрэтэ суумал
манхан элхэ
Дара эхын шэнжэтэй, далай
ехэ элхэ.*

Монголой губиин булан мэтэ энэ үзэхэлэн газарта үльгэр домогойхидол үнэн шэдитэй хүнэй мүнделхэниинь хэтын гайхал түрүүлхэн зандаал. 1846 ондо Сологшоной Соодойн газарта урдань хаанашье үзэгдөөгүй сээсэг халбаран ургаа хэн ха. Энэмнай юунэй тэмдэг бэ гэжэ зон таамагшалан байгаа, уданшьегүй энэл жэлдээ Цэдэн хүбүүн түрэнэн гэхэ. Эхэнь Оторшо Шоно обогой Зоонын үбгэн гэжэ хүнэй басаган байһан. Онсо һонор ухаатай, ямар нэгэн найн гү, али мүү ушаралай болохые уридшалан мэдэдэг, жэгтэй шэдитэй үхибүүн байшоо. Дүрбэтэйхэн наһандаа газар наадажа байхыень хараһан нэгэ удаган хэлээ гэхэ: "Энэ хэнэй хүбүүм? Бусадһаа һүүлдэ һэрээд, үхибүүдые хүсэхэ ханаатай гүйн гэхэдээ, үүдээр бэшэ, ханаар һэтэ гараад гүйшөөл".

Г.У.Эрдыниевагай хөөрөөнһөө (1966 он): "Абамни хөөрэдэг һэн. Дүрбэтэй Цэдэн абатаяа хүтэрэлдөөд ябатараа, хойшоо ниидэжэ ябаһан хоёр хирээ хараад, хүхюүтэйгээр энээгээ юм ха. Абынгаа һонирхоодо, энэ хоёр дээрэ ниидэгшэ хирээнүүд Ангара мэрэнэй тэндэ нэгэ дааган үхөөд хэбтэнэ, би баруун нюдыень, үгы – би баруун нюдыень эдихэб гэлдэнэл даа гэхэдэнь, бишыхан үхибүүн хэлээ юм ааб даа гээд, абань хэрэгсээнгүй саашаа ябаа һэн гэдэг". Нютагайн зоной олон тоото дурсалганууд үеһөө үедэ дамжуулагдадаг. Түрэхынгөө урда ямар бүлэдэ түрэхэмни гээшэб гэжэ Бархан уула дээгүүр ниидэһэмби гээд Соодой лама хөөрэдэг байгаа. Энэ үедэ угаа гаража байһан нэгэ гэрэй эзэдые харахадань, ханаандань угаа таараад, тэдэндэ бууха гэжэ шиидэ һэн ха. Уһа гол гаталхандаа, нюруу дээгүүрнь газараар гэшхэндэл ябаад гарашадаг, бороодо ороходоо нородоггүй, Бархан уула өөдэ абирхандаа, ниидэн һагад дээшэлшэдэг байгаа.

ХУБИЛГААН ТҮРЭЛ

...Элхэнэй дууһахада, Хүнтэйн талын нюруулиг бооридо Соодой ламын шарилтай субаргада хүрээбди. Багжагар үндэр модод – баригдашагүйгөөр урдадаг Үе сагай гэршэнүүд "Тэрэ үеые, Үндэр ламайе бидэ хараһамди, бидэ үзэһэмди. Та хойнотот. Хойнотон хойнотот" гэнэншүү халхинда шууха юм. "Үгы, хойнототгүйбди. Үльгэр домогтол намтарынь, үндэр үүргэнь үлөөл ха юм, арадтаа, нютагтаа. Дахинаа бусажа ерэхэб, хубсаһыем (шара торгон дэгэл, орхимжо, тутим, талмуур (малгай) хадагалаад байгаарайт, өөрөө танаад үмдэхэб гэнэн ха юм, түрэл гаралдаа", - гээд, досоогоо һөөргэдэнэб.

Хажуудахи бишыхан гэр соо бурхад тахяатай, өөрын – Үндэр ламын дүрэ. Хурса харасынь далтиран һагад шэртэмээр гү, соо хаража байһандли. Түрэлөө урилан хубилган шэдиэ дэлхэйдэ мэдүүлһээр дахинаа ерэхэдэнь, хэн түрүүн мэдэрэн таниха гээшэб? Санаартан лэ юм бээ. Хэээ-эни сагта тиимэ байгаа. Зула бадаараабди. Харанхые гэтэлгэшэ зула, һаруулые мандуулагша зула.

Газар гороо хэнэнэй удаа Бархан баабайтай "улаан нюураараа үулзаха-я" добын эрмэгтэ ошожо һуубабди. Үнэхөөрөө, энэ үндэрлиг газарһаа Бархан уула бүри шанха урданай мандан, үнэн бээ, дүрээ түхөөһэн мэтэ угаа уринаар, дүтөөр ханагдаха юм. Энээнэй урда досоомни байһан бага зэргын түдэгсэн маргаһан мэдэрэл үгы болошоно. Аяар холын Энэдхэгһээ эрдэм номой хүсөөр юм гү, зай гээшые мэдэдэггүй гэгээрхы элшэ хүсэнэй ашаар юм гү – философ, йогин Нагарджунын хүнэнэн иишэ ниидэн ерээд, Бархан уулын оройгоор элин-халин бодото түрэлөө олоһон гээшэ гү? Нютагай зарим зон

Соодой ламын субарга

сонгоол дасанай Нимайлан гэгээнэй хубилгаан гээд Соодой ламые тоолодог байһан.

Долоон наһатайдань дасанда абашажа, нагаса ламадань – Зоонын һангуунай Шагжа гэбшэдэ хубараг болгожо һурахыень үгэнэн байгаа. 1861 ондо Хамбын хүрээдэ ошожо, долоон жэл санид һургуулида һураа, 1881 онһоо 1886 он болотор Далай ламын Брайбун хиидтэ һуража ерээ. 1894 ондо дасанай шэрээтэр һунгагдаһан. 1886 ондо II Николай хаанай шэрээдэ һуһан баярай найрта Баргажанайнгаа зоние түлөөлжэ, Санкт-Петербург хото ошожо ерэнэн. 1900 оной һүүл багаар бэе махабадайнгаа байдалаар дасанай шэрээтэһээ болуулха тухай мэдүүлгэ бэшээ. 1908-1911 онуудта Дэрээнэй лама Аран-Жамба Сантабаловтай Түбэд, Энэдхэг, Цейлон, Непал, Бутан оронуудта хүрээжэ, эртэ урдын дасан хиидүүдтэ мүргэжэ ерэнэн гээд намтарайнь хуудаһанууд гэршэлнэ.

БЭЛИГҮҮН НЮДЭНЭЙ ХҮСЭН

Соодой лама зангаар сэхэ, зоноо баян, үгытэй гэжэ илгадаггүй, баяшулда балай буудаггүй, үгытэй, олон үхибүүтэй айлуудта орохо дуратай, хоноодшые гарадаг байһан. Бээе хүндэлүүлжэ, нэрэлхэжэ һууха дурегүй һэн. Ерээдүй тухай хэлэхэдэнь, зон гайхабашье, юмэ асуухаяа түбэгшөөдөг байгаа. Түмэр хүлэгүүдэй (машинанууд), түмэр могойн (поезднууд), хии хэлэнэй (радио) болон снэнэ байдалай бусад олон үзэгдэлнүүдые уридлан мэдэһэн гээшэ.

Соодой ламын зарим үгүүлэлнүүдһээ: "Засаг түрэ нэлгэгдэжэ байха, алта мүнгэнэй хойноһоо ябалтагүй, эрдэмдэ һураха хэрэгтэй", "Буряад зон амьяараа, буусаараа илгаржа һуухаяа болихо, хамтадаа нэгэ газар зөөжэ һууха", "Хүнтэйгөөр хүхэ түмэрнүүд хүрхэйлдэхэдөө болохо", "Архи, тамхяар – шолмосой эдегээр хүн шолморхо", "Талха тарья хэдышье ехээр тарья наа, айлай аяга талха эдижэ болохот. (Магазинһаа худалдажа абахые хэлээ ха)". Нэгэтэ Соодой лама нютагайнгаа баяд ноёдоор бурханай дүрэ доро хүндэтэй һуурида һуужа байхадаа, иигэжэ хэлэбэ ха: "Бидэнэрэй хоймртоо, бурханайнгаа дэргэдэ һууха саг дүүрэнтэбэ гээшэ. Газаруур ябаһан хүлхэншэд, зарасанар, барлагууд хоймртоо һуужа, эзэн болохо саг дүтэлбэ". Баргажанай дасан Борголһоо Сагаан Нуур асаржа барихадань, хэлэһэн гэдэг: "Хойшоодо эндэ ангир түрээжэ, адуу мал тирирэхэ". Сагаан Хулгана жэлдэ тэнгэри рүү Сагаан Луу ниидэхэ гэжэ хэлэһэн байгаа. 1961 ондо түрүүшын косми-

Соодой ламын хубсаһан

чекса корабль замбуулин руу ниидээ һэм шуу.

БЭЭ ХАЙЛУУЛХА ШЭДИ

Эдэ бүгэдэ һонирхолтой баримтанууд Хурамхаанай "Гандан Ше Дублин" дасангаар 2006 ондо гараһан "Соодой лама" гэнэн ном соо бэшээтэй, Интернеттэшье яһала материалнууд бии. Хизаар нютагаа шэнжэлэгшэ Даша Сандибаевич Аюшеев Соодой ламын уг изагуур тухай бэшэһэн үшөөшье нэмэлтэ мэдээсэлнүүд бии гэжэ һая редакцида ерэхэдэ хөөрөө һэн. Тиэхэдэ зарим баримтануудыень тододохо, зүб тээшэнь болгохо хэрэгтэй гэнэн наһамжяа хэлээ бэлэй.

Соодой ламын бүхы ажаябадал сооһоо тагаалал болоһон ушарынь таагдашагүй таабари мэтэ юм. 71 наһандаа хүндөөр үбшэлжэ, Харганын дасандахи гэртээ ерэнэн байгаа. "Тагаалал болоходомни, долоон хоног соо дуган руу орохогүйт", - гэжэ захиһан юм гэхэ. Теэд гурба хоноод байхадань, нэгэ ламын ороходонь, бэень 7 наһатай бишыхан үхибүүнэй зэргэ болоһон, харин долоон хоногтой удаа гансал үһэн хюмһан хоёрын үлэшэһэн байгаа гэдэг. Бээе холонго болгон хайлуулдаг иимэ арга тон лэ үсөөхэн гэгээнтэн хэрэглэдэг юм гэжэ буддын шажан шэнжэлдэг эрдэмтэд бэшэһэн байдаг.

Егоозор, Хубилгаан, Гэгээн ламын мүнделхэн Баргуужан Түхэмэй дайда, Бархан уула, Хүнтэйн тала, Элхэн нютагынь гайхамшаг шэдитэй хүбүүнэйнгээ дурасхаалыень дам саашань мүнхэлһөөр юм.

**Галина
БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА.**

"АЯ ГАНГЫН ОРОН" ТОС-ОЙ АЖАБАЙДАЛ҂АА

Дайнай үеын үхибүүд

Хайранга хаанай үбэртэ, Улаан хадын хормойдо Шэбэртэ нютагайхид байдалаа түхээрэн ажаһуудаг. Энэ нютагай нэгэ гудамжа "Ая гангын орон" гэхэн ТОС байгуулан, ажабайдалаа хонирхолтой болгожо ябуулдаг.

2012 онһоо энэ ниитэ эмхи байгуулаад, Буряадаймнай түрүү хүбүүн Дондог Улзытуевай түрэнэн, тэнжэн үндыһэн Профсоюзная гэхэн үйлсэдэ түүхын музей байгуулаа. Хэзээ нэгэтэ ехэ томо үйлсэдэ хэдэн наймаа магазинууд, хэлхээ холбооной таһаг, аптека, заготконторо, таряанай тээрмэ, хүүгэдэй сэсэрлиг, МТМ болон дүтэхэнэ оршодог хаалин фермэтэй нилээн баян үйлсэ байһан ха. «КИМ» колхозой түрүүлэгшээр ажаллаһан Гомбоев Дэнгэн гэжэ эдэбхитэн эгээл түрүүшын гэр барижа, энэ гудамжын үндэнэ табиһан түүхэтэй. Шэбэртэ нютагай захиргаанай толгойлогшоор ажаллаһан Чимит Цыренович Цыбикдоржиев Профсоюзная гудамжые Дондог Улзытуевай нэрэмжэтэ болгоһон юм. Мүнөө энэ гудамжада ори ганса үмсын наймаа нээгдэнхэй. Хүн зоной сугларжа, сүлөө сагаа үнгэргэхэ, бэе бээтээ харилсаха нютагай соёлой байшаншы ажалладаггүй. Тиимэһээ энэ "Ая гангын орон" гэхэн музей соо энэ үйлсынхид сугларжа хөөрэлдэхэ, шүлэг уншаха, урданай грампластинканыуды шагнадаг, хониноо мэдэлсэдэг болонхой.

Энэ гудамжада 21 наһатайшуул ажаһуудаг байһанаа, энэ жэлдэ Василиса Базаровна Цыбенова алтан дэлхэйтээ хахасаа. Энэ хүмнай хадаа ёһотойл дайнай үеын үхибүүн гэшэ. "Би дайнай эхилһые, дүүрэнһые огтолон мэдээгүй хүм", - гэжэ хэлэдэг бэлэй. Ушар юуб гэхэдэ, 30-аад онуудай хара хирээгэй хагалаанай үедэ хамалганда хардуулан, аба эжы хоёрын Томскын можо руу сүлэгдэнэн юм. Василиса Базаровна энэ булын гурбадахы үхибүүн боложо, тэндэ түрээжэ, зоболон гэшые улаан бээрээ үзэнэн хүн гэшэ. Ушар юуб гэхэдэ, түрэнэн эжын үхибүү түрэнэн сасуугаа наһа барахадань, түрэнэн эсэгэн гурбан үхибүүдээ хүн болгоһон. Хамалганда тушаагдаһан хүн зон Томскын можын нэгэ ольтирогто ажаһуугаад, харууһан доро хара ажал хэжэ ябахадань, түрэнэн нютагаһа ямаршы мэдээ абахагүй. Гүрэн дотор гү, али бүмбэрсэг дэлхэй дээрэ юунэйшые боложо байһыень нураг

суу дуулдаха бэшэ, дайнайшые болоһые мэдэнгүй үлөө хэмди гэжэ Василиса Базаровна мэндэ ябахадань хөөрэнэн байна.

Мүнөө энэ музейн гээ дулаахан дүхэригтэ сугларһан буурал толгойтой эжынэр, ханшаг сагаан абанар дайнай үеын шэрүүхэн сагта ажал хэжэ үндыһэнөө дурсана. Ухинова Бальжима Данзановна, Гыдыпова Дугарма Гыдыповна, Каурова Пелагея Михайловна, Дулма Дармаева, Екатерина Павлова, Анфиса Беляева, Мария, Василий Аюшеевтен болон бусад колхоз, совхоздоо нэгшые үдэр алгадангүй ажаллаа. Үбһэ таряа хуряаха, түлөө залһа бэлдэхэ, хони ямаа харалсаха, хаалида үнөө хааха, тугал адуулха, модо отолхо, газар хахалха гээд лэ, дууһашагүй ехэ ажал үдэр, хүнигүй хэгдэдэг лэ хааб даа. Гэхэтэй хамта, тэрэ үеын эдиршүүл, залуушуул эсээ сусаабди гэхэгүй, бултал дары түргэн ажалаа хэжэ, дуугаа дуулаһанар, хажуураа үргэлөөд лэ ябагша бэлэйбди гэжэ энээлдэн, залуу наһаяа дурсанад.

- Улаахан шэрэтэй товарнамнай Уухилһаар Байгалаа тойробол гү? Уулзахын аргагүй баруулаа Ушарһан хайратай нүхэрни, - гэжэ залуудаа дуулалдадаг дуугаа Дугарма Гыдыповна дуулаад үгэбэ.

Үндэр наһатай Дугарма эгэшэ тэрэ сагай байдал дурсажа, гуталаа гамнажа, хүл нюсгөөр ябахадань, үхэрэй шабаһан соо хүлөө дулаасуулдаг бэлэйбди гэжэ хөөрбэ.

- Гутал тэрэ үе сагта ехэл хомор хааб даа. Арай гэжэ оюуһан гуталаа нургуулидаа үмдэхэш. Айлай эжынэр бэе бөөһэнэ гуталай ула урьһалан абадаг хэн. "Нэгэ гэхшэм үгыш даа, хойто жэл үүсээ хэхэдэ, арһыень элдэхэдэ бусаахаб", - гэжэ гуйлсажа байдаг хэн. Олон үхибүүдтэй айлда нилээн хэсүү байгаалха, - гэжэ эгэшэ наһа алдан хэлээ бэлэй.

Мүн Дугарма Гыдыповна хүршэ ородуудһаа хабартаа ямар бэ даа үрэнэ абажа таряад, улаан, ногоон юумэнэй ургахада, юунэйшые ургаһыень мэдээгүй. Тиигэнээр үгэрсэ, помидор ягаад эдидэг юм гэжэ хонирхоһоор, саашадаа ходол

огородойнгоо эдээ үргүүлжа, үхибүүдээ тэжээдэг байгаа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай сэрэгшэдые эдээ хоолоор, хубсаһа хунараар хангаха гэхэн ажал ехэ эршэм ябуулагдаа. Хамтын ажалһаа эсэһэнхэй гэртээ ерээд, үшөө малгай, бээлэй, оймһо оёхо, нэхэхэ ехэл ажал хэгдэдэг байгаа. Мүн тэрэ үеын залуушуул хамтын ажал хэбэшье, нургуулиа хаяжархингүй, эрдэм мэдэсэдэ тэгүүлжэл ябаа бшуу.

"Ая гангын орон" гэхэн ТОС ёһотойл энэ гудамжынгаа гэрэл боложо үгэнхэй, хүн зоной харилсаанай харууһан гуламта боложо үгөөд байна. Мүнөө зун эдэ эдэбхитэд ехэхэн ажал ябуулаа. Нютагайнгаа суута уран шүлэгшэн, Буряадаймнай бэлигтэй поэт Дондог Улзытуевай нэрэмжэтэ музейн байшан баригдаад, зайн гал оруулагдаа. Дондог Улзытуевай наадаһан, бага балшар наһаяа үнгэргэнэн шугы соо сэнгэхэ, бэлигтэй шүлэгшэнэй амтархан ууһан арюухан булагай уһанһаа амсаха ханалтай холо, ойроһоо ерэнэн хүн зоной буудал түхээрэгдэжэ байна. Дондогой ходол шүлэгөө зохёжо хэбтэдэг сабшалан дээрэнэн хүн зоной сэдхэлээ хужарлуулан, элдэб наада хаража, өөһэдөөшые

хатар наада дэлгэжэ байхаар тайзан баригданхай. Эдэ болон бусад ехэ ажал ябуулагдаһанар.

Энэ музейн мүнөөдэрэй ажал хадаа эдиршүүлдэ нютагайнгаа наһатайшуулай дайшалхы болон ажалай аша габьяа тухай, ажалша бэрхэ, эрдэмтэй, бэлигтэй нютагаархид тухай мэдээсэжэ, зүб мүрөөр, буряад заншалаар үхибүүдые хүмүүжүүлгэ болонго. Энэ ТОС-ые Улзытын Дондогой Тогоошо ахайн басаган Светлана Тогошиевна Банзаракцаева эдэбхитэй хүтэлбэрилнэ.

Цырегма САМПИЛОВА. Авторай фото-зурагууд.

НЮТАГТАА ХҮНДЭТЭЙ ЭГЭШЭ

Ивалгын дасан соо нэгэ сэлмэг шарайтай эгэшэ-тэй танилсабаб. Нимгэхэн харасатай энээхэн эгэ-шын миһэрэл угаа намда дадал мэтээр үзэгдөөд, хойноһоонь дахажа гараад, хөөрэлдөө татабаб. Мэдэн гэхэмни, энэ дулааханаар хараһан эгэшэмни миний нүхэр басаганай түрэнэн эжын дүүниинь байшоо. Иигэжэ түһөөлжэ, тон адлиханаар хараһан хүмни Цыден Шароповна Чердонова гэшэ.

Цыден басагаханай багахан байхадань, түрэнэн эжыгэйн дүү хүбүүнэйхи үхибүүгүй байжа, үргэжэ абаһан байгаа. Саашадаа энэ гэр бүлэ үшөө гурбан үхибүүдые үргэжэ абаад, бултыень хүн болгоһон байна. 1939 оной ноябриин 18-да Дондо Бургалтай нютагай түрэнэн юм. Нютагайнгаа долоон класс дүүргэдэ, колхоздоо ажал хэжэ эхилһэн байна. Зунай сагта ажа-хынгаа огородто хүдэлһөөр бай-тараа, хаалишанаар хүдэлөө. 18 наһатайхан Цыден хүүхэн 1957 ондо сэрэгэй албанһаа бусаһан Оёор нютагай Чердонов хүбүүнтэй танилсажа, хуби за-яагаа ниилүүлһэн юм. Нүхэрнын жолоошоноор хүдэлжэ байтараа, Буряадай хүдөө ажахын институт заочно түхэлөөр дүүргэжэ, зо-отехнигээр ажаллаа. Тиигэнээр Бургалтайн дунда нургуулида ма-шиноведени заадаг болоһон юм.

Харин Цыден Шароповна Улаан-Үдын хүдөө ажахын техникум дүүргэжэ, бүхгалтер мэргэжэлтэй болоһон юм. Колхозойнгоо, удаан нютагай захиргаанай бүхгалтераар бүхэли наһаараа ажаллаһан. Ажалдаа эрхим хүдэлжэ, нютагайнгаа хүн зоной түлөө ханаагаа зо-бохо, бүхы юумэ зүб тээшэн шиидхэхые оролдодог хэн гэжэ нютагаархидын хөөрөө хэн.

Чердоновой гэр бүлэ най-ман хүүгэдые: дүрбэн хүбүүд, дүрбэн басагадые түрэнэн юм. Найман үхибүүдтэй бултандань дээдэ мэргэжэл үгэнхэй, тэдэнэ бултадаа хүн боложо, хүл дээрэ бодонхой. Хайрата эжыгээ хүлыеншые шоройдуулангүй, үргэн абажа, зөөлэхэнөөр хан-дажа байдаг. Цыден Шаро-повна нүхэртээ 43 жэлэй туршада ан бунхан ажаһуугаа. Хүдөө нютагтаа ажаһуухадаа,

хоюулаа ажалаа хэжэ, үхэр малаа үсхэжэ, огородой эдээ үргүүлжа, бүрин бүтэн, яб гэмэ найдамтай айл нуугаа. Олон үхибүүдые хүн болгохо гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Тэрэ сагта илангаяа үхибүүдтэ таара-ма хубсаһа хунар наймаанда байхагүй, гуталһаа бэшыень оёжо, хүрмэжэл бүтээгдэдэг хааб даа. Энэ үеын эжынэр бу-лта оёдолшон байгаа бшуу. Ха-рин мүнөө элдэб хубсаһа хунар хүршэ Хитад оромнай бэлэнээр бүтээхэ, наймаалха, үхибүүдые хубсалуулхада бэлэн, мүнгэтэйл байбал, асуудалгүй ха юм. Цыден Шароповна гэрэйнгээ ажалда бэрхэ, уран гартай, оё-жошые шададаг. Энэнэ ехэ туһа болоо бшуу.

Цыден Шароповна өөрөө үргүүлжэ, нагасындаа ямар-шые дутуугүй, хайнаар хүмүүжүүлэгдэнэн. Най-ман үхибүүтэй болоходонь, нүхэрэйн түрэлэй айлайхи нэгэ хүбүүнэй эриһэн юм. Тиихэдэнэ үгы даа, үри хүүгэдэ хэндэ-шые үгэхэгүйб, өөрөөл булт-тыень тэжээжэ, хүн болгохоб даа гэжэ сэдхэлдээ тангариг үгэнэн байна. Дээдын эрдэм шудалха хүсэлтэй байбашье,

үри хүүгэдэ орхижо, нурагсал хэхээ хайрлаһан хадаа най-ман найхан үринэртөө бултандань дээдэ мэргэжэлэй эрдэм хүүлэнэн байна.

Буянтай найхан сэдхэлтэй буурал эгэшин үрээлэй найхан үгэнүүдээр энэ хөөрөөгөө дүүргэһүү: "Хүн бүхэн эбтэй

эетэй, хүн зондоо хүндэтэй, ню-таг газартаа туһатай, ажалтай, энхэ элүүр ябаг лэ даа".

Цырегма САМПИЛОВА. Авторай фото-зураг дээрэ: (баруун гарһаа) Ц.Ш.Чердонова Мария Ду-гаровна эгэшэтээ.

Агуу Илалтыг шэрээлсэгшэ

АКАДЕМИК БЯМБЫН РИНЧЕНЭЙ АША ГАБЬЯАНУУД

(Үргэлжлэл. Эхинийн 37-дохи дугаарта).

Энэ дэлхэйдэ аргагүй ехэ үүргэ дүүргэжэ, арад зондоо зол жаргал асархые оролдоһон хүн гэхэдэ, БЯМБЫН РИНЧЕН мүн. Эрдэм бэлигээрээ түгэс, ухаан бодолоороо сэсэн мэргэн, дэлхэйн дээдэ нэрэ зэргэнүүдтэ, шагнал хайрануудта хүртэһэн, бултанда мэдээжэ эгээл ехэ уран зохёолшодой, сэтгүүлшэдэй, оршуулагшадэй, гүн ухаалагшадэй, түүхэшэдэй нэгэн болохо академик Ринчен арад түмэнэй жаргалта ажабайдалай түлөө арга шадалаа дүүрэн элсүүлжэ, амин голоо гамнангүй, бүхы наһаяа үгэһэн гэжэ бүгэдэ арадта хүндэтэй болоһон гээшэ. Хэлэһэн сэсэн үгэ хүүрнүүдын удха үндэһэ һайтайгаараа мүнөөшье зондой дунда ама дамжан хэлэгдэһээр. Бэшэһэн мүр бүхэниинь ухаа оруулан урмашуулха, зоригжуулан дабшуулха эршэтэйгээрээ хурса зандаа.

1941 ондо фашист Германи СССР-тэ довтолон орожо, дэлхэйдэ үзэгдөөгүй гурбан хуягта (танкнуудай, агаарай болон далайн онгосонуудай) дайн эхилээ һэн. Тиихэдэ Монгол Улсын бүхы арад һүрдэбэ. Зүблэлтэ Ула-сай диилдээ һаа, бүхы дэлхэйн арад түмэндэ асари ехэ хохидол ушархань гэжэ нэн түрүүн Ринчен ойлгожо, толгойдоо хаб байтар хадууба. Тиигээд лэ журын арад зонһоо эхилээд, дээдын ноёд сайдта хүрэтэр ойлгууламжын ажал эсэлтэ сусалтагуйгөөр ябуулжа эхилээ. Монгол арад хүршэ улсайнгаа арад зондо, сэрэгтэ энэ хүшэр сагтань жэншэдгүй туһалхаяа шиидэбэ. Түрүүн арһа ноһоор, мяха тоһоор хангаха ажал ябуулагдаба, шэлдэг адуун хэдэн мянгаадаар эльгээгдэбэ.

Тэрэ шахардуу үедэ Бямбын Ринчен моринһоо буунгүй, айл аймагыг эсхэжэ, ехэнхидээ баян айлуудаар, ламанараар уулзажа:

- Алта мүнгээ, зөөри зөөшэээ бү гамнагты, мүнөө сагта юмэ хайрлаһанай хэрэггүй. Зүблэлтэ Ула-сай илаагүй һаа, хариин дайсадай хара һабарта орожо, булта хосорхо туйлдаа хүрэхэбди! – гэжэ ойлгуулдаг һэн. Шэнэ засагта хэды хашуулжа, харшалуулжа байгаашье һаа, ламанар Ринченэй үгыг хүндэтэй дээрэ тооложо, хатуу эдээр өөһэдөөшье туһалжа, зоной дунда хүндэ ехэтэй хадаа ойлгууламжын ехэ ажал ябуулаа. Тиигэжэ хуягта зэбсэгжэмэл техникэ бүтээхыень шэжэр алта, сагаан мүнгэ суглуулаа.

Монгол арадай Улаан армида шамаргүй ехэ туһаламжа бэлэг болгон бэлдээд байхада, Ринчен Монголой маршал Чойбалсанда иигэжэ хандаба:

- Арад түмэнэйнгөө энэ хамтын бэлэгыг япон самурайнуудһаа маанадые аршалһан суута Георгий Жуков Монголой арадай хубисхалта сэрэгыг байгуулалһан жанжан Константин Рокоссовский хоёрой захирдаг фронтнуудай баатар сэрэгшэдтэ нэрлэжэ барюулаа.

- Тон зүб дурадхал оруулбат, – гэжэ маршалай зүбшөөхэдэнь, Ринчен зоригжо, үшөө нэгэ дурадхал оруулба:

- Улаан армида эгээл ехэ туһа болохо хуягта зэбсэгжэмэл далайн, агаарай онгосонуудые, танкнуудые бүтээхэ хатуу эд зөөри, мүнгэн ехэнхидээ ламанарһаа суглараа. Тиимэһээ бэлэгэ барюулхаяа ошоходоо, лама-

нарыг абажа ошоо хаатнай, ехэл таатай байха.

Улаан армида танкова колонно, авиаэскадрилы дамжуулхада, академигийг дурадхалаар Монголой түлөөлэгшэдөөр томилогдоһон улаан орхимжото хэдэн ламанар байлсаа бэлэй. Энэ үйлэ хэрэг тухай Монголд 4 жэлдэ "Известиин" сурбалжалагша байһан Леонид Шинкарёв иигэжэ бэшэһэн юм: "Похоже, ещё в годы войны, когда на советско-германском фронте появились собранные на средства монголов танковая колонна и авиаэскадрилья, а орудия тащили выносливые монгольские кони, Сталин ощутил некоторую неловкость за попытки лишить кочевников их святынь. В 1943 году Чойбалсан и Бумцэнд, доставив на фронт подарки, встретились с кремлёвскими лидерами. На этот раз тональность разговора разительно отличалась от той, какая была десять лет назад. Большевикское руководство осознало, как важна во время войны любая поддержка: после беседы с М.И. Калининым, тогда председателем Верховного Совета СССР, по возвращении в Улан-Батор маршал распорядился возобновить службы в монастыре Гандан (он был закрыт в 1937 году) и остановил разрушение храмов Эрдэнэ-Дзу. Все хвалили Чойбалсана за спасение этих святынь, на самом деле то была воля Кремля.

В 1946 году Кремль разрешил открыть Иволгинский дацан под Улан-Удэ, Агинский дацан - под Читой, некоторые буддистские храмы в Кызыле и в Астрахани; отчасти их использовали как музеи восточной культуры.

Повсюду искали уцелевших при репрессиях лам, но найти их было не просто». (Леонид Шинкарёв. Цыденбал и Филатова, М., 2004 г.).

Үнгэрһэн зуун жэлэй һүүлшын арбаад жэлнүүдтэ Монголоор ябахыда, дээдэ үеын арьял сагаан үбгэд, хүгшэд бурхануудаа тахыад, зула, хүжэ санзайгаа бадараагаад, мүргэжэ, шүтэжэ һуудаг һэн. Булган аймагай Тэшэг сомоной наһатай буряад үбгэн: "Ринченэй хүсөөр шажан мүргэлнай бусажа, хүн зоние амаруулан бэлэй даа," – гэжэ эрхией татажа һуугаа һэн.

Мүн баһа манай Буряадта Эсэгийн дайнай һүүлээр шажан мүргэлэй дэлгэрхэ хэрэгтэ буряад уг гарбалтай академик Бямбын Ринченэй аша габьяа ехэ юм гэжэ лама санаартамнай, булта һүзэгшэд ойлгожо ябаг лэ даа.

Санжайжап БАНЗАРАКЦАЕВ,
ажалай ветеран.

САНАГЫН ДАСАН

Түрэл нютагай түүхэһээ

(Үргэлжлэл. Эхинийн урдахи дугаарта).

Эндэ Ринчин Дулмаевичай бэшэһэн нэгэ һонин баримта байна:

«Манай урда үеын маарамба (эмшэ) Дүжэрэй Даржаа гэдэг манайда дүтэ байһан айл юм. Маарамбын хубүүниинь Дагба гэбшэ гэдэг баһа маарамба байһан юм. Тэрэ айлда би ходо ябадаг байгаа.

Энэ хүнэй номуудые, бэшэһэн бэшэг, яһа баридаг зэмсэг үзүүлт гэжэ 1947 ондо гү, али 1948 оноор Санагын Сталиной нэрэмжэтэ колхоздо Ленинградһаа нэгэ һонин ород эрдэмтэн ерэхэн юм. Энэ хүн булгайр малгайтай, дээрэ дороо горьётый ялова сабхитай, жара хүрэхэ ябаһан наһанай хүн байгаа. Энэ хүн дайнай үедэ госпитальдо хүдэлһэн хирург хүнби гэжэ танилсаад, намһаа Дүжэрэй Даржаа гэжэ ламыг мэдэхэ гүш гэжэ һурахадань, айһандаа мэдэхэ, үгыгөө хэлэнгүй (тэрэ сагнай яһала хатуу бэлэй даа), парторгдо оруулан байгаа. Парторг Намсараев Дамба Гармаевич байгаа. Тэрэнтэй хөөрөлдөөд, намдаа хөөргөө орожо ерэхэдэнь, Бандан Жалсановые зажа үгөө бэлэйб. Тэндэ ошоод, урмагүй болоод ерэхэ:

– Танай буряад зон өөдэгүй зон байнат – дэлхэй дээрэше үгы эрдэмтыг алажа, номыень галдажа, тараажа хаяа ха юмта. Можын яһан соо модо хэжэ, түмэрһөө хатуу болгоод, бэхижүүлхэ эрдэмтэн мүнөө үгы. Тиимэ хүнэй эрдэмые үгы болгоһон өөдэгүй зон гэшэт, – гэжэ һэн.

Энэ үнэн дээрээ болоһон үйлэ ушар ха юм, юуб гэхэдэ, дайнай үедэ шархатаһан манай нютагай сэрэгшэ тэрэ хүнэй госпитальдо оруулагдаһан, тэрэ модыень тэрэ хирург нүдөөрөө хараһан байгаа. Эдэ бүгэдэ юу харуулнаб гэхэдэ, буряад зоной хүгжэлтэ Европын эрдэмтэдһээ дутахагүй байгаа гэжэ гэршэлнэ».

Энэ болон шажанай дэлгэрэлгэ, Санагын дасанай хүнөөгдэһэн ба нэргээгдэһэн тухай олон тоото һонин баримтануудые Р. Д. Зундуйвай бэшэжэ, 2002 ондо хэблүүлһэн «Санага-Булагай Даша-Пүнсэглинг хиидэй түүхэ» гэжэ ном соо уншаарайт.

1881 ондо Согшон дуганай (Сагаан дасанай) барилга, мүн лэ бэлэдхэлэй ехэ хүдэлмэри ябуулжа, захалһан байгаа. Энэ хэрэгтэ Тамчын дасанай шулуун барилгануудай урашуул уригдажа ерэхэн юм. Р. Д. Зундуйвай бэшэһээр: «...1881 оной түмэр эмэ могой жэлэй уһан эрэ морин нарын арбан хоёрой үдэр, гарагай табанда дүрбэн одотой, даа хүлэлтэй, зургаан мэнгэтэй, модон нохой үдэр энэ Сагаан дасанай һууриин газарай гуйлга, бүмбэ нюулга боложо, дасанай барилга захалба...»

1882 оной уһан морин жэлэй гал морин нарын арбанай үдэр, гарагай хоёрто, хорин дүрбэн одотой, гал бишэн, лии хүлэлтэй, хоёр мэнгэтэй үдэр Сагаан дасание барилга дүүргэбэ», – гэжэ 1898 ондо Найдан Сырен хоёр габжанарай монголоор бэшэһэн тэмдэг «Сонсогууд» гэжэ ном сооһоо олдоо...»

Дасанай арамнайда Захаминай аймагһаа булта зон сугларжа, Түхэнһөө, Алцагһаа, Монголһоо айлшад ерэхэн юм.

Хүн гэшэ алтан дэлхэйдэ мүнделжэ ерэхэдэ, заал һаа ямар нэгэн үүргэ дүүргэхэ, һайн хэрэгүүдые үйлэдэжэ, эхилһэн нарихан зүргээ дардам һайхан харгы болгожо, хойто үедөө дамжуулан үлээхэ нангин табисууртай ерэдэг юм. Зөөриин хойноһоо шунахайржа, баян тарган байдал зохоожо, торгон соогуур, тоһон дээгүүр бээс сэнгүүлжэ, ганса наһаяа үнгэргэхэ гэшыгэ жаргал гэжэ тоологшодые үнэндөө хайрламаар байдаг. Эхэ зургаан зүйл, хамаг амитанай түүһын түлөө оролдожо, буян үйлэдэжэ ябаха гэшэл амита юртэмсын нэгэн боложо мүнделһэн хүн түрэлтэндэ дээдын заяагаар үгтэһэн табисуур байха ёһотой даа. Иигэжэ абаха эдихын лэ хойноһоо унатарая абажа байдаг мүнөө үедэ бүхы залуу наһаяа зоной түлөө оролдолгодо зорюулжа ябадаг хүнэй ажабайдалыг богониһоноор зураглан харайбди. XII шэрээтэ Ринчин Дулмаевич Зундуйвай оролдолгоор шэнээр нэргээгдэн доһон Санагын дасанай XIII шэрээтэ Джампа Монлам (Молон) лама – Баяр Бимбаевич Цыденов. 1970 ондо Буряад дайдаараа алдартай, бэлгитэй бэрхэ зоной мүнделэн ажаһуудаг тэрэл Санага тосхондо олон хүүгэдтэй ажалша бүлэдэ түрэхэн юм. Ухаансар хүбэлгэн Баяр хубүүн Санагын дунда һургуулиг магтаалтай һайнаар дүүргэжэ

гараад, Шэтын эмшэдые бэлдэдэг дээдэ һургуулида тэрэл жэлдэ орожо һурана. Хоёр жэлэй туршада һураад байтараа, Буддын шажанай һургаалнуудые шэнжэлжэ, энэл хэрэгтэ бээс зорюулха гэхэн шийдэхэри абаад, һурахаяа ошоһон байгаа. Дүүрэхэ гэжэ байдаггүй эрдэмэй замда гараһан Баяр Бимбаевич өөрыгөө зорюулан эрдэмэйнгээ нэгэ шатыг дүүргэжэ ерээд, эгээл тэрэ үеэр нэргээгдэн бодожо байһан Санагынгаа дасанай шэрээтэ боложо һуугаа. 15 жэлэй туршада шэрээ эзэлжэ һуухадаа, арад зоной мүнөө үедэ тохёолдоод байһан ажабайдал гэшыгэ анхаржа, доктор талаһаань мэдэхэ болонхой. Хүндэ байдалда байһан, илангаяа хүдөөгэй хүнүүдэй, этигэл найдалыг харюулжа, энэрил хайрааа үзүүлжэ, дэмжэжэ ябадаг юм. Зоболон гэшыгэ усадхаашьегүй һаа, хүнгэдхэжэ байха табисуурайнгаа уряалаар, арад зондоо али болохо туһатай байхын зорилготой 2009 ондо Захаминайнгаа аймагай Советэй депутат боложо һунгагдаад, энэхэн хугасаа соо горитойхон хүдэлмэри ябуулан байдаг. Арад зондо, тэдэнэй ажабайдалда ехэнхи ушартаа мүнгэ зөөриин талаар туһаламжа хэрэгтэй болодог, аймагай хүгжэлтэдэ хабаадалсаха гэбэл, тэрэл мүнгэнэй асуудал. Теэд тэрэмнай эди шэдээр олдожо байдаггүй зөөри нэмнай, хэдыг оролдоо һаа, тулгардаха ушар боложол байдаг. Ушар тиимэһээ Баяр Бимбаевичай Буряад Республикын

Арадай Хуралда депутат боложо һунгагдаа һаа, тэрэнэй арга боломжо эрид дээшэлжэ, зоной зантай, хурдан ухаатай энэ хүн Арадай Хуралай баталан абажа байдаг Хуулинуудай олонхи ушарта өөрынгөө зоной талада хабаатай нүлөө үзүүлхэ, тэдэн хэзээдэшыгэ һайн хойшолонтой байха гэшэдэ лаб этигэмээр. Энэ хүнэй Арадай Хуралда ерэмсээр лэ, бүхы юмэн гансата һайжаршаха гээ һаамнай худал. Тиимэ байдаггүй, гэбшыгэ депутатай мандат зүбөөр хэрэглэжэ, хүнэй ажабайдалда, аймагай хүгжэлтэдэ горитойхон хубитаяа оруулха байһаниинь дамжаггүй. Энэ үедэ ехэ дасанайнгаа барилгыг ударидажа, хурдан түргэнөөр ябуулжа байһай. Барилгын хэрэгсэлнүүдые олохын тула гэшэ хэды шэнэн оролдолго хэрэгтэйб даа?

Владимир ОЧИРОВ.

"Дайнай үеын үхибүүд хөөрэнэ" гэнэн конкурсно

Эхэ оронойнгоо аша туһада

бал, Базаров Түмэн-Доржо, Ешидоржиев Даша, Даржаев Галсан-Даша, Жамбалдоржиев Сэдэб, Дамбиев Насаг, Санжимитупов Түмэн, Бальжинимаев Бата-Мүнхэ, Арсаланова Сэсэг, Жигмитдоржиева Вера, Чимитдоржиев Эрдэни, Дашиев Бата-Мүнхэ, Цыденова Долгор, Болотова Сайгарма, Дамдинова Намажаб, Нимаева Рэгзэд, Бальжинимаева Намажаб, Базарон Роберт, Жигжитов Бата-Мүнхэ 1-дэхи класста ороо бэлэйбди. Дайнай хүндэ хүшэр үе байгаа. Карандаш, ручка, саархан, үзэхэ номууд дуталдаха. Дагбахай гэжэ нэ-

дажа, үхибүүд бухал шэрэдэг, тармуурта, косилкада нуудаг, хони мал адуулдаг, намартаа тарья хуряалга дээрэ ажалладаг, хартаабха малтадаг байгаа. Тийхэдээ үхибүүд бага балшар наһанһаа ажалда дүршэдэг юм. Хоёр дүү хүбүүдни – Батажаб, Манзаргаша мүн лэ интернатта нуража, Совет орондоо ашатай туһатай хүнүүд болоһон гэшэ даа. 1945 оной хабар. Агуу Илалтын мартагдашагүй үдэрые элихэнээр ханадагбди. Майн 9-нэй Илалтын үдэр нургуулимнай байшан дээрэ улаан туг хийдхүүлэгдээ

Чимитдоржи Дагбаан

Он жэлнүүдэй үнгэрхэ бүри Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуу-хэ дайнда совет арадай болон тэдэнэй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй туйлаһан илалта улам гүнзэги удхатай боложо байна. Ушарын гэбэл, оронойнгоо үнгэрхэн сагай түүхые буруугаар, худал хуурмагаар харуулһанһаа уламжалан, энэ дайнда ямар гүрэнүүдэй хабаадаһые, хэнэй илалта туйлаһые мэдэхгүй залуу үетэн үрган үндыһэн байха юм. Гадна зарим хархис хүсэнүүд энэ илалтын нэрэ хүндые, алдар габьяае доошолуульһые аһан шадалаараа оролдоно. Тиймэйээ дайнай гал дүлэн соогуур гаража, халуун шулуу долёһон, үхэлһөө бэшэ бүхы юумэ үзэһэн үндэр наһатанай дурсалгануудые, хөөрөөнүүдые, һанамжануудые сонинуудта, сэтгүүлнүүдтэ үргэнээр толилжо, радио, телевиденээр дамжуулжа байха ёһотойбди.

ҮХИБҮҮДЭЙШЬЕ ХУБИТА БИИ

үбгэд, хүгшэд, үхибүүд нутагайнгаа ажахын адууһа мал гарза хоролтогуйгөөр харуулһалдаг, өөһэдэйнгөө эдихэ тарья, малай тэжээл тарижа ургуулдаг хэн. Гадна сэрэгтэ моридые эльгээдэг, Эхэ ороноо хамгаалагшадые мяхаар, талха хилээмээр хангадаг байгаа.

Манай гэртэхин – Оргодой Бодонгууд угай Шадангууд хүхүүрэй Жабай Жэгжэдтэн хонишодоор ажалладаг хэн. Тэрэ үедэ нэгэ отарада 1500 толгой хонид тоологдодог бэлэй. Манайхин гол түлэб бураад үүлтэрэй эхэ гү, али эрье хони харадаг хэн. Хонин хүрэгтөө хусануудые нула табихадань, январьһаа сентябрь болотор нарай түл һубарижа абтадаг байгаа. Мянга гаран хурьгад абтаха. Хонидой ноһо хайшалха, брынээдэ һү нааха, тушааха, хонидоо адуулха гэжэ мэтэ ажал барагдаха бэшэ даа.

Абамнай – Жабай Жэгжэд 1888 оной Хулгана жэлдэ түрэнэн юм. Теэд эхирэй үрөөһэн байһан дээрэнһээ Чимитдоржо ахынгаа һүүлээр хуурай хохир дээрэ унаһан хадаа 1889 онойхөөр дансада ороһон юм гэхэ. Эжымнай – Сэрэмпилэй Сэндэмэ 13 наһаар дүү байгаа. Абамнай дэлхэйн хоёр дайнда хабаадаһан байгаа. 1914-16 онуудта Баруун Украинин Карпадай шэлэ шадар окоп малтадаг болон шиигтэй газарта туйлай хүндэ хүшэр ажал хэдэг байһан гэшэ. Тийгэжэ аба ород хэлэндэ талмул нураһан, эдээ уһандань яһала таарадаг болоһон байгаа гэхэ. Хоёр ехэ эгшэ-нэрнай – Хандама, Сэрэнжаб – нутагайнгаа эхин шатын нургуулида нураад, саашадаа нуралсалаа үргэлжэлүүлхэ аргагүй болоходоо, түрэл ажахыдаа бүхы наһаараа амжалтатайгаар хүдэлһэн юм. Үнэр баян бүлэнүүдтэй боложо, гал гуламтаяа нангинаар сахиһан байгаа. Хоюулаа үндэр наһа наһалаа. Дунда эгшэ Сэрэнжаб абгай 92 наһанайнгаа дабаан дээрэ гараад ябатараа, энэ хабар бурхандаа мордоо.

Одохон абгай намасэрэн 1943 ондо, харин би хойто жэлдэнь Шандалиингаа эхин шатын нургуулида нурахаа ороо һэмди. Хоёр багша Елена Борисовна Сопходоева, Цыпелма Дамдинжаповна Дамдинжапова хүдэлдэг хэн. 60 гаран хүбүүд, басагад нураха. 18 үхибүүд, тусхайл-

рэтэй үбгэжөөл карандашай гол улаан бургааһанай нүхэ руу нуулгажа үгэдэг хэн.

нургуулимнай байшан хоёр таһалгатай байгаа. Эдэ таһалганууд соо 1-3-дахи, 2-4-дэхи классай нурагшад нурадаг бэлэй. 1943 ондо Агын багшанарай училищи дүүргэһэн Цыпелма Дамдинжаповна 1-3-дахи классуудай нурагшадта заадаг байгаа. Багшамнай хоолойгоо аалин нам, нула, шанга болгожо байгаад ойлгосотойгоор заадаг хэн. Ойлгоогүй наамнай, хэдэ дахин дабтаха. Энхэргэн зөөлэн, һайхан сэдхэлтэй багшамнай өөрынгөө үхибүүн

һэн. Али бүхы юумэ гүйсэд һайнаар, тордиһогүй зүбөөр, хүсэд һайнаар ойлгоогүйшье һаа, ехэл хүхилдөө, элдэб наада наадаа һэмди. Илалтын үдэрэй хүндэлдэ һайнаар эдээлүүлэ бэлэй. Элдэб ажал хэдэг Дагбахай, тогоошон Норжимо абгай, шорой хамагша Намажаан абгай болон багшанарнай баярлаһандаа нүдэнэйнгөө нулимса аршажа байгаагша хэн. Мартагдашагүй, айхабтар ехэ баяр болоо хэн даа! Энэ үдэр манай Шандали нутагай Ворошиловай нэрэмжэтэ колхозой центртэ баярай суглаан боложо, түрүү ажалшад үгэ

шадай, хонишодой үхибүүд гэшэ. Түрэлхидын түхэрээн жэлдэ мал хаража, ходо-доо иишэ тишээ зөөжэ ябадаг. Тиймэйээ тойрогой нургуулинуудай дэргэдэ 2250 нурагшадта интернат байгуулжа, гүрэнэй тэдхэмжэдэ абаа һаа, һайн байгаал даа". Нүхэр Сталин депутатай гуйлтые анхаралтайгаар шагнажа, бээлүүлэ хэн. Тиин 1947 оной эхинһээ Агын тойрогой нургуулинуудта интернат байгуулагдаһан юм. Гүрэн түрэмнай малшадай үхибүүдые хубсаһа хунараар, эдэ хоолоор хангадаг болоо бэлэй. Тийгэжэ үхибүүдэй рациондо улаан загаһан, рафинад саахар, сагаан тоһон ба бэшэшье амтан эдэе хоолой зүйлнүүд ородог болоо хэн даа. Амаралтын үдэртэ нурагшадтай гэртээ харижа ерэхэдэнь, интернадые даагша субботын үдэсын ба амаралтын үдэрэй эдэе хоолойн зүйлнүүдые нарин нягтаар шэгнэжэ үгөөд, табидаг хэн. Манай түрэлхид, үхибүүд иимэ аша туһыень үнэн шударгы ажалаараа, эрхим һайн нуралсалаараа харюульһые оролдодог байгаа.

Дайнай үрда жэлнүүдтэ нургуули дүүргэгшэд багшанар Дондок-Ринчин Намжилонтой, Түмэндоржи Анандаевтай хамта байна.

Иимэ ехэ харгалзала туһаламжын, дэмжэлгын аша туһаар үхибүүд нуралсалаа үргэлжэлүүлэ һааб даа. Тийгэжэ хэды олон эрдэмтэд, уран зохёлошод, багшанар, врачнууд, инженернүүд, экономистнууд ургажа гараа гэшэб, тооложо барахын аргагүйл! 1944 оной сентябриин 1-дэ Шандалиин нургуулида орошодой дундаһаа багшанар, инженернүүд, врач, журналист, мүн хүдөө ажахын мэрлэгжэлтэд, орден тоолишад, хонишод ургажа гаранхай.

Коммунист партиин хүтэлбэри доро Совет ороной арад түмэнэй, СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй шэн зоригто сэрэгшэдэй баатар габьяагаар туйлагдаһан Агуу Илалтын алдарт 70 жэлэй оие нангинаар угтахые бүхы дэлхэйн үнэн сэхэ хүнүүд, манай ороной арад зон бэлдэжэ байна. Энэ Агуу Илалта арад түмэнэй, зориг түгэлдэр сэрэгшэдэй, үбгэд, хүгшэдэй, үхибүүдэй аша туһаар, оролдолго хэшээлээр туйлагдаа гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди!

шэнгээр маанадта хандаха. Дайнай үедэ үхибүүд тулюур хубсаһа хунартай, эдэе хоол муутай ябаал даа. Зунай амаралтын болоходо, үхибүүд арга шадалаараа элдэб ажал хэжэ, колхоздоо туһалдаг хэн. Үбнэ сабшалгада хабаа-

хэлэһэн, ёхор наадаһан байгаа. Колхозой түрүүлэгшэ Цыдено Даржа, ажахын түрүү ажалшан, оронойнгоо Оборонын жасада 100 мянган түхэригэй урьһаламжа хэлэн Юрөөлтын Юндэн, Хужартайн фермын ахалагша хаалишан Жамбай Бутит болон бусад түрүүшүүл нүдэнһөө нулимса дуһаан, баярай үгэ хэлэжэ, сугларагшадтай сэдхэлдэ нангин дурасхаал үлөөгөө хэн гэжэ нутагайхиднай олон жэлдэ хөөрэлдэгшэ бэлэй!

СССР-эй хоёрдохи зарлалай Верховно Советэй хунгалта 1946 оной мартада болобо. СССР-эй Верховно Советэй депутатаар хунгагдаһан ажалшадтай депутатуудай Агын округной Советэй Түрүүлэгшэ Чимитдоржи Дагбаан түрүүшын сессийн үедэ Иосиф Виссарионович Сталинда бараалхажы, иимэ гуйлтатайгаар хандаа хэн ха: "Манай үхибүүд – мал-

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

Понедельник, 27

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «КУЗЬКИНА МАТЬ. ИТОГИ. «БАМ - МОЛОДЕЦ»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «УЙТИ, ЧТОБЫ ВЕРНУТЬСЯ» (12+)

ТНТ

07.00 «МУНГЭН СЭРГЭ» (6+). ПОГОДА
07.15 М/Ф «НОВОСЕЛЬЕ У БРАТЦА КРОЛИКА», «ОСЬМИНОЖКИ» (6+)
07.45 «ДО И ПОСЛЕ» (12+)

19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
20.00 Т/С «ИНТЕРНЫ» (16+)
21.00 Х/Ф «НЕВЕРоятный БЕРТ УАНДЕР-СТОУН» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30, 09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «ЕДА С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ» (16+). ЗУРХАЙ

07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00 «БРАК БЕЗ ЖЕРТВ» (16-). ЗУРХАЙ
09.30 «ВКУСНО» (12+)
10.30 М/С «ИНЫ! ЯНЫ! ИО!» (6+)

11.05, 15.05 Т/С «ГОВОРИТ ПОЛИЦИЯ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)
13.05 Х/Ф «КУБАНСКИЕ КАЗАКИ» (12+)
15.50 М/Ф (6+)

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

06.00 М/Ф «МИШКА-ЗАДИРА», «НИЧУТЬ НЕ СТРАШНО», «КТО СКАЗАЛ «МЯУ?» (0+)
06.35 М/С «СМЕШАРИКИ»
06.40 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.00 М/С «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»

СТС

08.00, 10.00 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ» (16+)

09.00, 13.30, 19.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
11.20 Х/Ф «ГОРЬКО!»
13.15, 23.40, 01.30 «6 КАДРОВ» (16+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
12.30, 15.30, 18.30 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
09.00, 15.50, 18.30, 21.40 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 12.35, 13.30, 14.00 Т/С «СПЕЦНАЗ» (16+)

Вторник, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.15 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «МЫ РОДОМ ИЗ МУЛЬТИКОВ»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

18.30 Т/С «КАМЕНСКАЯ» (12+)
19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «УЙТИ, ЧТОБЫ ВЕРНУТЬСЯ» (12+)

ТНТ

09.05, 09.00 «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

ТИВИКОМ

07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.10 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ

08.35 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» (16+). ЗУРХАЙ
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУРХАЙ
10.30 М/С «ИНЫ! ЯНЫ! ИО!» (6+)

11.05, 15.05 Т/С «ГОВОРИТ ПОЛИЦИЯ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)
13.05 Х/Ф «ГОРИ, ГОРИ МОЯ ЗВЕЗДА» (12+)

06.00 М/Ф «ВЕРНОЕ СРЕДСТВО», «ШАПКА-НЕВИДИМКА», «КОТ-РЫБОЛОВ» (0+)

06.35 М/С «СМЕШАРИКИ»
06.40 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.00 М/С «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

09.30, 19.00 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»
10.30, 21.00 Т/С «СВЕТОФОР»
11.00 Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ»
13.10, 23.30 «6 КАДРОВ» (16+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
12.30, 15.30, 18.30 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
09.00, 15.40, 18.30, 21.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 12.40, 14.15, 15.20 Т/С «БАТАЛЬОНЫ ПРОСЯТ ОГНЯ» (12+)

Среда, 29

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

02.20 Т/С «МОТЕЛЬ БЕЙТС». «ГОРОДСКИЕ ПИЖОНЫ» (18+)
05.05 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «НЕВИДИМАЯ ВЛАСТЬ МИКРОБОВ» (12+)
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

22.00 Т/С «УЙТИ, ЧТОБЫ ВЕРНУТЬСЯ» (12+)
01.40 Д/С «ЗАГАДКИ ЦИВИЛИЗАЦИИ. РУССКАЯ ВЕРСИЯ»

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

14.30 Т/С «РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ» (16+)
19.15 «АФИША» (16+)
20.00 Т/С «ИНТЕРНЫ» (16+)
21.00 Х/Ф «ДВЕНАДЦАТЬ ДРУЗЕЙ ОУШЕНА» (16+)

10.30 М/С «ИНЫ! ЯНЫ! ИО!» (6+)
10.50 М/С «БУДНИ АЭРОПОРТА» (6+)
11.05, 15.05 Т/С «ГОВОРИТ ПОЛИЦИЯ» (16+)
12.05, 16.05 Т/С «ГОСПОЖА ГОРНИЧНАЯ» (16+)

Театрално-концертнэ хаһа эхилбэ

“ШЭХЭЭ ШЭМЭГЛҮҮЛХЭ, НЮДӨӨ ХУЖАРЛУУЛХА ДУРАТАЙБДИ”

Республикымнай ниислэл хото Улаан-Үдэдэмнай соёлой болон искусствын эмхи зургаануудай, театрнуудай ээлжээтэ театрална сезонууд нээгдэжэ, хаа-хаанагүй харагшад, шагнагшадай урма зориг артистнууд бадаруулжа, баясуулжа эхилбэ гээшэ. Яруунын Нархата нютагһаа зөөжэ, Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг болоһон мэдээжэ журналист, олон жэлдэ аймагайнгаа газетые шадмар бэрхээр ударидан, “Буряад үнэн” газетымнай үнэн сэхэ нүхэр, штатнабэшэ корреспондент, Россиин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Эдуард Дансранович БУДАЕВТАЙ һаяхан уулзажа хөөрэлдэхэдэмни, концертнааданда эдэбхитэйгээр ябажа эхилээб, тиин һайхан дуунуудые шагнаха, һонин зүжэг наадануудые хараха, “шэхээ шэмэглэхэ, нюдөө хужарлуулха” дуратай байһанаа хэлээб. Харагшын һанамжануудыень уншагшаданга анхаралда дурадханабди.

“Байгал” театрнай энэ жэлейнгээ театрална хаһые Гала-концертээр эхилбэ. Хоёр таһагһаа бүридэһэн концертнэ Чингис Павловай хүгжэмөөр найруулагдаһан, шэмэглэгдэһэн байба. Дирижер Жаргал Токтоновой ударидалга доро буряад арадай инструментнуудэй оркестр “Попурриен” ехэ зохиодор гүйсэдхэжэ, сугларһан харагшадтай сэдхэл ханааба. “Байгалайхид” жэл бүри зохёохы ажалынгаа түсэб болон концертнэ програмнуудаа уг удхатайгаар хараалжа, буряад хүгжэм, дуунда дуратайшуулые шэб

шэнэ программатай гү, али олондо һайшаагдаһан хуушан концертнаадандаа уридаг байна. Тиин сээжын баяр, шэхэнэй хужар болгон, гоёнууд хатарнуудаа, уянгата болон огсом аялгатай дуунуудаа ходел бэлэглэжэл байдаг даа”, - гэжэ багшын ажалы ветеран, РФ-гэй тусхай дунда һуралсалай мэргэжэлтэдые бэлдэдг һуралсалай габыята багша Светлана Цыбиковна Дашиева нүхэрни тэмдэглэнэ бэлэй. Энэ театрай мэргэжэлтэ коллективэй амжалтада республикын арадай артист Дандар Бадлуевай оруулһан хубита, үүргэ ехэ гэжэ тэмдэглэхээр. Театрайнь уран һайханы

хүтэлбэрилэгшэ, республикын арадай артист, режиссер-найруулагша Жаргал Жалсанов һонин һонин програмнуудые бэлдэнэ.

Шэнэ театрална хаһын түрүүшын концертдэ буряад, ород болон классическа хүгжэм зэдэлүүлээ. Хальмаг, Кавказай болон хазаар үндэһэ яһатанай хатарнуудые бэлэдхэл һайтай бэлэдэйн хатаршад бэрхээр гүйсэдхэбэ. һайхан хоолойтой дуушад Алдар Дашиев, Ринчин-Ханда Бадмаева, Астраханьһаа уригдаһан оперно дуушан Михаил Пирогов, Бутидэй Дондок-Сэрэн, хүгжэмшэд Баттүбшин, Евгений Селезнев олондо һайшаагдаһан, шагнагшадые баясуулһан байна. Соробхилһон “гал дүлэн” шэнги урасхалтай огсом хатарар концертээ түгэсхөө. “Ерыт наашаа ёохортоо” гэнэн дуу, хатарай найруулга хаража һуухадаа, буряад арадай ямар ехэ бэлиг талаантай гэшэб гэжэ баярлажа, омогорхожо һуугаа һэмби.

Тиихэдэ Буряадай гүрэнэй филармонийн ехэ һайхан угтамжын концерт боложо, залуухан Анастасия Носкова бэлиг талаангаа гэршэлбэ. Эдирхэн, залуухан дууша Анастасия ургажа ябаһан үетэн соогоо абьяастай бэрхэ дуушан болохо заяатай хаш. Олон конкурснуудай лауреат, үхибүүдэй сээрлигтэ ябаханаа эхилээд, бүхы томо томо конкурснуудта илаһан байна. Концертые хүтэлбэрилэгшэ О.Ю.Дульская ехэ шадмарар энэ эдирхэн дуушаны харгые, зохёохы ажалын дүнгүүдые харуулжа шадаа. Буряад хэлэн дээрэ “Ерыт ёохортоо”, дайнай үеын “Катюша” гэнэн ород дуу шадмар бэрхээр гүйсэдхэбэ. Улаан-Үдын 4-дэхи хатарай бүлгэм энэ концертыень буряад, эвенк арадай хатарар шэмэглэбэ.

Һайхан баглаа сэсэгүүд эдир дуушанда барюулагдаа. “Үетэн нүхэдтээ “Золотой голос” гэнэн студи соо хорилго гарадаг энэ басанга Москва шадар үнгэргэгдэһэн “Мелодия лета” гэнэн конкурсдо 1-дэхи һуури эзэлээ, “Бегущая волна” гэнэн уласхоорондын конкурсдо лауреадай үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө. Тиихэдэ энэ жэл эмхидхэгдэһэн “Хрустальный лотос” гэнэн конкурсдо нэгэдэхи һуурида гарба.

Тээмэндэ Буряад драмын академическэ театр соо “Дуушан ябахана түрөөлби” гэнэн залуу дуушан, “Сагаан һара” гэнэн уласхоорондын конкурссын лауреат Эржена Санжиевагай хубийн концерт үнгэргэгдэбэ. Зүгөөр хахад час хүлээлгэжэ, концертынь эхилһэниинь нэгэ бага голхоруулаа. Зал соо концертын номернуудай программа худалдагдаагүй. Концертые хүтэлэгшэ Арина Родионовагай соносхоһоной һүүлдэ ойлгохоор бэшэ хари гү, али ород гү, али буряад гү гэжэ тайлбарилхын аргагүй аялганууд эздэлбэ. Олонхи ушарта буряад дуунуудаа олоор зэдэлүүлээ һаань, дээрэ байха байгаа гэнэн бодолнууд түрөө. Тиихэдэ “Тэмуджин” бүлэг яһала һайнаар, зохиодор дуунуудаа гүйсэдхэбэ. Олонхи зон Чингис Раднаевай дуу дуулахыень хүлээгээ. Зарим ушарта нэрэнь афишанууд соо нэрлэгдээд, өөрөө дуулахаа ердэггүйн харамтай. Дуунуудайнь концертые мэдээжэ дуушад Эрдэни Батсүх, Гандик Галсанымын гэгшэд уран бэлигээрээ шэмэглэһэн байна.

Өөрынгөө һанамжануудаар хубалдандатнай баярые хүргэе, зохёохы ажалдатнай амжалта хүсэе!

Бэлигма ОРБОДОЕВА
хөөрэлдөө хэбэ.

“Буряадай түрүү хүнүүд – 2014” конкурсын «Баатар мэргэн» номинацида

БУРЯАД НЭРЭЕЭ ҮРГЭЖЭ ЯБАҢАН СЭРЭГШЭ

Эхэ оронойнгоо урда аша габыаа ехэтэй эрэлхэг баатар полковник Вячеслав Маркхэвий хүтэлбэри доро сэрэгэй алба хэһэн олон буряад хүбүүд шүһата байлдаануудта эрэлхэг зоригтойгоор хабаадахадаа, баатарар тулалдажа, сууда гаранхай. Тэдэнэй нэгэн баһал полковник нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, Захаамнай аймагай Нурта нютагай зориг түгэлдэр хүбүүн Роман Гармаев болоно.

НУРТА НЮТАГТАА

Хүмүүн түрэлөө оложо, ямар айлда түрэхэ хуби заяатай байгаа, эндэһэл ямар хүн болохоб гэнэн утха эхилнэл даа. Туйлай томо тула заһаанда шарбуулжа, угаа удхалһан хүрин хара хүрхүүд угай Василий Бадмажапович Дора Ешеевна Гармаевтанай угайнгаа заншал сахинан эбтэй зетэй бүлэдэ угаа үргэлжэлүүлхэ Роман хүбүүн түрөө бэлэй. Тамирай багшаар хүдэлдэг эхэ эсэгийн үгэһэн элүүр энхэ хүдэрхэн бээтэй, һонор ухаатай Роман һуралсалдаашы, элдэбын наада, хорилгонүүдташы баһаһаань бэрхэ бэлэй. Илангайа олоороо хабаададаг лаптаа, футбол, волейбол наадануудые үетэн нүхэдөө дахуулаад наадаха ехэ дуратай Роман өөрынгөө команда бүридхөөд лэ, илалта туйлахаар шуумайдаг хэн. Тэрэл үеһөө Роман “командна”

һэдхэлтэй боложо, энэнь сэрэгэй албашы гарахадань, дээдэ һургуулида һурахаданшы, мүнөө харюусалгата ажалдаа хүдэлхэдэншы, ехэл тулга боложо үгэдэг. Оюутан ябаханада, Буряадайнгаа суглуулагдамал командын бүридэлдэ Сибириин, Алас-Дурна зүгэй зональна наадануудта илажа гараа.

ЭХЭ ХЭЛЭНЭЙНГЭЭ
АША ТУҢААР

2008 он. Хүбэн сагаан үүлэдээр бүһэлэгдэһэн орёл үндэр мүнгэн дуулгата Кавказай хаданууд. Хабсагайннуудые һэтэ харбан доошоо шуумайһан харьяа түргэн горхонууд. Нюдэ һаргама, сэдхэл доһолгомо байгаа... теэд эндэмнай – дайн байлдаан! Теэд яхабши, Эхэ оронойнгоо даабарьяар манай хүбүүд хариншы, үшөө муухай доторойшы дайсадар тэмсэнэ. Дайн хадаал дайн: элдэбын оһолто ушарнууд али олон ушарха. Нэгэл ушар эндэ дурдаа.

Буряадай ОМОН-ой бүлэг сэрэгшэд хэдэн дабхар хүсэтэй дайсадта хүрээлэгдэшэбэ. Хүрээлэгдэһэн сэрэгшэдэй хөөрэлдөөө дайсад хуу ойлгожо байгаа, тиимэһэл хүрээлжэ шадаа ха юм. Өөрынгөө КП дээрэ байһан ОМОН-ой командир полковник Мархаев иимэ мэдээ абаад, хайшан гэжэ сэрэгшэдэ амидыгаар хүрээлэгдэһэ гаргаха гээшэб гэжэ хоёр хуягта вертолёт дары ниидэхээр бэлэдхэһыень захираад,

бодолгото болобо. Вертолётуудые эльгээбэб, бэлдэгты гэжэ рацяар дамжуулжа болохогүй, дайсад ойлгоод, аяар холоһоо буудажа унагаха бшуу. Хуягта танк, БМП, БТРнуудые арбаадаараншы эльгээхэдэ, хүрээлэгдэһэн сэрэгшэдые тэрэ доронь нюдаад, дайсад һүүл гэрээгэшые харуулангүй зугадаха. Үхэр буунуудаар буудахада, бүхы хөөрэлдөөнүүдыень ойлгожо байһан дайсад гэдэргээ боложо, ямаршы гээлтэ хооролтодо орохогүй... Яалтай гэшэб, хайшан гэхэб?! Командирай хэдышы ухаагаа гүйлгэхэдэнь, даб гээд ондоо хүсэн, шадал хаанаһаа ерэхэб даа... Гэнтэ Вячеслав Маркхэвай толгойдо сахилгаан мэтэ зургаас гэжэ залуу лейтенант Роман Гармаевай дүрэ үзэгдэбэ: нютагай хүбүүн, хаа-яа байлдаанай дундуур сүлөө гарахада, хоюулаа түрэл хэлээрээ хөөрэлдэжэ хужарладаг бэлэйл. Бушуу түргэн рацяар лейтенант Гармаевые шагнуулхаар захираад, хэлэбэ:

Гармаев, мэнэ гэнээр тэнгэриһээ хоёр түмэр шубууд таанадта бууха. Бэлэн болоты!

Дайсадшы ехэл анхаралтайгаар шагнанад, теэд юушы ойлгоногүй. Энэ ямар мэдэгдээгүй хэлэн гэшэб, эдэһни тэд ондоо шэб шэнэ “шифр” хэрэглэбэл гэлдэжэ, таажа ядаһаар байтарнь, гэнтэ дээрэһээ хоёр вертолёт буушаба. Хүрээлэгдэһэн сэрэгшэд хайшаашы, хайшан-

шы гээд гаража шадахагүй гэжэ батаар этигэшэһэн, һанаа амар дайсад ортожо, юушы хэжэ шадабагүй. Эндэ түндэһээ буудажа ядаһаар байтарнь, хуягта шубууд манай хүбүүдые абаад, агаарта дэгдэшэбэ.

Иигэжэл түрэл хэлэнэйнгээ хүсөөр буряад командирнууд нэгэшы гээлтэ хороолтогүйгөөр сэрэгшэдэ хүрээлэгдэһээ гаргажа шадаа бэлэй.

Роман Васильевич олон шанга тулалдаануудта хабаадажа, Дулаан-Хаанта Нурта нютагайнгаа, буурал эхэ Буряад оронойнгоо һахюуһадай үршөөлөөр амиды мэндэ гаража, баатаршалхы габыануудайнгаа түлөө хэдэн орден, медальнуудтай тоонто нютагаа бусаа.

ТҮРЭЛ БУРЯАДТАА

Хатуу шанга тулалдаануудта ами бээ хайрлангүй ябажа олоһон баян дүй дүршөлөө Роман Гармаев залуушуулда һайнаар дамжуулжа, эрхим бэрхэ сэрэгшэдые, офицернуудые бэлдэдэг.

Командирнай шангашы һаа, хэниешы илгангүй, булганда адляар хандадаг. Мандаа эсэгэ мэтээр һанаагаа зободог. Ямаршы асуудалаар хандахада, ойлгуулдаг, туһалдаг. Роман Васильевичай һургаалаар лэ ябаһанайхыи олон удаа амиды гаралсаабди, - гэжэ залуу офицернууд командиртаа баяр баясхангаа мэдүүлжэ ябадаг. Нээрээшы, нэрэ зэр-

гэтэй, хэргэм ехэтэй болошооб гэжэ ядайжа ябахыень полковник Гармаевые хэншы хараагүй.

Иимэл даа, манай баатар буряад хүбүүн. Эжы абаяа хүндэлжэ, һананайнгаа нүхэр хэбэд номхон Хэжэнгын дангина Дариматаяа эбтэй зетэй, хоёр хушуун үринэртөө мээхэй эсэгэ, полковник, гүрэн түрынгөө олон тоото орденуудай кавалер Роман Гармаев мүнөө үеын залуушуулда жэшээ болоно. Урдаа хараха залуушуулнай, хүсэл найдалнай, хээээшы, хаанашы булта зоной түлөө оролдожо, буряад нэрээ алдангүй, нэрээ нэрлүүлжэ, солоёо дуудуулжа ябыт даа!

Валерий ЦЫБИКОВ,
багша, арадай дархан,
Буряадай соёлой
габыата
хүдэлмэрилэгшэ.

ОРОН НЮТАГАА СУУРХУУЛХАЛ ОЮУН БЭЛИГТЭЙ ЭДИРШҮҮЛ

Б.Б.Шойнжонов

«Илалта» бүлэг эрхчилээ

Буряад хэлэнэй габшагай нарын оршомдо ниислэл Улаан-Үдэ хотын 29-дэхи буряад гимназида «Оюун бэлиг» гэнэн бүхы республикын хэмжээнэй юһэдэхи ангиин нурагшад хуралдаан октябриин 17-до үнгэрбэ. Энэ хуралдаа табатахи жэлээ Буряад Республикын Эрдэм нурагсалай яаман, Улаан-Үдэ хотын эрдэм нурагсалай хороон, 29-дэхи буряад гимнази үнгэргэнэ. Гимназиин захирал Б.Б.Шойнжонов «Юундэ 9 ангиин нурагшад мурисөөн эмхидхэгдэнэ?» гэнэн сэтгүүлшэдэй асуудалда харюусахадаа, 9 анги хүрэтэр нурагшан шабинарай буряад хэлээр эрдэм мэдэсыень, яряанай хэлэнэй талаар шадабариень шалгажа үзэхэ арга олгогдоно гээд тэмдэглээ.

Энэ удаа долоон нургуулин түлөөлэгшэдэй оюун бэлигы жюриин гэшүүд – Б.Д.Цыренов (Буряадай эрдэмэй түб), Б.К.Ширапов (Эрдэм нурагсалай яаман), Б.В.Гындынцыренов (РБ-гэй Толгойлогшын Захиргаанай болон Правительствын яһатан хоорондын харилсаануудай хороон), Г.Х.Ц.Гунжитова (БГУ-гай Зүүн зүгэй институтай директорэй орлогшо), мүн эдэ мүнүүдэй автор гээд сэгнэн байна.

29-дэхи буряад гимназиин буряад хэлэнэй багша Б.Ц.Цырендоржиева тус хуралдаанай ябасые шабинартайгаа хамта хүтэлөө. Эгээн түрүүшын шатада нургуулинуудай түлөөлэгшэд бэе бээтэйгээ танилсаа, өөһэд тухайгаа хөөрөө, дуулаха, хатарха уран бэлигээ харуулаа. Хүүлээрнэ бутаран худхаржа, шэнэ бүлэгүүд болон хубаарба. Ондо ондоо нургуулинхид нэгэ бүлэг боложо нэгэдэхэдээ, хэр зэргэ бэе бээе ойлголсожо, эбтэй эетэйгээр мурисэжэ шадахаб гэжэ элирүүлэгдээ.

«Түүхэ төөрихэгүй, уг орхигдохогүй» гэнэн шатада мурисэгшэ бүлэгүүд буряад арадай ёһо заншалаар, соёл болон түүхээр асуудалнуудта харюусаа. Тиэхэдээ нурагша бүхэнэй эрдэм мэдэсэ, яряанайн буряад хэлэн шалгагдаа.

Заяата найхан ёһо заншалаа, Захяата нангин хэлэ түүхэеэ, Баян хонгор эхэ тоонтоёо, Бүян ехэтэ аба, эжыгээ Бү мартая! –

гэнэн поэт В.Намсараевай мүнүүдые уряал, захяа болгожо ябахыень ерээдүйн оюун бэлигтэндэ хүсэхөөр. «Сахижа ябая!», «Эдир оршуулагша» гэнэн шатануудта хүнгэн бэшэ даабаринуудые дүүргэхэ гэжэ нурагшад оролдоо. Илангаяа оршуулгын ажалда дүршөөгүй байһаниин элирүүлэгдэбэ. Оршуулагдахаар үгтэнэ текстүүд орошоог байгаа гэжэ ханагдана.

«Эрхим бэрхэ ударидагша» гэнэн шатада бүлэгүүдэй капитанууд бэлиг шадабарияа харуулһан байна. Жэшэнь:

**Талын тарбаган
Тарган тарбаган
Табаран табараа
Табанһаа таһараа
Арбан табан
Атар тарбаган
Арбан зүг рүү
Арбагайдуулаа** – гэнэн мүнүүдые хэн түргөөр, зүбөөр хэлэхэб гэжэ мурисөө.

Мүн бүлэгүүд 3-5 минутын туршада бэлдэжэ, оньһон ба хошоо

үгэнүүдые хэрэглэн, «Уеын нүхэд-үерэй хулһад» гэнэн түлэбөөр багахан зүжэглэмэл наада зохёогоо. Жэшээлбэл, «Номой санда», «Дэлгүүртэ», «Театр соо» гэхэ мэтэ наадан бултание хүхэзбэ. Шадахысаа буряад хэлээ гаргажа, нютаг хэлэнэй үгэнүүдые хэрэглэжэ байгаад, Ивалгын, Кабанскын, Сэлэнгын, Хэжэнгын аймагуудай, ниислэл хотын нурагшад хүюу зугаатай, согтой, залитай эдир наһанайнгаа ульһые харуулбал даа.

Мурисөөнүүдһээ гадуур Хэжэнгын нурагшад – буряад рэп, Ноёхоной Алтана Ринчинова «Мянгад» гэжэ хатар, Чимитцоу Цоктоева – чанза дээрэ буряад ёһохорой хүжэм гүйсэдхэбэ. Кабанскын аймагай Корсаковын нурагшад «Хүн шубуун» хатар харуулжа, сугларгадые хужарлуулаа. Хүндэмүүшэ 29-дэхи буряад гимназиин шабинар баһа өөрынгөө уран бэлигтэй танилсуулһан байна.

Бүхы шатануудай үедэ абahan сэгнэлтэнүүдэй һүүлэй дүнгөөр «Амгалан» бүлэг III нуури эзэлбэ. Бүлэгэй бүридэлдэ Юрий Соболев (Корсаково), Түмэн Цыренов (Нужаа), Юй Айсун (63-дахи нургуули), Алтана Ринчинова (Ноёхон), Дари Цыдыпова (47-дохи нургуули) хабаяа туршаһан байна.

«Урагшаа» бүлэгэй бүридэлдэ Чимитцоу Цоктоева (Ноёхон), Аюр Базаров (47-дохи нургуули), Янжима Загдажапова (Хэжэнгэ), Мария Хабусова (Корсаково), Алена Цыденова (29-дэхи гимнази) хоёрдохи нуури эзэлээ.

«Илалта» гэжэ нэрэ зүүһэн бүлэгэйхид – Бато Ширапов (Хэжэнгэ), Люба Лубсанова (47-дохи нургуули), Надя Илькеева (Корсаково), Светлана Пахоннова (Корсаково), Янжима Жалсанова (29-дэхи гимнази) нэрэдээ хүрэхэ, эрхим түрүү нуури эзэлээд, тэдэнэртэ бэлэгүүд, дипломууд барюулагдаа. Хуралдаанда хабаадагша бүхэн «Баярай бэшэгтэ», «Үнэмшэлгэдэ» хүртөө.

Эдиршүүлэе бэлдэнэн хүндэтэ багшанарта республикын нурагсалай болон эрдэм ухаанай министр А.В.Дамдиновой гар тавилгатай «Баярай бэшэг», үнэтэ бэлэг барюулагдаба.

Түрэл буряад хэлэнэйнгээ элшэ туяа сэдхэлэй тэжээл болгожо ябахые, түрэнэн аба, эжынгээ аша туһа харюулжа ябахые, түрэл арадайнгаа түлөө улаагаараа оролдожо ябахыень ерээдүйн оюун бэлигтэндэ хүсэнэбди.

**Туяна САМБЯЛОВА,
Борис БАЛДАНОВАЙ
фото-зурагууд.**

Хуралдаанда хабаадагшад гэрэй даабари-найруулга бэшэһэн байна. Энэ шатада 47-дохи нургуулин Дари Цыдыповагай, Анатолий Ханхаевай (Нужаагай нургуули) ажал тэмдэглэгдээ. Корсаковын Мария Хабусова – III нуури, Алтана Ринчинова (Ноёхон) – II нуури, Хэжэнгын Норбу Гурьев – I нуури эзэлээ. Энэ дугаарта Норбу Гурьевай найруулга хүндэтэ уншагшад хонорто дурадханабди.

БУРЯАД СЭДХЭЛТЭЙ ХҮН ЯМАР БАЙХАБ?

Ерээдүйн оюун бэлигтэн – бидэ - харуул найхан ерээдүйтэй байхабди! Бидэ, мүнөө үеын залуушуул, өөрынгөө ерээдүйн байдал хубилгаха, шэнэшье маягтай болгохо аргатайбди. Харин ямаршье арадай ерээдүй хэдэн үе сагуудай түүхэнээ, ажабайдалһаа, уг изагуурһаа дулдыдадаг ха юм. Ажабайдалай үгын замда буряад зон хүшэр сагай тулажа ерэхэдэ, элинсэг хулинсагуудтаа хандадаг байгаа гэжэ бултанда мэдээжэ. Энэ урданай ёһоор ерээдүйн оюун бэлигтэн - бидэ - нэн түрүүн буряад арадайнгаа түүхээр һонирхожо, ёһо заншалаа сахижа, соёл болбосоролоо үргэжэ ябаха ёһотойбди. Элинсэг хулинсагуудайнгаа бүхы дүй дүршэлые, ухаан бодолье, найн найхан абари зангые бээдээ шэнгээн абажа, буряад арадайнгаа хүжэхэ хэрэгтэ өөрынгөө горитой хубитаяа оруулха ёһотойбди. Ерээдүйн оюун бэлигтэн буряад хэлээ мэдэхын хажуугаар, түрэл хэлээ сахижа, хүжөөжэ, дээшнэ үргэжэ, угаа уһанда хаянгүй, элинсэг хулинсагуудайнгаа захяагаар «буряад сэдхэлтэй» хүн болохо ёһотой. Мүнөө үедэ «буряад сэдхэлтэй ябалга» гэшэ хэдэн олон талатай: уг гарбалаа мэдэхэ, эхэ эсэгдээ, тоонтодоо, түрэл хэлэндээ, эхэ байгаалидаа, арад зондоо үнэн сэхэ байха. Совет үе сагта «урданай юумэн ула болоо, мүнөөнэй юумэн зула болоо» гээд лэ, урданай юумэн хэрэггүй: элинсэг хулинсагууднайшье, уг гарбалнайшье, түүхэ домогууднайшье, буряад арадай эндэмэни «Гэсэр» үлгэрнайшье хэрэггүй байгаа. Тиэхэдэ совет гүрэндэ яһатанай, хэлэ аманай илгаа байгаагүй, харин бултадаа шэнэ совет арад гэлэн нэрэтэй болохобди гэжэ Коммунист парти хэлэдэг байгаа. Харин мүнөө сагай эрхэ байдалай эрилтэ ондоо. Элитэ эрдэмтэн Л.Н. Гумилев иигэжэ хэлэнэ: «Ямар бэ даа арад түмэнэй элирүүлгын нуури нэн түрүүн хүнэй мэдэрэлһээ дулдыдадаг. Хүн түрэл арадайнгаа мэдэлдэ бага балшар наһанһаа байдаг».

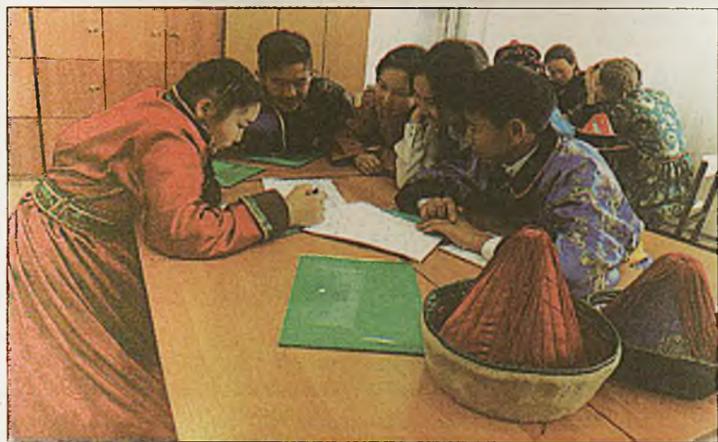
Гүн хамтаралгын (глобализациин) үедэ хэдэн зуун ондоо арад сооһоо буряад арад зон өөрын харасатай, мэдэрэлтэй байха ёһотой. Хүн бүхэн өөрын харасатай, мэдэрэлтэй, хэнһээшье дулдыдадаггүй һанал бодолтой байгаа һаа, юумэ урлажа гү, зохёожо, бүтээжэ шадана. Жэшээлхэдэ, бүхы дэлхэйдэ суутай уран зурааша Даша Намдаков буряад хэлээ, түүхээ мэдэнгүй, имэ мэдээжэ скульптор боложо шадаха байгаа гү?

Арадайнгаа түүхэдэ, ёһо заншалада, уран зохёолдо, арадай аман зохёолой баялигта, ажабайдалда хандажа, нэргэхэ, саашаа ябаха ёһотойбди. Тиигэбэл арадайнгаа урдаа хараха, угаа дамжаһан оюун бэлигтэн болохо аргатайбди. Ерээдүйн бэлигтэн, бидэ, буряад арадайнгаа омогорхол, найдал, нэрэ хүндэ болохо гэжэ оролдохобди.

**Норбу ГУРЬЕВ,
В.С.МУНКИНАЙ нэрэмжэтэ
Хэжэнгын лицейн нурагша.
Хүтэлбэрилэгшэнь
Ханда Дамбаевна
БАДМАЕВА.**

Хэжэнгын лицеистнүүд

Хүхюу, эбтэй эдиршүүл

«Сахижа ябая» шатын үедэ

БАГШЫН АЖАЛ БУЯНТАЙ, БАГША ХҮН ХҮНДЭТЭЙ

Наартай найхан намарай үдэр занамал дардам харгыгаар Сергей Гармаевич Ошоров, Жамбалма Цырендондуковна Жамбуева багшанартай Хурамхаанай аймаг тээшэ ганзага ниилэн автобусоор гүйлгэлдэбди. Харгын хоёр талаар ногоон торгон тэрлигээ хэдэрхэн ой тайга нэмжынэ. Арюухан Байгал далаймнай зунай зулгы ханые ханаад гуниглахан мэтэ долгинуудаа аалиханаар мухарюулна. Баргажан гол унаяа мэлмэрүүлэн, намдуухан долгилхонь найханаар харагдаха юм.

Ямар найхан дайдатай, үзэсхэлэн гоё ой тайгатай, баян бардам, үргэн уужам Буряад орон нютагтай гэшэбибди гэжэ бахархан харахаар, Хурамхаан хүрөөд, саашаа Угнаасайн дасанда мүргөөд, Арзгун ербэбди. Харгыдамнай хоёр гүрөөхэд машинимнай урдуур гүйлдөөд гарахадань, энэ нютагай сахюусад харалсажа байна, буряад арадай алдар суута ирагуу найруулагшад Николай Дамдинов Солбон Ангабаев хоёрой тоонто нютаг иимэ найханаар угтажа байна гэжэ зүрхөө шэмшэрүүлэн, шэбшэжэл ябаа бэлэйб.

Үглөөдэрын газар дэлхэйнай саб сагаан саһаар хушагдаад, нютагай шарай шэдитэ үлгэрэйхидэл харагдахань гайхалтайшье, дэмбэрэлтэйшье байгаа бэлэй.

Нютаг...хургуули... Багша... Эдэ гурбан ойлгосо хорондоо тон нягта холбоотой. Багшанар, илангаяа буряад хэлэнэй багшанар үбгэ эсгэнэрэйнгээ сахижа, мүргэжэ, хүгэдэжэ ябаһан ёһо заншалуудые, захяа заабаринуудые ургажа ябаһан залуушуулдаа дамжуулжа, нангинаар ханажа, нурагшадтаа заана, хургана гэшэ. Багшын ажал хүндэ хүшэр, харюусалга ехэтэй, багшын ажал хүндэтэй, буянтай.

Багшанар үдэр бүри үхибүүдтэ хүмүүжүүлхы үгэ хэлэжэ, эрдэм номдо нургажа, угсаата арадайнаа хүмүүжэл тухай нургаалье

шабинартаа тэсэбэритэйгээр заадаг, нургадаг хүнүүд ха юм.

Октябрийн 17-до Хурамхаанай болон Баргажанай аймагай буряад хэлэнэй 22 багшанар Николай Дамдиновай нэрэмжэтэ Гааргын дунда нургуулида болоһон «Буряад хэлэ ба литература нуралсалай шэнэ эрилтын ёһоор юрэнхы дунда нургуулида заалгын шэглэл» гэнэн республиканска семинарта хабаадаба.

Буряадай гүрэнэй Ехэ нургуулийн Зүүн зүгэй дээдэ нургуулийн буряад хэлэн болон онол аргын тэнхимэй багша, педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент Сергей Гармаевич Ошоров, багшын ажалай ветеран, 8-дахи класста үзэхэ «Буряад хэлэн» номой авторнуудай нэгэн, Буряад Республикын габьяата багша Жамбалма Цырендондуковна Жамбуева, «Буряад үнэн» сониной штатнабшэ корреспондент, «Мүнгэн тобошо» сайтын найруулагша, «Информ полис» сониной блогер Намжилма Нанзатовна Бальжинимаева гэгшэд энэ семинарта эдэбхитэй хабаадаба.

Хуралдаан дээрэ Гааргын дунда нургуулийн буряад хэлэнэй ба уран зохёолой дүй дүршэлтэй багша Наталья Цыремпиловна Шарланова 8-дахи класста «Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд» гэнэн сэдэбээр нээмэл хэшээл үнгэргэбэ. Хэшээлдэ нурагшад олон юмэ хэжэ урдибэ, үгтээн статьянуудые хинан заһажа, нургуулидаа буряад хэлэн дээрэ

гаргадаг «Gaargaschool» ханын сониндо материалнуудые бэлдэжэ гаргаба. Минии ханахада, буряад хэлэнэй багшын ажал мүнөө сагта аргагүй ехэ харюусалгатай болоод байна. Үхибүүдтэ ехэ хүгжэлтэ үгэхын түлөө өөрөө хүгжэлтэтэй байха, түрэлхидтэй харилсаа холбоондо онсо анхаралаа хандуулха, хэшээлээ шэнэ онол аргаар зохёохо гээд олон амин шухала хэмжээнүүд багшын урда тобойн гарана.

- Шэнэ номууд ерэжэ байна, «нархинсаг» болоһон хуушан номтой ехэл зободог байгаабди. Гоёор шэмэглээтэй шэнэ ном гартааш абахада, хэды ехэ урматай гэшэбэ, - гээд Светлана Добоновна Шагжиева, Бэлигма Балдыновна Цырендашиева гэгшэд хэлэнэ. Хүүгэдэй сэсэрлигэй ахамад

заяаша» сэдэбээр Е.Д.Раднаева 3-дахи класстай нурагшадтай хэшээл-наада харуулба. Гал заяаша гэжэ юун гэшэбэ, юүндэ тэрэниие хүндэлдэг юм бэ гэнэн ойлгосо үхибүүд багшын хөөрөөнөө хадуужа абаба.

«Мүшэтэ саг», «Хүсэлдүүлэ» гэнэн гаршагтай ухаагаа гүйлгэхэ кроссворд багша таалгана.

Эхин класстай багша С.Б.Бадлуева 2-дохи класста хонирхолтой «Байгал далайгаар аяншалга» сэдэбээр «Үгэ таһалжа бэшэлгэ» гэнэн нээмэл хэшээл харуулба. Хэшээл хонирхоомор, ойлгосотойгоор, хадуугдамаар үнгэрнэ. Эндэ багша компьютер хэрэглэн харуулаа.

«Буряад хэлэн» электронно номоор нурагшадтай дунда мурьсөөн болобо. Энэ мурьсөөнэй үедэ зарим үхибүүд электронно асуудалнуудта тодо, зүб харюунуудые түргэхэн үгэжэ шадана, харин зариманиинь тулгардана, аалидана гэшэ гү гэжэ адаглахаар, энэ хадаа багшын хэшээл заалгаһаа дулдыдана, буряад хэлэ электронно онол аргаар шудалалга үхибүүдтэ найшаагдана, тэдэнэй хонирхол татана гэжэ ойлгосотой. Мүнөө сагай эрилтээр нурагшадта электронно номоор үзэхэдэнь, таарамжатай байна. Гааргын нургуулида электронно хэшээл заалга дээдэ хэмжээндэ гэжэ адаглабабди.

«Баргажан – манай үлгы нютаг» гэнэн урятай аймагай эрдэм шэнжэлгын конференцидэ 5-11-дэхи классуудай нурагшад хабаадаба. Энэ конференци дээрэ Дэрээнэй, Уланхаанай, Гааргын, Хурамхаанай нургуулинуудай нурагшад арадай аман зохёол,

нютагай суута хүнүүдэй намтар, мүнөө үеын шажан мүргэл тухай, нютагай газар уһанай, хада уулын нэрэнүүд ямар удхатайб гэжэ мэтэ асуудалнуудаар шэнжэлгэ хэһэн тухайгаа хөөрэбэ. Энэ шэнжэлгэ тухай хөөрөөнь соносоод, мэдэхэгүй юумэ мэдэхэ болобо, хонин хонин мэдээсэлнүүдтэй, бодомжонуудтай танилсаабди.

«Түхэрээн шэрээ» тойрожо нуугаад, багшанар бэе бэеынгээ ажал тухай зүбшэн хэлсэбэ, сэгнэлтэ үгэбэ, шүүмжэлэл хэлэбэ, илангаяа 8-дахи класстай номдо УМК бэшэхэ тухай хөөрөлдөөн үрэ дүнтэй үнгэрөө, аша ехэтэй семинар болобо гэжэ тэмдэглэмээр. Республиканска семинарта хабаадаһан багшанарта үнэмшэлгэ барюулагдаба.

Бүхэли үдэрөө болоһон семинарта багшанар эсэһэн байбашье, Дадал сомондо болоһон буряад арадай уласхоорондын «Алтаргана» наадан тухай, Улаан-Баатарта болоһон «Алтаргана» нааданай буряад арадай түүхэдэ оруулһан хуби нэмэри» гэнэн эрдэм-шэнжэлгын конференци тухай, «Мүнгэн тобошо» сайт тухай хөөрэхэдэмни, хонирхолоо алдангүй шагнабад.

Үхибүүдтэ ном судар зааха хэрэгтэ ажал хүдэлмэриез, эрмэлзэл зориггоо, бүхы наһаяа зорюулһан буряад хэлэнэй багшанарай гүн сагаан сэдьхэлынь Байгал далайн уһандал эршэтэйл, аршаан булагай дүһал шэнги сэбэр арюухан байха юм даа.

Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВА.
Авторай фото-зурагууд.

бүлгэмэй үхибүүд «Табан хурган» гэнэн хэшээл-наада харуулба. Хэшээлээ заахадаа, уран зураг, хүгжэм хэрэглэжэ, ажалдаа зохёохы удха оруулжа, багша Н.Д.Цыденова ажаллана. Арбагар жаахан хүүгэдүүдтэ яажашье ном худар заадаг юм ааб даа гэжэ би гайханаб. Сэсэрлигэй үхибүүдэй шүлэг хэлэхэдэнь, дүү дуулахадань, хөөршөөнгүй байхын аргагүй байгаа нэн.

«Хүмүүжүүлгын дүрбэн тулга» гэжэ нэрэтэй класстаа гадуур ажал ябуулгада хабаатай «Гал

(Үргэлжлэл. Эхинийн
октябрийн 15-най дугаарта.)

II. НАМТАР, ДУНЗААНА, ДУГАР

Удын хоолой хойто тээ үбгэжөөл басаган хоёр уулзаха гэлсээн хадаа хүлтэй нуудал дээрээ ерэхдэн, үнөөхи халаха хандааа болион хүбүүн үни ерэнхэй нуужа байба. Басаган тэрэ хүбүү харамсаараа, залдшые гэгэгүй. Хараха янзада яаха аргагүй нүдэнэй хараа татаад лэ орхихо нюур шарайтай даа. Зангааршые илдам налгай. Хурса үгэтэй. Нилээн бараг янзын хүн лэ даа. Наһаар 25 багай ха гү, «тиихэдэнэ би 29-тэй болоноб, эгэшэб» гэхэ мэтээр басаганда бодол түрэнэ... Үбгэжөөл, хай, жараадай хаш даа. Үшөөл сэбэрээ алдаагүй, нилээн биб гэхэн, ухаатайшые, хургуули худартайшые хүн ха даа. Яаха аргагүй ухаатай даа. Хөөрэлдэ гэмэ хүн даа. Иимэ шэбшэлэй боложо байхада, нүгөө хоёр баһал тус тустаа юу хээ бодоһон лэ байха. «Анха түрүүн танилсажа байгаа хадаа хэн хэнэй гээшэбиди гэжэ нэрэнүүдээ хэлсэжэ баталха байна даа», - гэжэ басаган нүгөө хоёртоо хандаба. «Энэ ехэ зүб», - гээд, үбгэжөөл: «Би хадаа Найданай Намтар гээшэб, зай, басаган, шиниим ээлжээн», - гээд, басаган тээшэ хараад байхадань:

- Би Дунзаана гэжэ нэрэтэйб, ондоо мэдээнүүдэй хэрэгтэй болоо хаань, байн-байн хэлэгдэнэ ааб даа.
- Би оройдоол Дугар гэжэ нэрэтэй хүм даа, байн байн ондоо тэмдэгүүднэ мэдэгдэхэ сагтаа мэдэгдэнэ ааб даа, - гээд, хүбүүн ехэ томоотой түхэл харуулан байһаниинь эли харагдаба.

Юмэн саг үргэлжэ хубилжал байдаг гэшэ ааб даа. Теэд мүнөө хэлсэхэ хэлэлгэнүүдэймнай гол нюурнууд болоһон гурбан дээрэ тогтоходомнай, хажуу тээшэ эдэ гурбанда һаналаа табижа байһан хүнүүд эдэнэйнгээ газар зосоогүй гол шэнжэнүүдын хэлт гэхэн эрилтэ табижа байһан байха, зүгөөр бидэ иимэ юумэ болохые уридшалан мэдэһэн хадаа, нээрээ, таанадаа зүб лэ таагаабди гэжэ һанаад, иимэрхүүл даа гээд эхилэе даа.

- Хориимнай басаган гол персонажнай гэбэл, нэрыен Дунзаана гэжэ мэдэхэ болонхойб. Хайшаа нэрэ гэшэб даа гэхэн абяан гарана гү даа? Үнэхөөрөөшые, хайшаа юм даа гэхэн һэжэг түрэлгэн болодог, һүүлэй үедэ буряадүүднай хуу ород нэрэтэй боложо байна, энэнь юун гэхэн үдхатай юм, ород нэрэтэйл һаа, хүнэй тоодобди гэхэн юм гү, али буряад нэрэнүүднай хүнүүдтэ хүртэхөө болишоо юм гү гээд, хэн нэгэн хороор хашхараад абаха, энэ мэтээр лэ буряад нюурнууднай бүдэхэ боложол байна ха юм даа. Бурхан зайлуул, мүнөө хэлсэндэ орожо байһан гурбаннай энэ данса руу орохогүй байһаниинь оһоош даа гэлтэй. Дунзаана гэхэн нэрэ, өөрһөөнь һураа бэшэб даа, Энэдхэг тээшэ гараһан нэрэ хаш даа. Сагаан заан гэжэ тайлбаритай һаа, энэ басаганнай нилээн томохон нэрэ абажа ябанал. Нэрэе доройтуулхагүй гэжэ һанаадаг байжа болоо. Харан сасуугаа шэнжэлхэдэшые, энээн тээшэ хэлтынэ бэшэ ха гү? Тиймэ байһай даа. Харин Найданай Намтар гэжэ хоёрдохи персонажтай нэрэ хүсэд лэ буряад үгэһөө бүридэһэн. Теэд энэ хүмнай нэрэе дүүрэн баталаад байна. Буряад улсайнгаа намтар мэдэхэл хүн бшуу даа, иимэ сэсэн ухаатай дээдэ үеимнай абанар хэды олон гэшэб! Нээрээшые даа гэжэ һанаад, хэнтнайшые хадаа өөрынгөө нютагта бэдэрээд үзэбэл, заагүй Найданай Намтарнууд олдохол байха. Зай, тийхэдэ Дугар дээрээ ошоод хэлсэхэдэ, шог ёрто оруулан татаад, Хориин Дамба-Дугар тайшаһаа эхилээд... гэдэргээшые харахагүй. Шуумар түргэн толгойнууд нютаг нютагуудта олдоод лэ байха даа. Түгэд үгэ - гүн гэхэн үгэ байжа болоо. Хи буудаа һаам, уран зохёолшын һомон иимэрхүү байхаа һанагша даа гээд, дүүрэнэ ааб даа.

Зай, эдэ гурбан нүхэдөө ажаглажа, яана хээнэб, соб гүүлэнгүй абахые бодое. Юумэнай үшөөл эхилээ улы байна бшуу даа. Теэд эдэ гурбан нүхэднайшые бэе бээ адууланхай. Мэдэхээ һанаһан һонимнай урдаал гэжэ ойлгохо бүрээ хамаг хи һудаһанууд шанга гэгшээр татагдашоод байхадаа, хэсүүл байна. Детектив-Дымба, манай һудаһануудай эды ехээр татагдашоод байхада, «тайзан» дээрэ байһан гурбанай һудаһанууд ямар байлтайб? Эдэмнай гурбуулханаа зэргэлээд, үнөөхи хүлтэй модон дээрээ нууба. Дундань Дунзаана, хоёр тээшэ нүгөө хоёрнай...

Гайха гэлы! Энэ охорхон саг соогоо гурбуулаа, тиймэ даа, гурбуулаа хубсаһаа һэлгээд ерэнхэй. Эхэнэр хүн һэлгэбэшэ гэлэй. Нүгөө хоёр хубсаһаа һэлгэжэ гоёһондоо тон ехэ асуудалда ороод байна. Зай, Дугаршые залуу хүн даа, Дунзаанада хүсэд, нээрээ юм һаа, дурлаһан хүн басаганай анхаралда орохо гээ юм ааб даа, харин тэрэ һаһажаалын сагаан шэршүү костюмаа үмдэжэ байжа юун болобо гэшэб? Үгы, юу хэлэнэ, юу гайхана гэшэбши, жараадай хүншые хүсэд түлэг дундааб гэжэ һанажа ябана бшуу. Иимэ басага хараад, лэн үгы гэбэ гэшэб! Болиез даа. Альгаа эмирээд лэ, адаглаад, амаараа дүүрэн байһан нёлбоһо залгаад байхаһаа ондоо юумэн үгы... Харанагша, тэрэ Дугар хүсэд нэр-мэр гэнхэй. Намтарһаа Дунзаанаяа холодуулха ухаа бэдэржэ һууна бэшэ гү? Намтаршые хүгшэн шоно ааб даа. Тэнгэрийн бүрхэжэ байһые ойлгоогүй гээ гүш? Дугартаа ямархан «занга» табиһаа хуу бодожо үзэһэн байха. Гэбэшэ Дунзаана эндэ "урьха" бэлдэгдэжэ

Үндэһэн зохёолой үнэтэ жасаһаа

ХОРИИН ХАТАД

(Детектив, тон ехэ нюуса)

Хориин хатадта зорюулагданан хүшоо

байна гэжэ һанаан ухаандаашые оруулаагүй, Намтарай сэсэн ухаанда улам бүри хүгэдэһэн зандаа, ямар нэгэн һонирхол дуулаха бүрээ Намтараа улам улам һайханаар харадаг болонхой. Энэ ушарышые Дугар ойлгоод, «ялтай гэшэб?» гэхэн мэдэрэл сэдхэлыень улам бүри зобооно...

Энэ үедэ Намтар Дунзаана тээшэ уриханаар хараад, бээрээ басаган тээшэ нэнгэн татаад:

Зай, Дунзаана, тугаар хэлсэжэ байһан хөөрөөгөө, һонирхоо һааш, үргэлжэлүүлхэдэмнай иимэрхүүл даа:

Хорёодой-мэргэн Барга баатарай бага хүбүүн гэдэг. Байгал далайн урда захаар нүүжэ ябаһан, хүсэ шадалтайшые, баяншые, огсом бэрхэлхүү зантайшые, юунһээшые айхагүй, юундэшые тогтохогүй ёһотой баатар хүн гэжэ суурхана байха. Элюудэй, Буряад, Хорёодой гэхэн гурбан хүбүүтэй һааб даа. Тэдэнээ гурбан ондоо зүг шэглүүлэн ябуулжархёо гэхэ. Үгы, гурбуулыень ябуулаагүй, дундахи хүбүүгээ ажалша даа, зангааршые һайн гээд, өөртөө байлгаад, Элюудэйгээ аяар Алтай, Хангай руу ябуулаад, Хорёодойгоо - агнуури гэхэдэ, бэшэ юуншые хэрэггүй гэдэг хүбүүгээ - ой тайгатай газар руу ябуулжархиханиинь, Хорёодой мэргэнэй үри һадаһан Хориинхидбиди гэжэ ой модото газарта һуурижаад, хуушанайнгаа тамир алдаагүй, мүнөөшые агнуури гэхэдэ, үгы гэхэгүй бээт.

- Намтар ахай, - гээд, Дунзаанын энеэбхилэн Намтарта хандахадань, тэрэнь:

- Ахай бү гэгтыл даа, шэхэндэ ямар бэ даа нэгэ тиймэшэгээр дуулдана, - гэхэдэнь, Дугар Дунзааниие үрдин:

- Хай, Намтар ахай, залуу басаганай хажууда шэхэнтнай бэшэ, зүрхэнтнай буруушаан шэмшэрээд абалтай, - гээд, Дугарай энеэбхилэн һуухада, Дунзаана аягүйшээрхэн, Дугар тээшэ нэгэ ёлогод гэжэ харахадань: - Дунзаанахан, яһан дээр буулгаа

бэшэ гүб, - гээд, Дунзааниие тэбэрээд, нюураа нюуртань наагаад абаба. Дунзаана хүлээгдээгүй иимэ энхэрэлдэ хайлан, юушые дуугарбагүй. Харин Намтар һууриндаа хүдэлэн, шатарай хюлгэ дээрэ бэрсээ алдажархиба бэшэ гэшэ гүб гэжэ уруу духа болон һууһан янзатай... Дунзаана энэ байдалһаа бултанаа гаргаха гэжэ һанаатай дуугархыньшые тэндэ Дугар мүн эндэшые Дунзааниие үрдин:

- Харыт, нүхэд, тэрэ шандагахан шугы руу бүрд гэшэбэ гү даа, - гээд, һалхинда хийдэжэ байһан Дунзаанын үһэ амандаа хээд: «Мухаа», - гээд, шэхэндэнь халууханаар шэбэнжэрхинэ. Дунзаана нэгэ миһэд гээд, юушые хэлэбэгүй. «Баһал эндэ «ноёёо» алдажархиба бэшэ гэшэ гүб?» гэжэ һанаһан Намтар хүхэ сагаан болошоод, дуугай һууна.

Иимэл хатуу шанга үрдилдөөн - «тайзан» дээрэ гэхэ гү, шатарай хюлгэ дээрэ хоёр эршүүлэй амин голдоо хүрэлгэн эхилбэ хаш даа...

Харин детектив Дамба бидэ хоёр Агата Кристи Конан Дойл бэшэшые һаа, тагнуулаа заатагүй ябуулхые бодоёл даа.

Бурха-ан, энэмнай гайтайхан лэ юумэ эхилээ байна. Залуу Дугараа харыт, шангахан лэ залуу гэжэ харагдаад байна Намтараа хүгшэн шоно гээ һаабзабди. Эндэ яахашые оромоо оложо яданги байна бэшэ гү? Бү мэдэеы, магадгүй, иимэ «ходтой» хүн байгаа аалам бы... Хараад, шэнжээд үзэхэдэ, гурбууланайнь лэ зүрхэн хөөрэнги ха... Теэд эдэнэй хэнииншые гэдэргээ ябадал хэхээс хэдэнгүй. Хүсэд лэ «шүдхэр абаг» болоод байна. Бай, бай, нүхэр, зүрхөө доро оруула. Иимэ харюусалгата хэрэгтэ зүрхөөл гамнаха, дүмэхэ хэрэгтэй, хоёр зүрхэтэй бэшэ ха юмбиди.

Зай, энэ өөһэд тухайгаа хөөрөөгөө орхёод, эдэ гурбанаа нэмээхэнээр хараад үзэл даа. Нам болоод байна гү даа... Хэнииншые ямар нэгэн алхам хэхээ айшанхайнууд ха. Тийһээ тийтэрээ, Дунзаанань юун боложо байһые мэдэжэл байгаа байха. Иигээд хараад үзэхэдэ, мэдэжэ байна гэхын аргагүй. Тийгээ гэхэ, баталха тэмдэгүүд үгы ха юм. Энээнэниие заатагүй элирүүлхэ, сэбэр уһан дээрэ гаргаха ши бидэ хоёрой шадабари дээрэһээ болохо. Дан иимэ хэлэшэгүй мэхэтэй эхэнэр бэшэ шэнги. Энээнһээшни олон юумэ дулдэдаха ха юм.

Энэмнай наадан бэшэ, харин хүнүүдэй хуби заяан тухай, ами наһантай холбоотой үнэхөөр үйлэ байбал, манай хэһэн ажалай хүндэ туһа үгэжэ байха зүйл ха юм даа. Зай, иигээд лэ шэнжэлгэ доро байһан гурбан «амитадта» бусаял даа.

...Эдэмнай үнөөхил тэнсүүри дээрээл даа. Намтар алдууритай зандаа, Дугар шүүбэриез мэдэнхэйшые һаа, тэрэнээ эли харуулнагүй. Ехэ наада наадажа байна гэжэ мэдэнэ ха юм даа. Дугартнай тиймэ бодолгүй хүн бэшэ-ээ. Харин Дунзаана өөрынгөө карта дэлгэгээ үдыл байна ха.

Эхэнэрэй нюуса одоол Дунзаанада байлтай гэжэ һанахаар. Энэ залуухан эхэнэрые газар талаһаань хараад үзэхэдэ, үһэ жүһэнһөөнь эхилээд, аяг зан болон хүнүүдээр харилсаха аятай зөөлөхэн хандалгань, нюур шарайнь, хубсаһа хунарын хуу гоёхон, нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, өө-мөөгүй, наада захын гэгш-хэдэлыньшые даруухан, тал-мүл гэхэн бэшэ, аятай, газар дээгүүр тамаржа ябаһан шэнги харагдахадаа, заабол хүнэй хараса татаад байха юм. Саашаа ямар ямар сэгнэлтэнүүд гарахыень хараад байлтай даа. Һайнай хажуугаар баһа муушые зүйлнүүд оролсоод байхаа һанадаг гэшэ ааб даа, ториисогүй сэбэр тарьяан хаана байгша һэм. Мүрдэгшые хараад үзэхэдэ, өөрынгөө ажал руу шунгашанхай, һүүлэй һүүлдэ энэ мэргэжэлтэндэ яшаагүй, бүхы статьягаарнь этигээд, «зүб лэ даа» гээд байжа бологдохо аалам. Ябан-ябан хамаг юумэ тодорно бээ. Манай мэдэлдэ үгтэһэн сагшые биил байна гээд, һанаагаа заһаял даа. Үнөөхи гурбан точконууднай гэжэ нэрлэбэл, эдээнээр ходо ябахгүй байһан ушар дээрэһээ олон юумэ сагаан толбоор үлэшэнэл даа. Жэшэнь, Дугарай унтадаг таһаг руу оролсобошые гэлэйш. Дунзаана байна ха юм. Ши эрэ хүн байгаад... Яагаад эдээн соо ороод байба гэшэбши? Дунзаана эхэнэрнүүдээрээ нюуса-яа, хэн юундэ - дура һаналаа табиһанаа хэлэжэ болохо бшуу, теэд һүүдэр лэ бэшэ һаа, «оош даа» гэмэ хөөрөөнүүдһэнь үлэшэхэдэ, хэды гомдолтой гэшэб? Үнэхөөрөөл, эгээл үнэтэй сэнтэй мэдээнүүднай уһа руу шэдэжэрхихэн шэнги үлэшэнэ. Эндэл шүүдөө зуухыса зууналши даа.

Тагнуулша-мүрдэгшэ нүхэрэйнгөө иигэжэ сэдхэлээ түмэр нэрээгээр хүдхажэ байхыень хараад, нүдөө анижархёод, тархья тэбэрээд, гэншэжэ һуутараа, гэнтэ шидамаар сохюулһан шэнги һуга харайгаад бодшотороо мэдээ орошобоб:

- Боли-боли! Өөрыгөө хийдэ бү зобоо, намай баһа бү зобоолсо, - гээд хашхаржархиба.

- Үхэһэн мяхан бэшэбди! - гээд, тэрэм бүри шангаар, шэхэнэй дүлиртэр оог хашхараа табижархиба.

- Теэ яаха гээ хүмши! - гээд, тэрэндээ ошоод аһашабаб. Агшан зуура юм ааб даа, дээрэ зүрхэтэй бидэ хоёрой зүрхэнүүдэй сахилгаан тэһэрээд... газарта буухадань, гэнтэ нэгэ мэдэхэдэ, хоёр дээрэ зүрхэтэн тэбэрлэшоод байжа байбабди. Теэд хүн лэ гээд адли бэшэ ха юм даа. Тэнсүүрээ олоод байхаданмай, манай аяа ааша үхибүүдэй тамир шэнги болоод байба. Хоюулаа урда урдаһаа хараад, эне-элдэн татаад, ойр зуура абяа аниргүй зогсобобди.

Цырен-Дулма ДОНДОВА.

5 КАНАЛ

СТС
07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕО-МИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

11.30 Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-2»
16.00 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»
17.00, 18.30, 20.00 Т/С «КУХНЯ»

14.20 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬ-
НЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.55 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА»
(16+)

ДТВ
06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙ-
ЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)

НТВ

06.35 М/С «СМЕШАРИКИ»
06.40 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО»
07.00 М/С «ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛ-
ШЕБНИЦ»

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТА-
РА» (16+)

21.00 Т/С «КАРПОВ. СЕЗОН ТРЕТИЙ»
(16+)
23.00 «АНАТОМИЯ ДНЯ»
00.00 Т/С «БРАТАНЫ» (16+)

09.30, 19.30 Т/С «АГЕНТ НАЦИОНАЛЬ-
НОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-3» (16+)
12.30 Т/С «СОЛДАТЫ-5» (12+)

10.30, 16.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
11.30, 12.50, 13.30, 14.40 Х/Ф «ОБРАТНОЙ
ДОРОГИ НЕТ» (12+)

Четверг, 30

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.15 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

19.30 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «УЙТИ, ЧТОБЫ ВЕРНУТЬСЯ»
(12+)

08.00, 01.10 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУР-
ХАЙ
08.30 «ЕСТЬ РАЗГОВОР» (16+)
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУР-
ХАЙ

09.00, 13.30, 19.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕ-
МЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.30, 19.00 Т/С «ЛЮБИТ - НЕ ЛЮБИТ»
10.30, 21.00 Т/С «СВЕТОФОР»

04.00 Т/С «ПЕРЕДЕЛ. КРОВЬ С МОЛО-
КОМ» (16+)
06.00 Т/С «СУПРУГИ» (16+)

ДТВ

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «РУССКАЯ РИВЬЕРА»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
(16+)

10.30 М/С «ИНЫ! ЯНЬ! ИО!» (6+)
10.50 М/С «БУДНИ АЭРОПОРТА» (6+)
11.05, 15.05 Т/С «ГОВОРИТ ПОЛИЦИЯ»
(16+)

10.30, 21.00 Т/С «СВЕТОФОР»
11.00 Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-3»
13.10 «6 КАДРОВ» (16+)
16.00 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ»

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТА-
РА» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 СЕЙ-
ЧАС
07.10 «УТРО НА 5» (6+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55,
21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30,
01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕО-
МИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ»
(6+)
06.30, 09.30, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ
ДНЯ» (16+)

Пятница, 31

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.15, 06.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
16.00 Т/С «СЕРДЦЕ ЗВЕЗДЫ» (12+)
17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ»
(12+)

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00,
15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 23.10 «НО-
ВОСТИ ДНЯ» (16+)

07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛ-
ШЕБНИЦ»
08.00, 14.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 18.30 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА
СТС-БАЙКАЛ» (0+)

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ» (16+)
08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-
ПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 УТРЕННЕЕ ШОУ «ТЭЦ-3»
08.15, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
(16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55,
21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30,
01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕО-
МИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.10 «ДО СУДА» (16+)
10.15, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТА-
РА» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 СЕЙЧАС
07.10 «МОМЕНТ ИСТИНЫ» (16+)
08.00 «УТРО НА 5» (6+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
09.55 «МУСУЛЬМАНЕ»
10.10 Д/Ф «РОДОВОЕ ПРОКЛЯТИЕ ГАН-
ДИ» (12+)

Суббота, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «НА ДЕРИБАСОВСКОЙ ХОРОШАЯ ПОГОДА, ИЛИ НА БРАЙТОН-БИЧ ОПЯТЬ ИДУТ ДОЖДИ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.05 Х/Ф «ВОЛШЕБНАЯ СИЛА»
07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»
08.05 «ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ»

09.20 «ВОЕННАЯ ПРОГРАММА»
09.50 «ПЛАНЕТА СОБАК»
10.25 «СУББОТНИК»
11.05 «МАСТЕРА». «ЧУДЕСА РОССИИ» (12+)

ТНТ

07.00, 08.45 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 М/Ф «БАРБИ. ДЮЙМОВОЧКА» (6+)

21.30 «ТАНЦЫ» (16+)
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.30 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «ТАЙНЫ ТЕЛА» (16+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00, 09.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

06.45 ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ
08.25 «СМОТР» (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «СЕГОДНЯ»

18.00 «КОНТРОЛЬНЫЙ ЗВОНОК» (16+)
19.00 «СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ» (16+)
20.00 «ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ» С ВАДИМОМ ТАКМЕНЕВЫМ

ДТВ

06.00 Х/Ф «ДВА КАПИТАНА-2» (16+)
07.30, 03.50 Х/Ф «ВАМ И НЕ СНИЛОСЬ» (0+)

5 КАНАЛ

07.00 М/Ф (0+) (0+)
10.35 «ДЕНЬ АНГЕЛА» (0+)
11.00, 19.30 СЕЙЧАС

Воскресенье, 2

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «ПОКЛОННИЦА» (16+)
09.10 «АРМЕЙСКИЙ МАГАЗИН» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.15 Х/Ф «СЕВЕРНОЕ СИЯНИЕ» (12+)
08.20 «ВСЯ РОССИЯ»
08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»

ТНТ

07.00 Х/Ф «СКАЗКА О ЗВЕЗДНОМ МАЛЬЧИКЕ»
09.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА

23.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
01.00 «ТНТ-СИУВ»

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф «ГЕРОИ БОЛЬШОЙ ПЕРЕЕМНЫ» (16+)
07.00 «РАДАР-СПОРТ» (6+). ЗУРХАЙ
07.30 «ДЕШЕВО И СЕРДИТО»

СТС

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ

07.00 ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 «РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС» (0+)

20.00 «СЕГОДНЯ. ИТОГОВАЯ ПРОГРАММА» С КИРИЛЛОМ ПОЗДНЯКОВЫМ
21.10 Т/С «МЕНТОВСКИЕ ВОЙНЫ» (16+)

ДТВ

06.00 Х/Ф «АЛЕКСАНДР. НЕВСКАЯ БИТВА» (12+)
08.15 Т/С «АГЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ-4» (16+)

5 КАНАЛ

08.55 М/Ф (0+) (0+)
11.00, 19.30 СЕЙЧАС
11.10, 12.15, 13.20, 14.25 Т/С «БЕЗ ПРАВА НА ОШИБКУ» (16+)

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ
В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию»...

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Буряад-Монголой Республикын Тельманэй нэрэмжэтэ колхозой магазин соо. 1938 он.

Буряад-Монгол. Бэлшээри дээрэ үнээ хаалга.

Тельманэй нэрэмжэтэ колхозой ажалша эхэнэрнүүд хүхюун дорюунууд магазинһаа наймаа абаад ябана. Керогаз (эдээ шанадаг хэрэгсэл) гэрэл хоёр гэрэй ажалда ехэ хэрэгтэй. Буряад-Монголой Республика, 1938 он.

Дээдэ- Ивалга. Ивалгын дасан – Буряад ороной буддын шажанай түб. (35 километр Улаан-Үдэһөө). Мүргэлэй хэнгэрэг – хүрдэ. Шүтэлгын ёһо гуримаар хүрдэ нара зүб тойродог. Буряад Республика, 1991 он.

Суулгын нургуули. Шэнэ жэл. 1967 он

Боро аргын нюусанууд

ДАШАЦЫРЕНЭЙ ЖАМБАЛ БАГШЫН ЁУРГААЛНУУД

Агын Буддын шажанай академии ректор байһан Бабу лама эмнэлгын таһаг нээгээ бэлэй. Тэндэ һурагшад баряашанууд болохо, угсаатанайнгаа элдэб боро аргын нюусануудтай танилсадаг юм. Өөрөө Бабу лама ехэ шэнжэлэгнүүдые хэһэн, буряад-монгол угсаатанай үндэһэн эмнэлгэдэ ехэ анхарал табидаг байгаа. Саһаа урид наһанһаа халиһан хүндэтэ Бабу ламын нэрэ 2012 онһоо эмнэлгын һуралсалай эмхи зүүжэ ябадаг.

Бабу ламын ехэ дэмжэлтээр Шэнэхээн нютагһаа түүхэтэ Ага нютагһаа бусаһан Дашацыренэй Жамбал багша Буддын шажанай философиин доктор нэрэ зэргэтэй боложо, Агын Буддын шажанай академидэ багшалжа эхилһэн байна.

Жамбал багша боро арга тухай ехэ һонин мэдээсэлнүүдые оюутадтаа дамжуулдаг. Тэрэ нюусануудай зарим нэгыень бидэ мүнөө уншагшадтаа дурдахамнай.

БҮХЫ ЮУМЭН ГҮН ЁУРГААЛҺАА ҮНДЭНЭТЭЙ

Буряад-монгол угсаатан боро аргын онсо һургаалтай байһан. Хара багаһаань үхибүүдые ажабайдалда, боро шэрхи байдалдань дадхаажа, һургаалтай хүнүүдые хүмүүжүүлхы оролдодог байгаа.

Элинсэгүүднай табан хушуу малаа адуулжа, нүүдэл байдалтай ажаһуугаа ха юм даа. Тэрэ сагтаа ехэ һайнаар үе үедөө дамжуулан байдаг гүн ухаанай һургаалнууд бии бшуу.

ЭГЭЭЛ ТҮРҮҮН БУЯН ХЭХЫЕ ЁУРГАДАГ ҺЭН

Ганса бээ хараад ябаха бэшэ, арад зондоо тунһатай байхы оролдодог, бүхы зоной байдалда, гэр бүлэдөө, хүршэнэртөө, нүхэдтөө тунһатай, эбтэй, эетэй ажаһууха шухала.

Сэдьхэлээ заһахы оролдохо. Арбан сагаан буян юун гэшэб гэжэ ойлгуулдаг байгаа. Сансарай хүрдэ соо гурбан амитад бии: гахай, тахья, могой. Тэрэ юундэ тэмдэглээтэйб?

Гахай – мунхаг - бадган

Тахья – шунахай сэдьхэл - хии.

Могой – сухал - шара.

Энэл гурбан юумэнһээ эхын зургаан зүйлэй бүхы амиды эхи абана ха юм даа. Бадган, хии, шара гэшэ ехэ хорон гэшэ. Эдээнине заһахын тула нэн түрүүн һайн һанаатай байха, сэдьхэлэй байдал тэнсүүлхэ, эдэе хоолоо шалгаха, ябадалаа сэхэлхэ, сагаа гамнаха.

Эдэ бүгэдые заһабал, хүн ута наһатай, һайн байдалтай болохо бшуу.

Гахай шэнги мунхаг байдалһаа шунахай сэдьхэл тахьяһаа болоод, бүхы юумэндэ дураа хүрэхэ, алта мунгэндэ, баян байдалда, эд зөөридэ хорхойтоходо, ехээр дураа хүрэхэдөө, могой мэтэ уур сухалда абтаха. Тиэхэдэе архидаха, тамхи татаха гээд муу үйлэ хэгдэнэ. Мунхагаа мэдэжэ байһан аад, мунхаг сэдьхэлэе барижа шадангүй. Саашаа дуран соогоо ябажа, уур сухалтай, зэрлиг хүн мэтэ болоно ха юм.

Тиимэһээ энэ гурбан хорые бариһын тула тон түрүүн үхи хүүгэдэе һайхан сэдьхэлтэйгээр хүмүүжүүлхэ шухала. Наһатай хүнүүдые хүндэлжэ һургаха, эжы аба хоёр амиды бурхад гэшэ гэжэ мэдэрхэ ёһотой. Иимэ һургаалаар хүмүүжүүлэгдэнэн хүн саашаа сэдьхэлдэе тэнсүүритэй, удаан наһа наһалдаг.

БЭЕЭ АБААД ЯБАХА ТУСХАЙ ДУРИМ

Эртэ бодохо ёһотой. Урдын монгол буряадүүд хүнэй наһые үбэлэй үдэртэй жэшээлдэг һэн. Тиимэһээ ехэ юумэ хэжэ үрдиһын тула эртэ бододог байгаа. Эртэ үглөөгүүр бодохо тухай алишье яһатан, арадта хэлсэдэг байгаа. Энэншье зүб, эртэ бодоһон хүндэ бурхан үршөөл үгэдэг гэжэ бүхы арадууд хэлсэдэг. Энээхэн богони наһандаа хүн зондоо тунһатай байха гэжэ һургаалдаг.

Хүн зон наһан ута гэжэ һанадаг. Теэд тэрэ тиимэ бэшэ. Гэнтэл мэдээхэ, наһан ябаһан, ажабайдалдаа үшөөл юумэ үрдеггүй, буянта хэрэгүүдыеһе суглуулаагүй байшадаг юм.

ХҮДЭР ҮХИБҮҮДЫЕ ХҮМҮҮЖҮҮЛХЭ БОРО АРГЫН ГОЛ ЗОРИЛГО

Монгол угсаата арадууд нүүдэл һуудалтай хадаа балшар бага наһанһаань үхибүүдые мал ажаллаха, мори унаха, хара ажалда бэрхээр хүмүүжүүлхы хэды оролдодог байгаа. Тиимэһээ үхибүүдээ эртэ бодоходог һэн. Багаһаа үхибүүдые барилдажа, мурьсэжэ, урилдажа һургахада, үхибүүд хүдэржэдэг, шэрхи, ажалша, хүдэр, бэрхэ хүнүүд болохол зэргэтэй. Табан хушуу малаа шадбаритайгаар ажаллажа, хэды шэрүүн, хэсүүхэншье байдалда ажалаа бүтээжэ, эрхилжэ ябаһан арад һонор ухаатай болодог һааб даа.

Эзэн Чингис хаанай үедэ монголшудые бэрхэ, хүсэтэй, шадалтай, хөрхо хурса нюдэтэй, шамбай бэрхэ арад гэжэ тоолодог байһаниинь зүйтэй.

БАРЯШАНУУД ОЛОН БАЙГАА

Боро аргын нюуса тайлахы оролдохо, баряашанууд болодог байгаа. Үе мүсэ барижа, эльбэжэ, хухараа, тулгараа һаань, һууридань оруулжа шадха аргада һургадаг байгаа. Эдэ бүгэдые монгол угсаатан шудалжа, шэнжэлжэ, үе үедөө дамжуулжа байгаа бшуу. Тэрэ үе сагай мунхаг ажаһуудалтай монголшуд гэжэ нэрлэдэг һэн. Тэрэнь огтолон буруу. Холын үе сагай элинсэгүүднай үни галабта эдэ бүгэдые шэнжэлһэн, өөрын онсо гүн ухаатай, тусхай соёлтой байгаа ха юм даа.

МОНГОЛШУУДЫЕ ХҮНДЭМҮҮШЭ

АРАД ГЭДЭГ

Урдын сагай хари гүрэнэһые, ородшье яһатанай эрдэмтэд, аяншалгад монгол-буряадүүдые тусхай хүндэмүүшэ арад гэжэ тэмдэглэһэн байдаг. Энэнь ямар удхатай гэшэб?

Элинсэгүүдэйманай захяа заршам соо нэн түрүүн хүн зоние хүндэлхэ, ядамар байдалда ороһон зондо тунһалха гэнэн һургаалтай. Аяншалгад алишье үедэ зүдэрхэ, ядархые үзэжэ магад. Тэрэ сагтаа манай үргэн тала дайдаар нүүдэл ажаһуудалтай монгол-буряадүүдтай ушараа бээ. Буряадүүд хонинойнгоо шүлэ гаргажа, айлшанаа хүндэлхэ, эсэһэн, үлбэртэһэн бэе махабадыень заһаха, үл хоол залгуулха. Алишье сагта борсын мяхаар шүлээе үулгаха. Иигэжэ хүндэлүүлһэн хари гүрэнэй аяншалгад урдын монголшудтай тэсэмгэй абари зан, хүндэмүүшэ, хүлээд гэнэн

хандаса, ажалша бэрхэ үхибүүдыень адаглан хаража, бүхыдэлхэйн арадууд соо эгээл хүндэмүүшэ арад гэжэ тоолодог.

БОРСО ЕХЭ ТУНТАЙ ХООЛ ГЭЭШЭ

Урдын монголшуд үхэрэй мяхаяа хатаажа, борсо хэдэг гэжэ эли. Борсо сагаан ба хара байдаг. Үбэлэй үүсын мяханай борсо сагаан байдаг, харин хабарайхи хара борсо гэдэг юм. Нүүдэлшэ араднай аргалаараа галаа носоогоод лэ, борсоороо шүлээе шагнажа уугаад лэ, һү тараг, аарса, айрагаа уугаад лэ ябахадаа, бэень шэрхи, энхэ элүүр ябаа бшуу. Элдэб хорото эдэе гэдэһэнэйнгээ тэһэртэр эдихэ бэшэ, арюун сэбэр эдээнһээ амасан, үл залгаад лэ ябаа ха юм даа.

БАЙГААЛИТАЙ ТЭНСҮҮРИТЭЙ ХҮМҮҮЖЭЛ

Урдын буряад монголшуд үхибүүдээ хара багаһаань Эхэ байгаалитай тэнсүүри олгохы оролдодог байгаа бшуу. Хара эртүүр бодохожо, одо мүшэдтэй танилсуулдаг байгаа. Үүрэй солбон, Долоон үбгэд, Алтан гадаһан гэхэ мэтэ мүшэдые заажэ үгэдэг, хаанаһаа ямар мүшэн түрүүн огторгойдо харагадаг, али зүгтэ али нэгэ одо мүшэд байрладаг бэ гэжэ ехэ һургаал заадаг һэн. Энэ мэдэсэн хожомоо үхибүүдтэ алишье газарта ябахадаа төөрингүй, одо мүшэдөөрөө харгы замаа элирүүлжэ ябаһадань тунһатай ха юм. Байгаалиин нюусатай бэээрээ танилсаһан үхибүүд саашаадаа бэе махабадынь элүүр, ута наһатай хүн болохо. Гэхэтэй хамта одо мүшэдые харахада, хүнэй нюдэндэ ехэ һайн, нюдэн хурса, үбшэн болохогүй гэдэг. Арбан табанай һарые заабол 20 минутын хугасаада хараад байха хэрэгтэй. Энэнь хадаа нюдэ аргалдаг, элшэ хүсэ үгэдэг юм.

САГААН ЭДЕЭНЭЙ ТУНТА ТУХАЙ

Мүнөө сагта хүн зон элдэб хари гүрэнэй, ондоо яһатан арадуудай эдэе хоол эдижэ, өөһэдынгөө үндэһэн арадай эдэе хоол мартажархиһаниинь гайтай. Гэбэшье һүүлэй үедэ Буряадтаа үйлэдбэрлһэн эдэе хоол нэбтэрүүлжэ байһан Буряад Республикынай засаг турын ажаябуулга һайшаалтай. Гэхэтэй хамта буряад-монголшуд сагаан эдээндэ ехэ анхарал табидаг байгаа. Боро аргын гол үйлэ сагаан хүнэй зүйлһөө үндэһэлэгдэнэ гэжэ эли аабза. Жамбал багшын тайлбарилһаар, айрһан гэшэ шүдэндэ һайн. Айрһа эдихэн урдын зоной шүдэн муудадаггүй байгаа. Үндэр наһатайшуулай жэбжэгэр дүүрэн шүдэ хараад, бишье гайхаһан байнаб. Багашуудлаа манай угсаатан

айраг, аарса, тараг үулгажа, бэе махабадыень хүдэр, бүхэ болгодог байгаа. Миниишье хүгшэн эжы мэнгээрһэ мүлжэгты, шүдэнтнай хурса, бүхэ болохо гэжэ хэлэдэг һэн. Энэншье эрдэмтэ багшын хэлэһээр, зүб байна.

БУСАЛҺАН ДАБҺАТАЙ УНА ТУНТАЙ

Буряад арад жэмэс, ногоогоо түүжэ, эдээндэ хэрэглэжэ байһаниинь эли. Энэнь хадаа бүхы арадуудай боро аргын зүйл гэжэ мэдээжэ. Буряад зон нохойн хоншоор, гэшүүнэ, улир, тарнаа, тибһэ суглуулжа эдидэг һааб даа. Эдэ бүгэдые эдэе ябаһан хүнэй бэе махабад элүүр энхэ, элдэб үбшэндэ диилдэхгүй. Мүн аршаанта болон булагай уһаяа уужа, хотын үбшэнһөө зайсадаг байгаа. Жамбал багшын хэлэһээр, багаһанаар даһалһан бусалһан уһа үдэр бүри уубал, эгээл тунһатай юм байна. Үлэн бээдэе уухада, хотын үбшэнһөө һэргылэгдэхэ, энхэ элүүр болохо гэдэг.

ЭЖЫТЭЙ ҮХИБҮҮН ҮЛБЭРТЭХЭГҮЙ

Урдын зоной хэлсэһээр, эжытэй үхибүүн хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэхгүй гэжэ хэлсэдэг һэн. Энэнь хадаа юуб гэжэдэ, эжын шээһэн дом гэжэ хэлсэдэгы гэршэлнэ. Эхын гү, али үхибүүнэй шээһэ уужа, баһал бэеын элдэб үбшэ аргалдаг үйлэ боро аргын нэгэ ехэ үйлэ болоно.

Архида шунахайрха үйлэ ехэл хомор байгаа. 40 наһа хүрэтэрөө һүнэй архи амсадаггүй байһаниинь түүхэдэ эли. Зүгөөр һүнэй архи боро аргын эмнэлгэдэ хэрэглэдэг байгаа гэжэ Жамбал багша мэдүүлээ. Хониной яһа бусалһаад, һүнэй архи нэмээд, үе мүсын үбшэ аргалдаг байна. Мүн халаахай бусалгахада, ехэ һайн. Энэ хадаа үхибүүдтэ ба эхэнэрнүүдэй үбшэндэ тон тунһатай ха.

Иимэл ажаһуудалтай буряад-монгол угсаатан эгээл хүндэмүүшэ арад гүүлэдэг гэжэ Жамбал багша онсолно. Ажаһуудалайнь, оюун ухаанайнь гүнзэгы һургаалнуудһаа бүридэһэн захяа заршамда хүн зоние хүндэлхэ, энхэргэн һайханаар хүн бүхэндэ хандаха гэшэ гол зүйлнүүдэй нэгэн болоно бшуу.

- Манай Шэнэхээн нютагта элдэб яһатан ажаһуудаг. Харин Хитад засагай ноёд элдэб гүрэнэй айлашдые заабол буряад айлда абаашажа хүндэлүүлдэг. Энэнь хадаа энэ дээрэ хэлэһэн угсаатанайманай захяа һургаалнуудые үндэһэлһэн байдалайманай үрэ дүн ха юм даа. Буряад зон иимэл хүндэмүүшэ арад байһан, байхашыё ёһотойбди,- гэжэ Жамбал багша тэмдэглэбэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

Фото-зураг дээрэ: Буддын шажанай гүн ухаанай эрдэмэй доктор Дашацыренэй Жамбал (дундань).

Эзэн эхэнэрнүүдэй анхаралда

ВИТАМИНТАЙ ХООЛ БЭЛДЭХЭЭ БҮ МАРТАЯ!

МАРИНОВАННО НОГООН ПОМИДОРНУУД

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: багаханууд ногоон помидорнууд, чеснок, укропой мүшэрхэнүүд. Рассолдо хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 3 литр уһанда 1 стакан 9 процентын уксус, 3 томо халбага саахар, 2 томо халбага дабһан, 3 лаврово набшаһан, укропой ороһонүүд.

Помидор бүхэндэ нүхэ хээд, досоонь чеснок шэхгты. Тиигээд бэлдэгдэһэн шэл амһарта руугаа укропой мүшэрхэнүүдые дэбдээд, дээрэһэнь чесногтойгоор зүрэмдэһэн помидорнуудаа хэхэ болонот. Тиигэһэнгээ удаа үнөөхи бэлдэгдэһэн, бусалжа байһан халуун рассолоо юулэгты. Маринованно ногоон помидорнуудаа стерилизовалангүй хэхэдэтай болохо, юуб гэхэдэ, уксус ба чеснок хоёртнай өөһэдөө ехэ һайн консервантнууд болодог байна.

Анна Петухова, Казань хото.

"РОЗОВЫЙ ВЕЧЕР" ГЭҢН ПОМИДОРНУУД

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 2 һонгино, 1 яблока, свёкло, помидорнууд, 1,5 литр уһан, 1 томо халбага дабһан, стаканай дүрбэнэй гурбан хуби саахар, стаканай гурбанай нэгэ хуби 9 процентын уксус.

Стерилизаци гараһан 3 литр шэл амһарта руу түхэрэһэнүүдээр хэршэгдэһэн һонгино, нэгэ хэды хүсэнэг яблока, 3 хүсэнэг шанагдаагүй свёкло хээд, дээрэһэнь бусалһан уһаа юулэгты. Тиигээд уһыень кастрюли руугаа хээд, дээрэһэнь дабһа, саахар ба уксусаа нэмээд, энэ уһаа һайса бусалгаха болонот. Бусалжа байһан рассолоо үнөөхи помидорнууд руугаа юулэгты. Тиигээд һайнаар хабхаглаад, бүдөөр гү, али полотенцээр орёогоод, хүрэтэрнь орхихо болонот.

Оксана Никитина, Новый Оскол хото.

ПИЦЦЭДЭ ХЭРЭГТЭЙ ПОМИДОРНУУД

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 4 килограмм помидор, 4 һонгино, чесногой 2 хуби,

1 томо халбага дабһан, 1 томо халбага хуурай базилик, 2 лаврово набшаһан, 4 томо халбага оливкова тоһон, 300 грамм томатна паста, 1 томо

халбага саахар, 1-2 бага халбага хара перец.

Помидорнуудаа хальһанһаань һалгаагаад, 4 хуби болгон хэршэхэ хэрэгтэй. Помидоройнгоо зөөлэн, досоохи хубиие дабһантай холижо худхаад, дээрэһэнь хүндэшг юумэ табихат. Тиигээд 1,5 литр шүүһэнэйн гарахые хүлээгээд, һонгино, чесногоо сээрлээд, багахан хүсэнэгүүдээр хэршэнэт. Удаань базилик, лаврово набшаһадаа уур (ступка) соо хэхэ, таһа нюдэжэ нязалаад, эдэ бүгэдээ бага сага оливкова тоһон соогоо бусалганат. Тиигэһэнэйнгээ һүүлдэ үнөөхи помидорнуудтаа тэдэ бусалгаһанаа худханат, тиин бултыень томатна пастатаа, саахар, перецтээ холихо болонот. Тиигээд хахад литрэй шэл амһартаа пиццынгээ помидорнуудыё бүхы зүйлнүүдтэйнь амһарһаань 2 сантиметр доошо хэхэ ёһотойт. Юуб гэхэдэ, 90 градус халуун гал дээрэ 20 минута соо эдэ бүгэдээ пастеризовалха болоно ха юмта.

"РЕСТОРАНЧИК НА СЕЛЕ" ГЭҢН ПЕРЕЦ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 1 килограмм перецэ 150 грамм петрушкын ба сельдерейн үндэһэнүүд, 150 грамм үнгэтэ капуста, чесногой 4 хуби, 2 лаврово набшаһан. Харин нэмэлтэ уһанда (заливка) хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 1 литр уһанда 1 стакан 9 процентын уксус, 2 томо халбага дабһан, 2 томо халбага саахар.

Перецэ 4-5 хуби болгон хэршээд, үндэһэнүүдэ һайса угаагаад, жэжээр отолон хэршэхэ болонот. Үнгэтэ капустаа дабһатай уһан соо угааһанһаань һүүлдэ баганууд хальһанууд болгон хуулан абагты. Тиигээд бэлдэһэн амһарта соогоо түрүүн доронь чесногоо, тиигээд перецэ, тиин үндэһэнүүдэ, үнгэтэ капустаһаа хубинуудыё ээлжээлэн дэбдижэ хэхэ ёһотойт. Тиигээд овошынгоо хубинууд бүхэн дээрэ дабһа, хара перецэ үбэнүүлхэ болонот. Тиигээд дээрэһэнь хүндэшг юумэ табиха хэрэгтэй. Үглөөдэрын шүүһэниин гаража эхилхэдэнь, дээрэһэнь халуун бусалһан маринадаа юулэхэ болонот. Тиигэһэнэйнгээ һүүлдэ 12-15 час соо тэрэнэ орхихот. Тиигээд үнөөхи маринадаа дахин юулэн абаад, дахинаа бусалгаха болонот. Тиигэ дахинаа бусалһан залилкаа үнөөхи овоштой амһарта руугаа хэхэ ёһотойт. Тиин иимэ аргая хоёр дахин дабтаха болонот. Тиигээд шэл амһарһаа нэгэ бага

доошонь овошоо хээд, бусалһан маринадаа нэмээд, 90 градус халуун галда амһартаа 15-20 минута соо стерилизовалха ёһотойт.

Ирина Соболева, Тверь хото.

"ВЛАДИМИРСКИЙ" ГЭҢН ДЖЕМ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 5 стакан үхэр нюдэн, 1 стакан уһан, 7 стакан саахар.

Үхэр нюдээ 20 минута соо уһан соогоо бусалгахадаа, ходол худжа байха хэрэгтэй. Тиигээд гал дээрэһэнь абаад гү, али үгы гэбэл, бусалхагүйгөөр бага гал дээрэ табиханһаань удаа саахарынь хэхэ, һайса хайларнь худхаха болонот. Джемээ халуун зандань сээрлэгдэһэн, стерилизаци гараһан шэл амһартанууд соогоо хээд, хүргэһэнэйнгөө һүүлдэ хабхагуударнь хааха болонот.

Тиигээдэтай джемтэй дээшээ хөөрэн байха, харин доронь жэмсүүдын туһаад байха. Тиигээд амһартаа нээгээшье һаатнай, гэр соотнайшье байхадаа, джемтэй удаан гутахагүй юм.

Ксения Осипова, Сергач хото.

МИКРОВОЛНОВКО СОО ХЭҢН МАЛИНЫН ВАРЕНИ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 1 килограмм малина, 1 килограмм саахар, 1 стакан уһан, 3-4 грамм лимонно кислота.

Уһаа саахартай худхаад, 5-15 минута соо микроволновкынгоо шанга гал (на полную мощность) дээрэ тэрэнэ табияд худжа, сиропоо шанагты. Тиигэһэнгээ удаа жэмсээ, лимонно кислотагаа нэмэжэ хээд, үшөө шанга галда 8-20 минута соо байлгаты. Тиигэ үедөө 3-5 дахин үнөөхи варениеё худжа байха болонот. Стерилизаци гараһан шэл амһартанууд соо бэлэн болоһон варениеё хэһэнэйнгээ һүүлдэ хабхаглаад, амһартаа уруунь харуулаад, бүдөөр гү, али полотенцээр һайса орёогоод, хүргэхэ хэрэгтэй.

Ольга Бурова, Рыбинск хото.

ПЕРСИГЭЭР ХЭҢН УЛААН АРХИ

Хэрэглэгдэх зүйлнүүд: 3 килограмм персик, 3 литр уһан, 1 литр спирт, 1,5 килограмм саахар, 10 грамм мускатна һамар, корицын 0,5 хуби, зүгын тоһон, 1 пакет ванилин.

Персигүүдэ угаагаад, досоохи яһыень гаргаха, тиигээд мясорубкаар татаха, тиигээд шэл амһарта соо хэхэ хэрэгтэй. Удаань уһаа тэрэ томо амһарта руугаа юулээд, дээрэһэнь зүгын тоһо хээд, 2-3 долоон хоног соо эһэхыень (брожение) хүлээхэ болонот. Тиигээд энэ уһаа марляар шүүһэнэйнгээ һүүлдэ дээрэһэнь саахар, бусад зүйлнүүдэ, спиртээ хээд, 3 долоон хоног соо табинат. Тиигэһэнэйнгээ удаа бүтлхэнүүд соогуур юулээд, һэрюун газарта 2 һара соо табиха ёһотой болонот.

Зинаида Зиминая, Волгоград хото.

Элүүр энхын булан

НЮДЭНЭЙ ҮБШЭНҮҮДТЭ УРГАМАЛНУУД АША ТУҢАТАЙ

Октябриин 12-то Нюдэнэй хараа хамгаалгын бүхэдэлхэйн үдэр тэмдэглэгдэдэг гэшэ. Тиимэһээ энэ тэмээр уншагшадтаа зүбшэл, заабаринуудаараа хубаалдахамнай.

Хүйтэн уларилһаа, мүн мууһай укропой набшаһа халуугаараа нюдэ руугаа хэһэнэ, мүн үбдэһэн хүнэй полотенце болон аршуул хэрэглэһэнэ олон зон нюдэнэй мэдээжэ үбшэнүүдтэ, нэрлэбэл, конъюнктивит, нюдэнэй хабдар – "үбдэг" гараха үбшэндэ (ячмень) нэрбэгдэдэг байна. Иимэ үбшэнүүдтэ аша туһатай

рецептнүүдые уншагшадтаа дурадханабди.

**Үгэрсэ, яблокаар хэһэн каша шэнги худхаса 10-15 минутын туршдаа үдэрэй 2-3 дахин нюдэндөө няаха хэрэгтэй.*

**Тиигээд 1 томо халбага укроп бусалһан 1 стакан уһан соо хээд, 15-20 минута эдээшүүлэн байлгаты. Тиигээд нюдэндөө нойтон жин хэхэ няабалттай, аша туһатай байха.*

**Нохойн хоншоорой 10 сэгсүүдые 1 стакан уһан соо хээд, 10 минута соо бусалгаад, 1 час соо хүрэтэрын байлгаад, марляар шүүһэнэйнгээ һүүлдэ*

нюдэндөө няажа, жин табихадатнай болохо.

**Үдэрэй хоёр дахин пижмын 5-6 сэгсг аман соогоо хээд, жажалангүй уһаар залгахадатнай, баһал аша туһаа хүргэхэ байна.*

**Тон адли хуби волчанка ба вильки сэгсүүдые абаад, 1 стакан уһан соо бусалтарнь табиха хэрэгтэй. Тиигээд галынь болуулаад, нэгэ бага хүргөөд, нюдэндөө нойтон жин табихадатнай болохо.*

**1 томо халбага табан һалаа (породожник) 1 стакан бусалһан уһан соо хээд, 20-30 минута соо эдээш-*

хын хүлээгээд, марляар шүүһэнэйнгээ удаа нюдээ угаагаарайгты.

**1 томо халбага ая-ганга (чабрец) 1 стакан халуун уһан соо хэхэ, 20-30 минутын туршдаа эдээшүүлэн хүлээгээд, марляар шүүһэнэйнгээ һүүлдэ нюдэндөө жин табихадатнай болохо.*

НЮДЭЭ ЭРТЭЭНЭЭ ГАМНАХА ХЭРЭГТЭЙ

Һүүлэй үедэ катаракта ба глаукомо үбшэнүүдтэ олон хүн нэрбэгдэдэг болонхой. Ямар ушарһаа иимэ үбшэнүүдтэй зон олошорооб гэхэдэ, хүнэй бээдэ хэрэггүй бодосүүд (зашлакованность организма) бии боложо, шуһанай гүйсэдэ, нюдэнэй уһа һэлгэлтын хангалгада (обмен жидкости в глазу) һаад ушаруулна. Тиимэһээ хүнүүд операциин ашар нюдээ абарна, аршална бшуу. Тиигээдшыё компьютеризациин үедэ нюдэн ехээр эсэнэ бшуу.

Тиимэһээ 5 минутын туршдаа хэһэн контрастна массаж нюдэндэ ехэ аша туһатай байдаг юм. Тэрэшлэн 10-15 секундын туршдаа ээжэлэн халуун, хүйтэн уһаар нюдээ аршалттай, ехэ һайн байха байна. Нюдэнэйнгээ эсэхэдэ, нюдээ иишэ тишээ эрьюулхэдэ, нуурай нюруе, наранай гарахыё харахада, аквариум шэнжэлхэдэ, уһатай амһарта руу шагаахада, нюдэнэй хараса дээшэлдэг юм. Зүгөөр катаракта гү, али глаукомо үбшэндэ дайрагдабал,

түрүүн дотороо, эльгээ зүбөөр сээрлээд, манай рецептнүүдые хэрэглэхэ аргатай гэжэ мэдээсэнэбди. Удаадахи дугаартаа эдэ рецептнүүдтэй танилсуулхабди.

Бэлигма ОРБОДОЕВА

"Живица" газетын, "1001 рецепт домашних заготовок" хуудануудаар оршуулан бэлдэбэ.

МУНӨӨ ҮЕЫН ЛИТЕРАТУРНА

Багшын булан **ЊУРАЛСАЛАЙ ГОЛ ҮНДЭНЭ ЊУУРИ ТУХАЙ**

Урдахи дугаартаа БГУ-гай Зүүн зүгэй институтта болоһон буряад хэлэ ба литературын багшанарай һуралсал тухай хөөрөө һэмди. Ахын, Баргажанай, Захааминай, Ивалгын, Сэлэнгын, Түнхэнэй, Хориин, Хэжэнгын, Хяагтын, Яруунын болон Республикын Буряад үндэһэн лицей-интернадай багшанар, бүхыдөө 48 хүн эрдэмтэдэй хэшээлдэ һуугаа. Мүн буряад литератураар шэнэ үчебнигүүд болон хрестоматинуудтай яагаад хүдэлхэб гэһэн зүбшэл авторнуудһаань шагнажа абаһан байна. Эрдэмтэд болон багшанартай үнгэрһэн "дүхэриг шэрээгэй" шийдхэбэрээр, "Буряад үнэндөө" эрдэмтэ багшанарай хэшээлнүүдэ бултанай һонорто дурдаханабди.

Энэ удаа Буряадай Ехэ һургуулиин доцент, буряад литературын кафедрэе даагша, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Л.Ц. Халхаровагай хэшээлтэй танилсагты.

ТҮРЭЛ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ЛИТЕРАТУРНА ЊУРАЛСАЛАЙ ТЕОРИН БА МЕТОДОЛОГИИН ҮНДЭНЭ ЊУУРИ

Энэ жэлэй май һараһаа эхилэн, һургуулида литературна һуралсалай гол үндэһэн һуури тухай зүбшэн хэлсэгдэнэ. Манай гүрэнэй һуралсалай эмхи зургаануудта литература зааха ёһо гүримда хубилалтануудые оруулха хүсэлтэй.

XX-XXI зуун жэлнүүдэй үулзүүр дээрэ үнгэргэгдэжэ байһан эрдэм һуралсалай гүн удхые шэнэдхэлгэ хадаа һургуулиин ба дээдэ һургуулиин гүрэнэй саарһа дансануудта "хэлэ бэшэг" (филология) гэһэн тусхай һуралсалай оршом илган хубаарилхы баадхаба.

Толи соо тайлбарилһанай ёһоор, "хэлэ бэшэг" гэһэн ойлгосо хэлэн тухай (лингвистикэ) ба литература тухай (литературын теори болон түүхэ) бүлэг гуманитарна эрдэмүүдэе багтана. "Хэлэ бэшэг" гэһэн һуралсалай оршомдо иимэ һуралсалай предмедүүд ородог: "түрэл хэлэн болон литература", "ород хэлэн ба литература", «хари хэлэн».

Мүнөө сагай һуралсалай зорилгонуудай тоодо яһатан байһанай өөрыгөө мэдэрэл, арадай түлөөлэгшэдэй өөһэдын хараа бодол һэргээн хүгжөөхөө гадна үндэһэн соёлой ёһо заншалануудые гамнан хамгаалха, һэргээхэ, мүн бусад яһатанда, ондоо соёлтондо тэсэмгэйгээр, хүндэтэйгөөр хандалга хүмүүжүүлгын зорилго табигдана.

Һурагшадай зүрхэ сэдхэлэй, уран найханай болон оюун ухаанай хүгжэлтэдэ литература тон ехэ нүлөөтэй, үндэһэн арадай болон бүхэдэлхэйн соёлой гүн баялигуудтай танилсуулна. Түрэлхи литература түрэлхи хэлэнтэй хамта гуманитарна һуралсалай оршомдо үндэһэтэнэй – региональна бүридэлэй голын боллоно. Буряад болон ород литература зэргэ үзэхэдөө, һурагшад уран зохёолоор һонирхдог, уншадаг болохо гээд хараалагдана.

Буряадай гүрэнэй университетэ литературна һуралсалай бүридэлдэ хэдэн дисциплинэ ородог: литература шэнжэлэлгэдэ оролто, арадай аман зохёол, буряад фольклор, буряад мифологи, буряад, ород болон бүхэдэлхэйн литературануудай түүхэ, монгол литература, литературно-уран найханай шүүмжэлэл, хүүгэдэй литература, буддын шажанай һургаалай зохёолнууд, литературын теори, Россиин арадуудай литература болон бусад.

Этнолитературна һуралсалай асуудалнууд Л.А.Шейманэй ажалнууд соо үргэнөөр шэнжэлэгдэнхэй. "Научные

Л.Ц. Халхарова, Р.С.Дылыкова

Эрдэмтэд, багшанар һуралсалай үедэ

тура шэнжэлэлгэдэ Г.Гачев оруулһан түүхэтэй. Оршон тойрониин арад бүхэнэй өөрынхээрээ, али ондоогоор мэдэрдэг байһые уран зохёолшод, зураашад, хүгжэмшэд болон бусад искусствын бэлигтэн бүтээлнүүд соогоо уран аргаар элирхэйлнэ бшуу.

Буряад литература болобол шэнэ гуманист эрхэтэнэй хараа бодол бүрилдүүлгэдэ, патриотис хүмүүжүүлгэдэ нүлөөлхэ зорилготой юм. Ухаатай уншагшадые болбосоруулха, буряад уран зохёолдо, хэлэндэ, түүхэдэ, арадай соёл болон ёһо заншалануудта анхарал, һонирхол үүсхэхэ арга бэдэрхэдэ туһалха үүргэтэй.

Иимэ зорилготойгоор буряад литература шэнжэлхэ зуураа ород болон Россиин арадуудай литературатай холбожо үзэхэдөө, һурагшадай үндэһэтэнэй мэдэрэл бүридэнэ, түрэл соёлдоо, түүхэдэ хүндэтэйгөөр хандалга хүмүүжүүлнэ. Гадна Россиин Федерациин олон арадуудай соёлдо, уран зохёолдо һонирхол түрүүлнэ.

Манай ороной һуралсалай эмхи зургаануудта үгтэдэг литературна һуралсал бүхы дэлхэйн литературна һуралсалда ушардаг дутуу дундануудтай адлишүү гээд онсолоё. Хүниин сэнгүүлхэ үйлэдбэрийн шэнэ үеын технологинууд, телевидени, интернет, олондо мэдээсэл тараадаг электронно хэрэгсэлнүүд мүнөө сагай залуу үетэнэй ухаан бодолые, сүлөө сагые дууһан эзэлэнхэй. Уншадаг зоной тоо үсөөрнэ. Энэ эрхэ байдалда литературна һуралсалай гол зорилгонуудай тоодо уншагшадые бэлдэхэ, үндэр хэмжээнэй уран зохёол үргэн олонитэдэ нэбтэрүүлхэ уялга болоно.

Дээдэ һургуулиин оршомдо үгтэдэг литературна һуралсал хадаа олон шэглэлтэй, үргэн дэлисэтэй, үнзэги удхатай гээд дабтая. Мүнөө үеын дээдэ һуралсалай шухала хуби юм.

Буряад литератураар программа бэлдэхэ ажал – эрдэмтэдэй, багшанарай, түрэлхидэй, - бүхы шатын хабаадагшадай удаан болзорой, оролдосо ехэтэй ажал гээшэ. Тиимэһээ шэнэ программа болон үчебнигүүд тухай шүүмжэлхы һанамжануудые, мэргэжэлтэдэй зүбшэл, ажаглалтануудые зүбөөр, хүндэтэй дээрэ тодожо абаха хэрэгтэй. Иигэжэл бултанай хүсэл оролдоггоор мүнөө үеын эрилтэнүүдтэ харюусама һургуулида үзэгдэхэ буряад литературын шэнэ программа зохёохо аргатайбди.

Литератураар һуралсалай стандартнууд соо иигэжэ бэшэгдэнхэй: "...литература шудалалга түрэл соёлдоо хамаатай байһанаа мэдэрдэг оюун ухаатай, найхан сэдхэлтэй хүниин хүмүүжүүлхэдэ нүлөөлдэг...", бусад арадуудай литература болон соёлдо хүндэтэйгөөр хандахые һургадаг, һурагшадай ухаан сэдхэлые баяжуулдаг. Ажабайдалые болон уран найхание сэгнэлгын дүй дүршэлтэй болгодог". Түрэлхи хэлэ ба литература шудалдаг һургуулинуудай гол зорилгонуудай тоодо хэлэгдэнэ: "ород болон түрэлхи литературын зохёолнуудые зэргэсүүлэн үзэхэ арга шадабари бүридүүлхэ, тэдэнэй адли темэ, гол асуудал, хараа бодолнуудые оложо шадаха; үндэһэтэнэй мэдэрэлэй, зан абариин, соёл, ёһо заншалай шалтагаанда үндэһэлһэн илгаануудые элирүүлхэ". Иимэ эрилтэнүүдэе бүхы үндэһэн һургуулинуудта дүүргэхэ аргагүй байһаниинь халагламаар.

Т.САМБЯЛОВА
буряадшалба.

ХЭРЭГЛЭГДЭНЭН ЛИТЕРАТУРА

1. Кольчикова Н.Л. Этнокультурный аспект литературного образования в школах Республики Хакасия // Психология и педагогика. – 2009. -15 февр. -164-166н.

2. Шейман Л.А. Основы методики преподавания литературы в киргизской школе. – Фрунзе: Киргизское кн. изд-во, 1981. – 109 н.

« Хэлэ бэшэг гээшэ бүхы холбоонуудай холбоо юм. Текстнүүдэе, тулгуур бэшэгүүдэе шэнжэлэгшэдтэ, литературын түүхэ шэнжэлэгшэдтэ, эрдэмэй түүхэшэдтэ хэрэгтэй, искусствын түүхэ шэнжэлдэг зондо хэрэгтэй юм, юүндэб гэхэдэ, ...искусство бүхэнэй гол үндэһэн һуурида үгэ ба үгэнүүдэй холбоо оршно. Тиимэһээ хэлэ бэшэг хадаа гансал эрдэмэй үндэһэн һуури бэшэ, мүн бүхы хүн түрэлтэнэй соёлой үндэһэн һуури гээшэ ».

Д.С.ЛИХАЧЕВ.

основы курса русской литературы в кыргызской школе" гэжэ ажал соогоо тэрэ "Введение в этнокультуроведение" гэһэн эрдэмэй-методическа шэглэлтэй танилсуулна. Л.А.Шейман, М.В.Черкезова, Г.М.Гогиберидзе, Н.Л.Кольчикова эрдэмтэдэй һанамжаар, уран зохёол сэдхэлые хүдэлгэн, эстетическэ ёһоор ойлгон мэдэрхэ ушарта үндэһэн соёл яаха аргагүй нүлөөлдэг (1.16 н.). Тиимэһээ багшын туһаламжаар һурагшад уран зохёолнуудые шэнжэлхэдэ, түрэл арадайнгаа дэлхэйдэ, хүндэ хандаха ёһо заршамда үндэһэлэн, оюун сэдхэлэй гүн баялигые сэгнэлтын хэмжүүрээр шүүбэрилхэ боллоно.

Иимэ шэглэлэй литературна һуралсалай дүн – эстетическэ талаар хүгжэнги хоёр хэлэтэй хүниин хүмүүжүүлгэ мүн боллоно (1.109н.).

Литература шэнжэлгын ажалай Лэгээн шухала ойлгосонуудай нэгэн болоһон "үндэһэн арадай дэлхэйн дүрэ байдал" (национальная картина мира) гээшэтэй һурагшадые танилсуулга дээрэ тогтоё. Үндэһэтэнэй оюун ухаан бодолые, зан абариин, орон дэлхэйдэ хандасын заршамуудые ойлгоо наа, үндэһэн уран зохёолшодой бүтээлнүүдэй гүн удхые ойлгохо бшуу. "Дэлхэйн дүрэ байдал" гэһэн нэрэ томьёо философидо үчинэй хэрэглэгдэдэг, харин литера-

Агуу Илалтын 70 жэлэй ойдо

НЭРЭНЬ АРШААНАЙ ДУНДА НУРГУУЛИДА МҮНХЭЛЭГДӨӨ

Павел Билдаев 1923 ондо угытэй таряашанай бүлэдэ түрэнэн юм. Тэрэ бага балшар наһанһаа эхэ, эсэгийнгээ хэжэ ябаһан ажалда ехэ дуратай, мүн нургуулидашье нурахадаа бэрхэ хэн. Зунай сагта гэртээ хамһалсахынгаа хажуугаар колхозойшье ажалда хүдэлдэг хэн.

Павелай 18 наһаяа гүйсөөгүй ябахадань, Эсэгэ ороноо хамгалгын Агууехэ дайн захалжа, амгалан тайбан ажашууһан зондо аргагүй ехэ гашуудал болоо бэлэй. Тиин Павел 1941 оной октябр һарада сэрэгэй албанд абтажа, Улаан-Үдэ хотодо морин сэрэгэй 51-дэхи дивизидэ албаяа хэбэ. 1942 оной эхиндэ тэрэ Баруун фронт эльгээгдэ хэн. Нютагайманай хүбүүн дайнда айха, хүрдэхэеэ мэдэхгүй, дайсанай шэбээлээд хэбтэн газарнууд тээшэ үетэн нүхэдөө дахуулаад довтолдог байгаа. Илангаяа Севск хото шадар болоһон шанга тулалдаанда морин сэрэгэй полк дайсанай фронт таһа сохижо, урагшаа гараба ха.

Фашис эзэмдэгшэд тэдэнэй тала руу ороһон морин сэрэгшэдые бута сохин, үгы хэхэ гэнэн даабари абаһан байгаа. Немецүүд артиллери, самолет, үхэр буунуудаа дүүрэн хүсөөрнь хэрэглэжэ, морин сэрэгшэдые хүнөөхэ оролдолог гаргаба. Тиигэжэ полкын сэрэгшэд бүһэлэлгэдэ ороһоноо мэдээ бэлэй. Эндэ зүрхэтэйгөөр урагшаа довтолһон эдэнэр хүсээ эхээр гэнэнгүй, муухай хүрээлэлгэнэ гаража үрдиһэн юм. Полкын олон сэрэгшэдтэ баатаршалга гарганаһань түлөө орден, медальнууд барюулагдана байгаа. Павел Билдаев "Шэн зоригой түлөө" гэнэн медалаар шагнагдаа бэлэй.

– 1943 оной зун 51-дэхи дивизи морин сэрэгэй корпусой мэдэлдэ үгтэжэ, Курска-Орловско дүхэригэй шанга тулалдаанда хабаадалсаа. Эндэ болоһон байлдаанай үедэ газар тэнгэри хоёр ниилэнхэндэл болоо хэн, – гэжэ П.М.Билдаев хөөрэдэг хэн.

Илангаяа Прохоровко шадар болоһон танкова ехэ тулалдаанда хоёр тээһээ 1700 танк хабаадалсаһан юм. Павел Манчутович эндэ шэн габьяа харуулһанайнгаа түлөө Алдар Солын III шатын ордендо хүртөө хэн. Курска-Орловско тулалдаанай үедэ Павел Билдаев хүндэн шархатажа, хахад жэл госпитальдо аргалуулба. Хоёрдохи группын инвалид болонхой, 1944 ондо нютагаа бусажа ерээ хэн.

Павел Манчутович үбшэн болооб гээд гэртээ хуугагүй. Буряадай багшанарай институтта заочноор нуража, түүхын багша мэргэжэлтэй

болоһон. Тэрэ гэхэнэ уламжалан, Түнхэнэй аймагай Толтойн дунда нургуулида түүхын багшаар, завучаар хүдэлөө. Багшын ажалай хажуугаар пропагандистаар, лекторээр хүдэлжэ, партиин болон гүрэнэй гаргана түүхэтэ тогтоолнуудые нютагай зоной дунда, залуу үетэндэ ойлгуулха хүдэлмэри ябуулжа, коммунист ёһоор хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ хубитаяа оруулалсаа. П.М.Билдаевай Толтойн нургуулида директорээр ажаллажа байхадань, 1969 ондо КПСС-эй райком ба аймгүйсэдком тэрэниие Аршаанай шэнэ дунда нургуулийн директорээр томилбо. 1976 ондо П.М.Билдаев Аршаанай сомоний соведэй түрүүлэгшээр батус тосхой партийна эм-хиин секретаряар хуулида хэн.

Сэрэгшэ, коммунист П.Билдаев дайнда ябалсаһан нүхэдөөрөө ходо үлзалгануудые үнгэргэхэ, мүн фа-

шис эзэмдэгшэднээ сүлөөлэгдэн хото городуудай нургуулийн пионерүүдтэй таһалгаряагүйгөөр бэшэ абалсажа байдагынь найшаалтай хэн.

Павел Манчутович дайшалхы ба ажалай олон медальнуудаар, Эсэгэ ороноо хамгалгын Агууехэ дайнай хоёрдохи шатын орденээр шагнагдаһан. Тэрэнэй гэрэй эзэн эхэнэр Зинаида Ивановна дүшөөд жэл соо багшалжа, "РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник" гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Билдаевтан зургаан үхибүүдые гарынь ганзагада, хүлынь дүрөөдэ хүргэжэ табинхай.

Павел Манчутович мүнөө манай дунда үгы. һайн һайхан сэдхэлынь манай ухаан зүрхэндэ мүнхэ үлэхэ.

Б.БИРБАЕВ, ара талын, ажалай ветеран.

Арад зоноймнай дунда энеэдэ наадатай али олон ушарнууд хэлсэгдэжэ байдаг. Ангуушад үдэшэндөө галайнгаа хажууда зутараантай халууһан сайгаа өөгшөөжэ хуухадаа, Хангайн эзэдые баруулахаяа энеэдэтэй ушарнуудые хөөрэлдэдэг заншалтай. Урданай үбгэд энеэдэн гэшэ бэе махабадта ехэ тунһатай, илангаяа зүрхэ муутай, бэеэр нула хүнүүд энеэдэнэй ашаар эдэгдэгшье юм гэжэ хэлсэдэг хэн.

Үнгэрһэн зуун жэлэй далаад оноор үбгэрһэн Бадма ангуушан дундуур наһанай Дондог хүршээе урижа, сай сабагаа аягалжа, эдеэ унда табяад, удаан зугаа дэлгэбэ. Арбаадхан жэлэй саана ябаһанаа хөөрэхэдөө, "залуушаг" ябахадань даа гэжэ байгаа лэ һониншье, энеэдэтэйшье, айдаһатайшье, заримдаа үнэншэмөөр бэшэшье хөөрөөнүүдые нилээд урагдуу-

ХЭЛЭНЭЙ ХУРСЫН АШААР

улба. Тиигээд лэ гол хэрэгэ эхилбэ:

- Заа, хубаа, нарбайм сайжа, наһаншье дараба даа. Агнажа ябахашье тэнхээ тамир бууража, хада уулаар ябаха хүлни томолдожо, буугаа залаха гарни һалганаха болоод, хараагаа онохо нюдэншье нуларба гэшэл даа. Үтэлхын далай гэшэ иимэл юм хадаа, – гэжэ ханаа алдаад, нилээн хууһанаа бодожо, түмэр ханзаяа нээжэ, урья урданай сахюур буу абажа:

- Энэл даа, анхан агнажа эхилһэн буумни. Нилээхэн лэ ангуудые торгоһон, айхабтар мэргэн буу юм хэн даа, тэрэ сагтаа, ханаани хэмтэг, бурхандаа мордотороо өөртөө байлгахашье дуратай хэм. Теэд яахаби даа, харин шамдамни хэрэгтэй болохол байха. Шимни, минии мэдэхээр, гэмгүйл ангууша янзатайгшиш. Шамдаал бэлэглэжэрхихэ гэжэ ханаалби даа.

Музейдэл нэгэ хараһан буушье гэжэ ханамаар бэшэ иимэ юмэ абаха, үгыгөөшье ойлгожо ядашоод, ахатамни намаяа наадалжа байна гэшэ гү гэжэ Дондогой бүтүү ханаһаниинь, Бадма үбгэн хүршэдөө:

- Аба гэхэдэ, абаха юм, үгэ гэхэдэл – татагалза! – гэжэ шангаханаар хэлэжэ, гартань барюулаад, дахин ханзаяа уудалжа, нютагай ангуушадай дунда

сууда гараһан таба хүрэдэг харбиин буугаа гаргаба.

-Тиигээд дээрэнэ энэниие бэлэг баринаб, – гэхэдэн, Дондог яаха бэлэй.

- Мүнөө сахюур буу хэрэггүй болоо гэжэ ханаба ха яаш. Энэ зүнэг хүршэмни зүнтэглөө гэжэ бодоо ёһотойш! – гэжэ ханхинаса энеэжэ байтараа, – заа заа, эрэ хүнэй эрдэни зэндэмэни буе хайнаар хадагалаад байгаарай, хэрэг болохол байха, – гэжэ үбгэн ангуушан захяа бэлэй.

Тэрэ гэнээр һайн буутай болоһон Дондог үнэхөөр һайн ангуушан боложо, Хангайн хэшэгнэ яһала гэмгүй хүртэдэг болоо. Бадма таабайн захигшаар олоһон олзоёо хүршэнэртээе, танил талануудтаяа хубаалдадаг хадаа зоной дунда хүндэтэйшье болоо. Теэд олоной дунда нэгэ хобууша гомдолшод алишье сагта байдаг лэ байна. Нэгэтэ Дондогойдо капитан түрүүтэй сагдаанар орожо ерээбэд. Сагдаанарай бүдүүзгэй ахалагша:

-Танайда үнэмшэлггүй таба хүрэдэг карабин буу бии гэжэ мэдэнэбди. Хуулийн ёһоор үтэр түргэн гаргажа, манда тушаа! – гэжэ мадайжа байба. Гэрэй эзэн гайхаһан шарай харуулжа, үг-маг гэнээр:

- Нэгэ буутайл юмэлби даа, юундэ таба хүрээрхихэ хэм

даа, хэн хүн юун гэжэ танда дуулгаа юм ааб даа, – гэсэгэн хажуудахы таһалга руугаа орожо, сахюур буугаа асаржа:

- Энэниимни ородоор карабин гэдэг юм гү даа? – гэжэ сагдаанарай капитанда харбайба.

Иимэ юмэ хараһан капитан угзагад гэжэ Гомбо тээшэ хөлойжо:

- Энээнээ музейдэ тушаагаарай, – гэжэ шииганаад, түргэн газашаа гарашаба. Сагдаанаршье энеэдэнһээе барижа ядан гарабад.

Иимэ үйлэ хэрэг хаража байһан Дондогой һамган хүхэ модоор энеэжэ:

- Хэлэ аманайнгаа һайгаар эдэниие наадалаад гаргабаш. Үнгэрһэн үбэл табан эршүүл эблэржэ агнаад, нэгэндэн гомдол ороо юм. Баһал иигэжэ сагдаанарай ерэжэ нэгжээд, карабин буугын хуряжа абахадань, хэнтэг һамганиинь ганиржа: "Минии үбгэн гансаараа агнаа юм гү?! Эдэшни аяр табан хүнүүд хамта агнагша юм. Тэдэниинь бултадаа үшөөшье һайн винтовка буунуудтай юмэл! Тэдээнһээ юундэ буунуудын хурянагүйбта?" – гэшэбэ даа. Иимэ мэдээ дуулаһан сагдаанар юу байхаб даа, гэмэргэн һамганһаань хэд ангуушад гэшэб гэжэ долоо мушхэжэ абаад, нэгэ ябалгандаа аяр табан буу

хуряагаад, яла гэшые оноогоод ошожо, һайшаал магтаалда яһала хүртөө гэбэ даа, – гэжэ хөөрбэбэ.

- Тиингүй яахаб. Тэрэл "гахайн мяхан эльгэндэ харша, гэмэргэн һамган эрэдэ харша" гэшэ сэхэ түдажа байна. Тэрэ нүгөөдэ дүрбэншье, һамгадыншье гэжэ хуул адлинууд, хоёр үгэ холбожо шадхагуй, амануудын харуу һамганай кошелэгтол үдэртэ нэгэ нэгэдэбэл, нэгэдэжэ, үгы һаа, хаб-яб хаалгатай байха даа гэжэ нютагаархидаймнай жэлэй энеэдэ зугаа болоо бэлэй, – гэжэ Дондог хэлээд, нилээдгүй бодолгото боложо хууһанаа, – Бадма таабаймнай ямаршье сэсэн бэрхэ байгааб даа. Сахиур буугаа намдаа бэлэглэхэдээ, хууша хаашаншье һаань, эрэ хүнэй эрдэни зэндэмэни болохо буу хайнаар хадагалаад байгаарай, алишье сагта хэрэгтэй болохо гэжэ һайн һайханаар захяа бэлэй. Аша эзэнэрынь буянгынь эдлэжэ, жаргалтай һууг даа, – гэжэ үрешэн, үбдэг дээрэхи сахюур буугаа эльбэжэ хууба.

Лубсан ЦЫРЕНОВ, Хангай ехэ Захааминай Ёнгорбой нютаг.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

ҮРМЭТЭЙ ТОГООН СОО ГУТАЛ

Дулма басаган зунай сагта һэрюун гэртээ эмгэй баабай Хоёртойгоо хонодог байгаа. Хүршынгөө Доржо хүбүүнтэй ханилдаг хэн ха. Нэгэтэ үдэш Доржо Дулмадаа: "Би һүниин хахадта шамдаа ерэхэб, ши үүдээ шэбхэдэнгүй хүлээжэ хэбтээрэй. Баабай эмгэй хоёройшни шэхэнүүдын хатуу, минии орохые дуулахагүй", – гэбэ. Һүниин тэн багаар Доржо ерээбэ, үүдэн тээгээтэй.

Доржо гайхажэ байтараа, Дулма намайе мэхэлбэ гэшэ гү, үгы, мэхэлхэ ёһогүй гэжэ бодобо. Тиигээд тооноорын гэртэн орохо гэжэ зүрхэлбэ. Набтархан гэрэйн булангаар абиржа, гэр дээрэн гараад, тооно руунь хүлөөрөө буужа ябатарнь, үрөөһэн гуталын хугараад, доошоо унашаба. Энэ үедэ хүгшэн нэрээд: "Үбгэн, тооноормнай хулгайшан орожо байна, һэриш, бодыш түргөөр", – гэбэ. Доржо һөөргөө тооноороо гараха аргагүй, доошоо буухадань, нүсэгэн хүлүүдын бүлээхэн юумэндэ ороходонь, хүбүүн ойлгобо ха. Тулга дээрэ томо долоон тамгын тогоондо үрмэ хүшөөгдэжэ байгаа. Үбгэн хашхараад бодобо, хүбүүн зугадаба. Доржо гэрһээ гарахадаа, яаража, гуталнуудайнгаа боолтонуудые боонгүй, холхиндоогоор үмдэнэн байгаа. Үглөөгүүр энэ айлай тогоон соо үрөөһэн гутал байба. Саашадаа юун болоо юм, багсаажэ боломоор ха.

НАРА САГААН ҺҮНИ ҺЭН

1943 ондо би 5-дахы класста нуража ябааб. Манай колхозноо гүйсэд бэшэ дунда нургуулида оройдоол 20-ёод нурагад нурадаг байгаабди. Нэгэтэ үдэшэ 7-дохи классай томо хүбүүд, юундэ намайе шэлээ юм хэм, басагадай байдаг хамтын байрын нэгэ буландахы хоёрхон шэлтэй рамынь газашань гаргаад, намайе сонхоор оруулжа, үүдэнэйн дотор тээгые һугалхыем сонхор руу хүлүүдээрни түлхибэ. Саг 9-10 хэн ха. Сонхоорни минии хүлөөрөө шала дээрэ буухадам, хоёр томо басагад – Бадмадари Зоя хоёр намайе баряад, зузаан хабхагтай гэшхүүр доро хаажархиба. Би уйлахаараал болобо даа. Гэрэй углуугаар шагаагаад

байһан томо хүбүүд минингээ энэ үеын байдалые ойлгожо, булта тэрьедэшэн байгаа. Томо басагад хоёр багшаг басагадые нургуулийн директор Болдонов Евдоким Малановичта эльгээхэ гэнэн үгэнүүд намда гэшхүүр доро соностоно. Би уйлажал хэбтэнэб.

Уданшьегүй директор ерэжэ, басагад намайе гэшхүүр дороһоо гаргаба. Минии уйлаһаар байтар, директор шэхым барижа, мушхан татахадань, би даб гэжэ хуга хүрөөд: "Би гэртээ харихам, нургуулида нурахаа болёоб", – гэжэ дуугараад, уйлаһаар, урда зүг руу, гэр тээшэ ошохо харгыгаар зугадаба. Минии хойноһоо директор өөрөө, ондоо хэниие хэлэхэб,

басагадые ябуулхагүйл, һүни, айха: "Будаев, Будаев, зогсо, буса гэдэргээ", – гэнээр дахаад ябана. Һара сагаан һүни хэн. Директор үхибүүдые хүсэхгүй, дайнда шархатаад ерэнэн, һайн бээтэй бэшэ хэн. Хоёр модо шахуу – тээрмын Дэбэ хүртээр дахасалдаад ябаабди. Аргадажа, арай гэжэ зогсоогоод, намаяа хүтлөөд, гэдэргээ бусаа хэмди. Үглөөдэрынь намайе дуудаагүй. Данзанов Бадма-Доржо Рябов Куприян хоёр үб улан шэхэтэйнууд учительскаһаа үглөөдэрынь гараа хэн. Тэрэ үедэ нурагшадай шэхэ мушхаха, шугамаар тархишни тос гэжэ тоншохо ушарнууд үшөө бии байгаа.

К.БУДАЕВ.

"ГАНДАН" ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Октябриин 27, гарагай 2, монгол литын 4, сагаагшан хонин, хийдэ хуудалтай, 6 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр аралжаа наймаа эрхилхэдэ, модоор юумэ дархалгада найн. Хэлэ ама, хэрэлдээ, шууяа гаргалтагүй.

Үнэ абабал, бэвэн болон үе мүсын мэдэрэл хурсадаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" сахюусануудай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Октябриин 28, гарагай 3, монгол литын 5, хара бишэн, галда хуудалтай, 5 шара мэнгэтэй.

Энэ үдэр "зөөлэн" хэрэгүүдые эрхилхэдэ, эрдэмэй бүтээнүүдые уншагдаха, холын харгыда гарахада, худалдаа наймаа эрхилхэдэ найн, Модо отолходо, модоор юумэ дархалгада сээртэй.

Үнэ абабал, эд зоори ба үхэр мал арьбадхагдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" сахюусануудай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Октябриин 29, гарагай 4, монгол литын 6, харагшан тахьяа, шоройдо хуудалтай, 4 ногоон мэнгэтэй.

Энэ үдэр эд бараа бүтээхэдэ, хүршэтээ нүхэсэхэдэ, худалдаа наймаа эрхилхэдэ, өөртөө түһатай хэрэгүүдые бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада найн. Гэрэйнгээ эд зөөри болон үхэр малаа хажуу тээшнэ үгэлтгүй.

Үнэ абабал, шоур шарай найсарха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" сахюусануудай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Октябриин 30, гарагай 5, монгол литын 7, хүхэ нохой, түмэртэ хуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй.

Энэ үдэр газар элдүүлхэдэ, уһаар хангалгын түхээрэлгэ бүтээхэдэ, буянта хэрэг үйлдэхэдэ, эрдэм үзэгтэ хурахада, ном уншахада, эм бүтээхэдэ найн.

Холын харгыда гаралтагүй, үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" сахюусануудай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

ран" сахюусануудай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Октябриин 31, гарагай 6, монгол литын 8, хүхэгшэн гай, огторгойдо хуудалтай, 2 хара мэнгэтэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, эм бүтээхэдэ, эрдэм шудалгада найн. Ондоо тээшээ зөөхэдэ, нүүхэдэ муу.

Үнэ абабал, наһан утадхагдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" сахюусануудай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Ноябриин 1, гарагай 7, монгол литын 9, улаан хүлгана, үһанда хуудалтай, 1 сагаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр "зөөлэн" хэрэгүүдые эрхилхэдэ, наймаа хэхэдэ, мал худалдажа абахада, гэрэй ажал бүтээхэдэ найн. Бусад хэрэгүүдые хэлтгүй.

Үнэ абабал, үбисэн халодохо.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Баян Намсарай" сахюусанай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Ноябриин 2, гарагай 1, монгол литын 10, улаагшан үхэр, уулада хуудалтай, 10 улаан мэнгэтэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, хүниие тушаалда томилходо, зэрлиг мори ургалан хургахада, эм бүтээхэдэ, буянта хэрэг үйлдэхэдэ, гэрэй үндэнэ табихада найн.

Үнэ абахада, үе мүсын мэдэрэл хурса болохо.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Бурхан баабай" сахюусанай хурал, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Энэ зурхай "Гандан" дасанай гэбгы Зоригто лама бэлдэбэ.

6-дахи таһаг, хандаха утаһан: **8-983-533 56 05, 8-924-556 51 37.**

Дасанай хаяг: 670045, Улаан-Үдэ хото, проспект Автомобилистов, 1 «К» (Стрелка)

Дасанай 1000 буддын мандал, тахил шэрээдэ гэр бүлын аршалан хамгаалгын сахюуса худалдан абахада болоно.

Шэрээтэ Дагба лама (Дымшеев Леонид Раднаевич).

ГУНЗЫНОВ ГУНЗЭН - НОРБО ЦЫРЕНОВИЧ

Буряад Республикын арадай артист, Россиин болон Буряад Республикын соёлой габыяата артист, Монголой соёлой габыяата хүдэлмэрилэгшэ, Бүхэроссийн конкурснуудай лауреат, Эрдэмэй болон соёлой Петровско академии академик, Россиин Федерациин Журналистнуудай холбооной гэшүүн, ажалай ветеран Гунзынов Цыренович Гунзыновай бүхы зохёохы ажал үндэнэ соёлойнгоо, хэлэ бэшгэй, арадуудай ёһо заншалнуудай болон хани барисанай хүржэлтэдэ зориулагдаһан байгаа.

1956 ондо Хэжэнгын соёлой байшанда тэрэнэй зохёохы ажал ябуулга эхилгэн түүхэтэй юм. Залуухан Гунзынов (Владимир), Буряадай гүрэнэй академическ театрай бэлдэй солист, Н.И. Кондрашкинай найруулһан "Адуушан" гэнэн буряад хатар бэрхээр гүйсэдхэн байжа, харагшадай халуун зүрхэ эзэлээ бэлэй. Сибирийн болон Алас Дурнын залуушуулай болон оюутадай фестивалиин (Хабаровск хото, 1957 он), Буряад-Монголд үнэргэгдэнэ Залуушуулай болон оюутадай фестивалиин лауреат болоһон байна.

Буряад-Монголой АССР-эй министрэй захиралтаар Опера болон бэлдэй театрай балет-н труппада оролсожо, 1959 ондо Москвада эмхидхэгдэнэ Буряад ороной Искусствын болон литературы декадын хабаадгаша болоһон юм. Буряадай АССР-эй Соёлой министрствын зууршалгаар Алишер Навоигай нэрэмжэтэ Узбегэй опера болон бэлдэй училищиин (1960-1964 онуудта) дэргэдхи Ташкентын Гүрэнэй хореографин училищида хураад, училищиингоо комсомольско эмхийн секретарин болон Ташкентын комсомолой горкомой гэшүүнэй ажал бэлүүлжэ шадаба.

Училищи дүүргэдэ, түрэл Буряад театрта орожо, 1968 он хүрэтэр амжалтатай ажаллаба. Зүгөөр хүлүнүүдэйнгээ үбдэхэдэ, бэлдһээ гараха ёһотой болоо шуу.

Гунзынов-Норбо Буряадай гүрэнэй Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институт зочноор 1973 ондо дүүргэжэ, М.Н. Хангаловай нэрэмжэтэ Түүхын музейн директор, удаань Нэгэдэмэл музейнүүдэй директор, һүүлдэнэ Нэгэдэмэл музейнүүдэй генеральна директорэй орлогшо болоо. Шэнжэлгын ухаан бодолтой,

шанга хүсэл зоригтой, ажаллаха дуртай Гунзынов-Норбо Цыренович Буряад оронойнгоо, Монголой, Түбэдэй болон Хитадай арадай аман зохёол суглуулба. ВСГАКИ-гай эрдэмэй - шэнжэлгын секторэй начальнигай тушаалда байһан Гунзынов-Норбо Цыренович үндэнэ аман зохёол болон этнографи хүжөөхэ талаар өөрынгөө хубита оруулаа, мартагдаһан жанруудые, нэрлэбэл, мориной соло, барын дуу, уртын дуу гэхэ мэтые суглуулагша, өөрөө найхан хоолойтой арадай дуушан, магтаал, соло дуулагша, шүлэг, дуу зохёошо байгаа. Нийгэмэй демократизациин урда тээ Сагаалганай үдэр Шэнэ жэлээ угталгын үндэнэ хайндэрье олондо нэбтэрүүлжэ хэрэгтэ эдэбхитэй хабаадаһан Гунзынов-Норбо Цыренович буряад түрэй найрай бэрхэ эмхидхэгшэ байһан байна.

Москвагай Олимпиадада гидоршуулагша ябаһан Г-Н.Гунзынов Улаан-Баатарта Бакула римбүүшэдэ хураха үедөө буддын шажанай нангин газарнуудаар, нэрлэбэл, Утайшань, Гумбум, Түбэд, бусад газарнуудаар аяншалһан, мүргэнэ байна.

Дүрбэн тэгшэ бэлигтэй Г-Н. Ц. Гунзынов хэдэн жэлэй туршада Буряадай гүрэнэй телерадио-сонхологын компаниин штатна редактор, олон һонин дамжуулгануудай хүтэлэгшэ ябаһан юм. Буряад ороной болон Монголой арадуудай аман зохёолдо зориулагдаһан олон программнуудай автор байгаа. "Буряад үнэн" газетэтээ долоон хоног бүхэн соогоо "Мир-Бурятия" болон БТРК-гай телевиденээр саг үргэлжэ, олон жэлдэ танилсулдаг байгаа. Бүхэроссийн бальна хатараар 3-дахи конкурсн лауреат, "Буряадай түрүү хүнүүд-2004" гэнэн конкурсн ("Будамшуу" гэнэн номинацида) лауреат, Этигеловэй нэрэмжэтэ уласхоорондын 2-дохи фестивалиин ("Эссе" гэнэн номинацияар, 2014 он) лауреат, "Ариг УС" телекомпаниин эмхидхэн урданай дуунуудай уласхоорондын конкурсн дипломант, ВАРК-ын "Буряад арадайнгаа үмөн аша габыяатай байһанайнгаа түлөө" медальтай болоһон Г-Н. Ц. Гунзынов зонойнгоо урдаа хараха, улад зоноо, буряад хэлээ, ёһо заншалаа үргэхэ гэнэн эрхим хүнүүдэй нэгэн байгаа шуу.

Г-Н.Ц. Гунзынов Буряад орондо болон хүршэ Монгол орондоо,

холын Вьетнамда хүндэтэй хүн байгаа. РАЭН-эй профессор, гэшүүн-корреспондент Ц.Очиров иигэжэ хэлэнэ байдаг: "Гунзынов-Норбо Гунзынов тайзан дээрэ харуулаха байгааһаа үгтэнэ арга шадабаритай байгаа шуу. Мүнөө үедэ республика соогоо болон харин оронуудта мэдээжэ артист болонхой. Ямаршые концертые хүтэлжэ бэлиг шадабаритай. Гэхэтэй хамта үшөө олон бэлиг шадабаритай юм, тиймэнээ тэрэнэдэ ехэ дэлисэ хэрэгтэй, тийгэбэл, тэрэнэй нэгээгүй уран бэлигтэй зон олоороо сугларжа, үшөө ехэ шадабарияа харуулаха байха..."

Т.Г. Цыбиков, Н.Н. Светозарова, Н.В. Емонаков, Е.А. Петрова, А.В. Цыбикдоржиева, Б.Г. Дашидоржиева, Н.Б. Шагдырова, Э.Б.-О. Жалцанов, Д.Ж. Бадлуев, Э.З. Жамбалова, В.А. Эрдынеев, Т.М. Догданова, П.Г. Степанов, А.Б. Баскаков, Б.Б. Турбянов, А.Д. Пакеев, Н.Ю. Афанасьева, С.Д. Доржиев, Н.Г. Донсоорова, Т.А. Боронова, С.И. Шоболова, С.С. Петушкеев, Ж.Б. Ильина, Л.В. Гармаева, Н.Е. Шеметова, С.Л. Лобозерова, Г.Т. Башкуев, Б.Д. Доржиев, В.М. Бройко, Д.Л. Панков, М.Р. Чойонов, В.А. Русских, Ф.С. Сахиров, Г.Б. Бутуханов, А.В. Нечкина, М.Г. Елбонов, Л.И. Егорова, М.Ц. Зориктуева, Н.Г. Токуренова, Л.Л. Дугарова, Д.Д. Бочиктоев, О.Д. Бабуев, Е.Г. Дамбаева, Д.Д. Дамдинова, Д.Н. Сультимов, Л.Ц. Цыдыпова, Л.Л. Чимитов, Ц.Х. Ширеторов, Б.Б. Очирова, И.О. Цыбикжапов, Д.Р. Юндунова, С.Д. Жаргалова, Д.Д. Дашинамжилов, Н.Ч. Шабаев.

Октябриин 24-дэ үглөөнэй 10 сагһаа 12 болотор Буряад ороной Түүхын музей (Улаан-Үдэ хото, Профсоюзна үйлсын 29) соо хахасалгын ёһолол болохо.

Мэдээжэ соёлшон, Россиин соёлой габыяата хүдэлмэрилэгшэ, республикын арадай артист, ВАРК-ын "Буряад арадай үмөн аша габыяатай байһанай түлөө" медальта хүртэнэ **ГУНЗЫНОВ ГУНЗЭН-НОРБО ЦЫРЕНОВИЧЭЙ** наһа бараһан гашуудалта ушараар Бүгэдэ буряадуудай үндэнэ соёлой эблэл түрэл гаралдан гүнзэги шаналалаа мөдүүлнэ.

Буряадай гүрэнэй академическ Буряад дэамын театрай зохёохы болон жүжэг хангадаг ажалтан Буряадай соёл, урлалай элитэ ажал ябуулагша **ГУНЗЫНОВ-НОРБО ЦЫРЕНОВИЧ, ГУНЗЫНОВАЙ** сагһаа урид наһа бараһан ушараар түрэлгын болон нотагайны зондо гүнзэги шаналал гашуудалаа мөдүүлнэ.

Уласхоорондын конкурснуудай лауреат, Россиин соёлой габыяата хүдэлмэрилэгшэ, Буряад Республикын арадай артист, "Буряад үнэн" газетын штатнабэшэ корреспондент, Хэллэлгымнай байшангай эмхидхэдэ "Бүхэдэлхэйн ёһор" гэнэн флеш-мобые хүтэлэгшэ, "Буряадай түрүү хүнүүд-2004" гэнэн конкурсн лауреат **ГУНЗЫНОВ ГУНЗЭН-НОРБО (ВЛАДИМИР) ЦЫРЕНОВИЧЭЙ** наһа бараһан ушараар түрэл гаралдан, зэ-энэртэнэ, үетэн нүхэдтэн гүнзэги шаналал гашуудалаа "Буряад үнэн" Хэллэлгэй байшангай ажалла коллектив мөдүүлнэ.

Буряад үнэн

Учредители:
Глава Республики Бурятия,
Народный Хурал Республики Бурятия,
Правительство Республики Бурятия

Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ
Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
И.М. Егоров, П.Л. Носков, И.В. Смоляк, Т.М. Нагуслева (Правительство РБ), В.А. Павлов, Б.Ц. Семенов, Ц.Б. Батуев, Ц.-Д.Э. Доржиев (Народный Хурал РБ), Б.Ш. Дашиев, Д.Б.Гуродармаева, С.Б. Байминова.

ТЕЛЕФОНЫ:
21-54-54 - приемная
21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь
21-67-81 - выпускающий отдел
21-64-36 - корреспонденты, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-55-97 - редакция газеты "Спорт Тамир"
21-62-62 - реклама
21-50-52 - отдел распространения

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не возвращаются. Автор несет ответственность за предоставленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

Адрес РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЯ:
670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Бурятия
Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г.
www.burjnen.ru e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 21.10.2014 в 17.00 - по графику; 21.10.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ № 2215. Тираж - 3800 экз.

Цена свободная.

* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

Шэнэ зүжэгэй премьерэ тухай

ҮНГЭРХЭН САГ ТУХАЙ ҮНЭН СЭХЭЭР ДУРСАХАН НАЙРУУЛГА

Хаяхан Гүрэнэй Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр соо пост, "Үнэнэймнай" штатнабэшэ корреспондент Басаа Валерын ба Саян Жамбаловай бэшээн "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэнэн театральна найруулга-хронико хоёр үдэшын туршада харуулжа, олон зоной хонирхол татаһан байна.

Хамалган хашалганай үедэ хилэ гаража зөөһэн, Хитадай Шэнэхээн гэжэ газарта нотагжаһан буряад зоной хуби заяан, большевигүүдэй үзэл бодол дэмжээгүй, тиин сагаантанай атаман Семеновто дүтэ болоһон, Хитадай Маньчжоу-Го гэнэн дайшалхы округой генерал-лейтенант, удаань главнокомандующи, сэрэгэй училищиин (Ванямяо хото) начальник болоһон, совет болон монгол сэрэгшэдтэ хэһээлтын тогтоол баталһан, тиин һүүлдэнь тушаагдан, Москвада бүүдуулһан Үржин Гармаев тухай дабтагдашагүй шэнжэтэй, урданай буряад дуу, олон хатарнуудтай зүжэглэмэл найруулгын хэлээр, тэрэ хатуу шанга үеын хөөрөөгөөр энэ зүжэг-дууе шадмар бэрхээр табиһан режиссер Саян Жамбалов харагшадтаа сэмүүн саг тухай үнэн сэхээр харуулан ойлгуулхые оролдоо гэжэ тэмдэглэхээр. Зал соо шэнэхээнэйхид олоороо ерэнхэй байгаа һэн.

Тэрэ үеын һургуулийн хүхюүтэй хаһа, Коммунын бии болоходо, ушарһан энеэдэтэй үзэгдэлнүүд, хамалган, хашалгын хүрөөтэ суглаан, Хитадай хилэ гаран, мори тэргээр гэр бүлэтээ Бооржоһоо (Забайкалиин хизар) тэрьедэн зөөһэн буряад зоной ябадал, юрын хүдөөгэй багшаһаа Квантун армиин генерал, сагаантанай ударидагша болон ургаһан, үндэһэн арадайнгаа дабтагдашагүй шэнжэнүүдыень үлөөхөө һанаһан, тиин "арадай дайсан" болгогдон алуулһан Үржин Гармаев тухай харуулагдаһан найруулгада гол рольдо республикын арадай артист Баярто Ендонов (Үржин Гармаев) этигэмээр, хурса образ байгуулжа шадаа. Хүхюун, дорюун зантай, залуухан Мэдэгэй роль яһала зохидоор гүйсэдхэһэн залуу артистнууд (хоёр үдэшын туршада) Ольга Ранжилова, Людмила Тугтова гэгшэд тамхяа хаяһан үзэгдэлөөрөө харагшадые энеэлгэбэ, хүхэбэ. Урданай юумэ ула болоо гэжэ этигэдэггүй, үнгэрхэн сага, инаг дурандаа үнэн сэхэ үлэһэн, ухаатай, сэсэн эхын, номгон даруу, наһажаал эхэнэрэй образтой Россиин габыята артистка Дарима Сангажапова (хүгшэрхэн Мэдэг) танилсуулаа. Дошхон зантайшье һаа, зүгөөр Үржин нүхэрөө хашалган, хамалганһаа абарһан Дагба (республикын габыята артист Цынге Ломбоев) хубисхалай үйлэнүүдтэ эдэбхитэй хабаадана. Тиин үбгэрхэн наһандаа Мэдэгтэ гэм зэмгүй байһанаа мэдэрнэ. Үбгэн наһатай болоһон Дагбын рольдо РФ-гэй габыята артист Чингис Гүруев наадаба. Сагаантанай хатар эрэшүүл - артистнууд огсом дорюунаар хатаржа, тэрэ үеын байдал һануулба, сэрэгшэдэй бүхэ ба-

рилдаа хатарай маягаар зохидоор харуулба. Энэ хатар шадмар бэрхээр табиһан ВСГАКИ-гай хореографийн кафедрин ахалагша багша, хореограф-найруулагша Татьяна Тихомировагай уран бэлигы тэмдэглэхээр. Энэ найруулгын хүгжэмые композитор, ГИТИС дүүргэһэн Сойжина Жамбалова найруулба. РФ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Виктория Васильева зүжэгэй шэмэглэл бүтээһэн байна. Харин героинуудай костюмуудые уран бэлигтэн Елена Сотнева өөрынгөө эскизүүдээр бэлдэбэ. Ород харагшадта оршуулгын хүдэлмэри РФ-гэй габыята артистка Дабацу Юндунова бэлүүлжэ, зүжэгэй удха, героинуудай үгэнүүдые тайлбарилба.

"Энэ зүжэг бүтээхэ, табиха үедэмнай олон тоото ном ехэ туһа хүргөө, жэшээлбэл, Дамбинима Цырендашиевай "Сэмүүн саг", Дашын Сэдэбэй "Үржин Гармаев", Цырендоржи Жамсарановай "Хара хирээгэй хаагалаан доро" гэнэн статья энэ найруулгын үндэһэ һуури эзэлэе. Тиимэһээ буряад театрнай эдэ авторнуудта, мүн РФ-гэй Гүрэнэй Дүүмын депутат Иринчей Матхановта үнэн зүрхэнэйнгөө баяр баясхалан хүргэнэ", - гэжэ шэнэ найруулга табигшад мэдүүлнэ гэжэ тэмдэглэхээр.

Түүхынгээ "сагаан толбонүүдые" элирүүлжэ, сэмүүн саг тухай анха түрүүшынхией шахуу үнэн зүбөөр энэ "Үнгэрхэн сагай нэбшээн" гэнэн зүжэг соогоо харуулан бэлигтэй найруулагдадые шэнэ премьерээрнь хани халуунаар уншагшад болон харагшадайнгаа зүгһөө амаршаджа, түрэл театрайхидтаа үшөө хонин удхатай, олон һайн зүжэгүүдые табижа байхыень хүсэнэбди!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Радна-Нима БАЛАРОВАЙ фото-зурагууд

Дашиева Эржена Зоригтуевна, Яруунын аймаг, Мужыхын дунда һургуулийн шаби. Эгэтын "Зандан Жүү" дасанай хажууда

ФОТОКОНКУРС "СЕЛФИ ПО-БУРЯТСКИ"

Сергей Шульгин, 1-дэхи РБНЛИ-гэй оюутан, "Хоры Бурятии" гэнэн уласхоорондын конкурсын үедэ буулгаһан селфи